

KAROL SORBY

Jeseň 1958: zápas o politickú orientáciu Irackej republiky¹

After the successful coup the command was in the hands of those who had made the coup, Brigadier ʿAbdalkarīm Qāsim and Colonel ʿAbdassalām ʿĀrif, with the army behind them. The new rulers found it exceedingly difficult to effect a complete change, for the running of the business of government required the preservation of the administrative and financial systems, even if these were purged of corrupt elements. A complete break with the past was not possible, as it could lead to anarchy and paralysis of the machinery of government. The differences between the two leaders soon crystallized around a key policy question: union with Egypt. ʿAbdassalām ʿĀrif, encouraged by the Baʿth Party and the Arab nationalists, favoured prompt union. ʿAbdalkarīm Qāsim was more cautious in his approach to this issue. His patient and clever manipulation of affairs behind the scenes assured his success in the ensuing power struggle. In September ʿAbdassalām ʿĀrif was moved to retire from his post as deputy commander of the armed forces and shortly afterwards from his posts as deputy prime minister and minister of interior. In November he was arrested and later sentenced to death, however, the sentence was commuted to life imprisonment.

Key words: The coup of 14 July in Iraq; polarization of the political forces; struggle between the two courses; result of the struggle.

1. Úvod

Zvrhnutie monarchie vojenským prevratom 14. júla 1958 ukončilo jednu historickú etapu irackého štátu vytvoreného Veľkou Britániou po prvej svetovej vojne. Nové iracké kráľovstvo od začiatku čelilo mnohým problémom v súvislosti s lojalitou k novému štátu, lebo tam existovali silné odstredivé sily. V rámci povojnového usporiadania bola veľká kurdská menšina na severovýchode krajiny zbavená nádejí na samourčenie. Moslimské arabské obyvateľstvo bolo

¹ Štúdiá bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA, č. 2/0028/18.

rozdelené na *šī'itov* a *sunnitov*, z ktorých prví boli podstatne početnejší, ale druhí, podľa osmanskej tradície, politicky ovládali spoločnosť.² Pred 14. júlom bola iracká monarchia baštou konzervativizmu a britského vplyvu na Blízkom východe, preto jej zvrhnutie a nastolenie republiky privítala väčšina irackého ľudu s nadšením. Bol to čas veľkých nádejí a optimizmu do budúcnosti nielen pre chudobných a nezamestnaných, ale aj pre väčšinu príslušníkov ostatných spoločenských vrstiev. Mnohí verili, že konečne sa moc dostala do rúk vlády, ktorá nielen oslobodí krajinu od poručníkovania Britov a ich pomáhačov, ale bude viesť politiku zameranú na presadzovanie záujmov vlasti a národa. Podobné názory mali aj mnohí *Slobodní dôstojníci*, ktorí verili, že keď sa im podarí oslobodiť krajinu, všetko ostatné príde samo.

Revolúcia nastolila republikánsky režim a text prvého vyhlásenia oznámil vytvorenie novej vlády, v ktorej najvyššia civilná a vojenská moc bola zverená do rúk vodcov vojenského prevratu, brigadiera gšt. °Abdalkarīma Qāsima a plukovníka gšt. °Abdassalāma °Ārifu. Prvý rozkaz v mene republiky, podpísaný *Radou suverenity* (trojčlenná dočasná kolektívna hlava štátu), uvádzal, že °Abdalkarīm Qāsim bol vymenovaný za hlavného veliteľa ozbrojených síl a °Abdassalām °Ārif za jeho zástupcu. Druhý rozkaz zveril civilnú moc vláde, ktorú viedol °Abdalkarīm Qāsim ako jej predseda a úradujúci minister obrany a °Abdassalām °Ārif ako podpredseda vlády a úradujúci minister vnútra.³

Iracká revolúcia bola pre okolitý svet úplným prekvapením tak v oficiálnych, ako aj v neoficiálnych kruhoch, hoci predstavitelia západných mocností v Bagdade si uvedomovali, že všeobecná nespokojnosť môže vyústiť do povstania. Od prvých správ o prevrate boli tvorcovia politiky vo Washingtone v stave zvýšenej pohotovosti a nasledoval vyčerpávajúci rad mimoriadnych schôdzí.⁴ Veľká Británia a USA rýchlo došli k záveru, že ak okamžite nezasiahnu v Jordánsku a Libanone, dvoch bezprostredných cieľoch arabského revolučného hnutia, ich domáce režimy budú tiež čoskoro zvrhnuté. „*Bola to krajina*,“ poznamenal v súvislosti s Irakom prezident USA Dwight D. Eisenhower ráno 14. júla, „*s ktorou sme vážne počítali ako s baštou stability a pokroku v regióne*.“⁵

Väčšina arabských krajín privítala pád monarchie v Iraku. Prezident Zjednotenej arabskej republiky (ZAR) Džamāl °Abdannāšir vyjadril nádej, že Irak sa pripojí k ZAR. Libanon a Jordánsko, znepokojené irackou revolúciou, požiadali USA a Britániu o vyslanie síl na ich ochranu. Veľká Británia reagovala na žiadosť kráľa Ḥusajna o posily a USA na výzvy prezidenta Kamīla Šam°ūna.⁶ Americká námorná pechota zo šiestej flotily sa vylodila pri Bejrúte 15. júla a britské

² SORBY ml., Karol. *Dejiny irackej monarchie (1918 – 1941)*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2017, s. 24.

³ KHADDURI, Majid. *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*. London, New York, Toronto : Oxford University Press, 1969, s. 49.

⁴ GENDZIER, Irene L. *Notes from the Minefield. United States Intervention in Lebanon and the Middle East, 1945–1958*. Boulder, Colorado : Westview Press, 1999, s. 304.

⁵ EISENHOWER, Dwight D. *The White House Years. Waging Peace, 1956 – 1961*. New York : Doubleday, 1965, s. 269.

⁶ MURPHY, Robert. *Diplomat among Warriors*. New York : Doubleday, 1964, s. 397; HUSAYN, King. *Uneasy Lies the Head*. New York : B. Geis, 1962, s. 168 – 169.

výsadvkové sily prišli do Ammánu 17. júla. Táto intervencia bola zároveň mienená ako výstraha pre sovietsky blok, že Západ nedovolí žiadne rozširovanie komunistického vplyvu v regióne.⁷

Británia a USA uistili nových irackých vládcov prostredníctvom svojich diplomatov v Bagdade, že nehodlajú zasahovať do vnútorných záležitostí Iraku.⁸ ĽAbdalkarīm Qāsim zasa uistil Britániu a USA, že jeho vláda je ochotná rešpektovať záväzky Iraku voči cudzím mocnostiam vrátane zmlúv o rope a sľúbil vyplatiť náhrady za škody spôsobené na cudzích životoch a majetkoch. Turecko, zakladajúci člen *Bagdadskeho paktu*, uznalo nový režim 31. júla a USA a Británia ho nasledovali 1. augusta. Vo vyhlásení kritizujúcom rýchle uznanie západnými mocnosťami Anthony Eden napísal: „*V priebehu niekoľkých dní slobodné národy Západu uznali vládu, ktorá trpela, ak už neschválila tie strašné činy.*“⁹

V Iraku náhle odstránenie politického tlaku viedlo k rozšíreným pocitom optimizmu a pocitu takmer neobmedzených možností pre budúcnosť krajiny a z toho vytryskla všeobecná požiadavka na okamžité uzákonenie radikálnych spoločenských reforiem. V tých euforických dňoch a týždňoch sa všeobecne verilo, že najväčšie spoločenské zlo a krivdy môžu byť ľahko odstránené škrtom pera. Tí, čo boli pri moci, nemali ani skúsenosti, ani spoločnú ideológiu, čo malo za následok, že zásadné otázky, ako kto rozhoduje a aká forma vládneho a politického systému má byť prijatá, zostali nevyriešené. Podobnosť s Egyptom v prvých mesiacoch po júli 1952 je zarážajúca.¹⁰

Od prevratu prešlo len niekoľko dní a dvaja vodcovia sa začali od seba vzdáľovať – každý z nich začal zastávať stanoviská odlišné od toho druhého. Dňa 19. júla, dva dni po pristátí britských výsadvkárov v Ammáne, iracký režim vyslal delegáciu do Damasku, kde bol v tom čase na návšteve Džamāl ĽAbdannāsir. Irackú delegáciu viedol ĽAbdassalām ĽĀrif a prejavy rečníkov prednesené pri tejto príležitosti boli plné národného nadšenia, takže sa zdalo, že vodcovia hlavných arabských štátov – Egypta, Sýrie a Iraku – sa konečne stretli, aby vypracovali nástroj na dosiahnutie dlho očakávaných panarabských aspirácií.¹¹ Ešte v ten istý deň bola podpísaná zmluva, v ktorej sa hovorilo, že Irak a ZAR potvrdzujú predošlé pakty a dohody o spolupráci v oblasti politickej, vojenskej, hospodárskej a kultúrnej, najmä pakt Ligy arabských štátov (LAŠ) a zmluvu o kolektívnej bezpečnosti. Vojenská pomoc sľúbená Iraku zo strany ZAR znamenala väčšiu pomoc pri konsolidácii irackého režimu než prostriedok obrany proti vonkajšiemu útoku.

Noví muži, ktorí sa dostali k moci v roku 1958, v snahe zvládnuť štát a udržať sa pri kormidle išli cestou, ktorú vymedzovala tak politika charakteristická pre Irak, ako aj spôsob, akým

⁷ EISENHOWER, Dwight D. *The White House Years. Waging Peace, 1956 – 1961*, s. 270.

⁸ GALLMAN, Waldemar J. *Iraq Under General Nuri. My Recollections of Nuri al-Said, 1954 – 1958*. Baltimore : The Johns Hopkins Press, 1964, s. 209 – 210; MURPHY, Robert. *Diplomat among Warriors*, s. 413.

⁹ Myslel vyvraždenie kráľovskej rodiny. In: EDEN, Anthony. *Full Circle: The Memoirs of Anthony Eden*. London : Cassel, 1960, s. 423.

¹⁰ RODINSON, Maxime. “The Political System”. In: VATIKIOTIS, P. J. *Egypt since the Revolution*. London : Allen and Unwin, 1968, s. 87 – 113.

¹¹ KHADDURI, Majid. *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*. London, New York, Toronto : Oxford University Press, 1969, s. 60.

sa dostali k moci. Okamžite oznámili, že prepúšťajú z aktívnej služby všetkých generálov.¹² Navyše, keďže hlavní aktéri boli dôstojníci stredných a nižších hodností, nebolo okamžite jasné, kto je vlastne pri moci. Vzhľadom na to, že organizačná štruktúra irackej armády bola ešte „apolitická“, t. j. založená na hierarchii a hodnosti, a bola hlboko ovplyvnená vojenskými hodnotami ako „dôstojnícka česť“ a „úcta k uniforme“, skutočnosť, že väčšina *Slobodných dôstojníkov* bola približne v rovnakom veku a hodnosti a že nikto z nich nevyšiel ako neodškriepiteľný vodca v čase prevratu, znamenalo, že nikto z nich nepociťoval naliehavú príčinu skláňať sa pred určitým jednotlivcom spomedzi svojich kolegov, hoci °Abdalkarīm Qāsim a °Abdassalām °Ārif sa vynorili pomerne rýchlo ako hlavní uchádzači o moc.¹³ Navyše nikto z dôstojníkov nebol ešte schopný vytvoriť si pevnú skupinu prívržencov v ozbrojených silách, založenú buď na regionálnej, kmeňovej, alebo straníckej lojalite, takže boj o moc v týchto počiatočných mesiacoch sa mimoriadne sústreďoval na získanie si masovej podpory.

Členovia *Najvyššieho výboru* hnutia *Slobodných dôstojníkov* boli prekvapení, keď medzi vydanými dekrétmi chýbalo vytvorenie Rady revolučného velenia (RRV). Niektorí z nich neskoro popoludní 14. júla navštívili ministerstvo obrany a žiadali °Abdalkarīma Qāsima, aby ju vyhlásil, ale on ich žiadosť ignoroval.¹⁴ RRV, ktorá mala byť po revolúcii vytvorená z členov *Najvyššieho výboru Slobodných dôstojníkov*, nikdy nebola vytvorená. Ani °Abdalkarīm Qāsim, ani °Abdassalām °Ārif neboli ochotní zveriť štátnu správu do civilných rúk a vytvoriť RRV, zloženú z vedúcich dôstojníkov, ako sa s tým počítalo. Namiesto toho, v rozpore so želaním svojich prívržencov spomedzi vojakov, prevzali najvyššie politické funkcie a prevzali priamu zodpovednosť za veci verejné bez primeranej prípravy. Mnohí zo *Slobodných dôstojníkov* im nemohli odpustiť, že ich v poslednej chvíli vylúčili z akejkoľvek významnej úlohy v prevrate, za ktorý tak dlho pracovali, a s veľkou horkosťou sledovali, ako sú následne odsúvaní na bezvýznamné miesta.¹⁵ Tento krok sa ukázal ako veľká chyba oboch vodcov. Iračania sa ocitli pod vedením mužov viac alebo menej schopných využívať metódu „cukru a biča“, ktorí mali oveľa väčšiu moc ako ktorýkoľvek politik v dobách monarchie.

Režim, ktorý vzišiel z prevratu, niesol počas prvých mesiacov pečať nejasnosti. Nebolo tu nepochybné ohnisko politickej autority; iba prijatím dočasnej ústavy 27. júla 1958 boli zákonodarné a výkonné právomoci zverené rade ministrov.¹⁶ Rozhodovali teraz tí, ktorí uskutočnili prevrat, °Abdalkarīm Qāsim a °Abdassalām °Ārif s podporou armády. Noví vládcovia zistili, že

¹² DANN, Uriel. *Iraq under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*. London, Pall Mall and New York : Praeger Publisher, 1969, s. 45.

¹³ SLUGLETT, Marion Farouk – SLUGLETT, Peter. *Iraq since 1958. From Revolution to Dictatorship*. London, New York : I. B. Tauris Publishers, 1990, s. 53.

¹⁴ AZ-ZUBAJDĪ, Muḥammad Ḥusajn. *Tawrat 14 tammūz 1958 fī al-‘Irāq*. [Revolúcia 14. júla 1958 v Iraku]. Bagdad : Dār al-Ḥurrīja li-ṭ-ṭibā’a, 1983, s. 531 – 532.

¹⁵ ḤUSAJN, Chalīl Ibrāhīm. *Tawrat aš-Šawwāf fī al-Mawṣil 1959*. [Povstanie aš-Šawwāfa v Mošule 1959]. Diel I. Bagdad : Dār al-Ḥurrīja li-ṭ-ṭibā’a, 1987, s. 54 – 57.

¹⁶ AZ-ZUBAJDĪ, Lajṭ °Abdalḥasan. *Tawrat 14 tammūz 1958 fī al-‘Irāq*. [Revolúcia 14. júla 1958 v Iraku]. Bagdad : Dār ar-Rašīd, 1979, s. 252 – 256.

bude nesmierne ťažké uskutočniť radikálne zmeny, pretože vládnutie si vyžadovalo zachovanie štátnej správy a finančného systému, aj keď tieto zložky boli očistené od skorumpovaných elementov. Úplný rozchod s minulosťou nebol možný, lebo by bol viedol k anarchii a k paralyzovaniu štátneho aparátu. V úzkom krúžku samotných nových vládcov vznikali konflikty, a aj keď mali často osobný charakter, chápali sa, prenášali alebo prijímali verejnosťou ako výrazy odlišných alebo konfliktných politických názorov. Takto boli noví vládcovia zárukou toho, že napriek rétorike rozličné vyhlasované „zmeny“ nebudú nikdy dostatočne radikálne na to, aby ohrozili systém, z ktorého čerpali toľkú silu.¹⁷

°Abdalkarīm Qāsīm pevne veril, že najvyšší stupeň priamej kontroly je nevyhnutný pre jeho prežitie, hoci pri spätnom pohľade možno namietat', že jeho vzrastajúce odhodlanie ovládať všetky aspekty verejného života ho zbavili hlavných pilierov podpory, ktoré by mu boli mohli pomôcť, keď bol konfrontovaný sprisahaniami v ozbrojených silách. Nová ústava vyhlásila Irak za republiku a vytvorila trojčlennú Radu suverenity, aby plnila reprezentatívne funkcie hlavy štátu. Avšak žiadne zastupiteľské orgány neboli vytvorené a sám °Abdalkarīm Qāsīm zaujal miesto ministerského predsedu a ministra obrany a tiež hlavného veliteľa ozbrojených síl. Do vlády pribral °Abdassalāma °Ārifu (ako podpredsedu vlády a ministra vnútra) a niekoľko *Slobodných dôstojníkov*, ale inak vymenoval civilistov, spojených tak s *Vlasteneckou demokratickou stranou*, ako aj arabským národným smerovaním.¹⁸ To sklamalo viacerých *Slobodných dôstojníkov* očakávajúcich významnejšie funkcie, čo rada veliteľov, zložená z prívržencov obidvoch vodcov, zďaleka neplnila.

Štátna moc zostala prakticky nedotknutá. Zriedka dokážu revolúcie rýchlo nahradiť staré režimy novými, ak prípravy na také zmeny neboli robené dávno pred revolúciou, a vodcovia musia počítať s dlhým prechodným obdobím. Navyše účasť ľudu bola do značnej miery symbolická, a to aj napriek tisícom Bagdadčanov, ktorí sa zdržiavali na uliciach a oslavovali koniec starého režimu. Keď už „ľud“ vykonal svoju povinnosť počas prvých dní, mnohí boli z ulíc vytesnení a zvyšok vyzvaný, aby sa vrátil domov. V hlavnom meste i v provinciách štátna správa naďalej fungovala normálne a najnaliehavejšou úlohou, ktorá stála pred úradníkmi, bolo počítať, nakoľko je ich vlastná pozícia dotknutá zmenami na vyšších miestach.¹⁹

Vojský režim sa snažil zaistiť si ľudovú podporu, aby legitimizoval svoje vládnutie. Prevezal model „ľudovej milície“, organizovanej podľa vzoru socialistických štátov, ktorá sa využívala ako polovojský nástroj proti politickým protivníkom. Pokusy politických strán budovať pevnejšie formy ľudovej podpory záviseli od iniciatívy novej vláducej elity, a preto boli zraniteľné jej mocenskými hrami a jej predsudkami a zaujatosťou. To isté sa udialo aj s rozličnými inými formami spolkového života, ktoré sa objavili krátko po páde monarchie: profesijné združenia a mládežnícke a ženské organizácie, vytvorené často na oficiálny podnet, sa stali ob-

¹⁷ TRIPP, Charles. *A History of Iraq*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, s. 149.

¹⁸ Az-ZUBAJDĪ, Muḥammad Ḥusajn. *Ṭawrāt 14 tammūz 1958 fī al-°Irāq*, s. 501 – 504.

¹⁹ De GAURY, Gerald de. *Three Kings in Baghdad, 1921 – 1958*. London : Hutchinson, 1961, s. 190 – 201.

jektom stále dotieravejšieho štátneho dohľadu a boli nakoniec podriadené systému jednoznačne ovládanému samotným premiérom.²⁰

Podobne to bolo aj v iných oblastiach. Noví vládcovia Iraku si stále viac uvedomovali, že napriek počiatočnému nadšeniu mnohých pre ideály arabského nacionalizmu a jeho projektov arabskej jednoty iba sústredenie sa na samotné iracké podmienky si môžu zaistiť politické prežitie. Irak so svojou rôznorodosťou bol sférou typicky irackej politiky, a tej bolo treba venovať pozornosť skôr, než sa začalo uvažovať o iných otázkach. Udiali sa závažné zmeny, ale muži, ktorí sa dostali k moci silou, boli viacej zaujatí bezprostredným bojom o jej udržanie. Prvé dva zákony prijaté republikou boli vyhlásené 4. augusta a týkali sa čistiek v súdnictve a v štátnej službe.²¹ Po uplynutí lehoty šiestich mesiacov zostali tieto zákony v platnosti stálym predĺžovaním a nezávislosť súdnictva sa tým stala len fikciou. Na podporu autoritatívnej moci bol vytvorený Zvláštny najvyšší vojenský súd, známy ako ľudový súd. Právomoci, ktoré dostal tento súd, boli také široké, že mohli byť uplatnené na každého, kto bol považovaný za oponenta režimu, či už za konšpiráciu proti štátu, alebo pre zapletenie sa do korupcie.²² Súd pozostával z piatich dôstojníkov, ktorým predsedal plukovník Fāḍil ʿAbbās al-Mahdāwī.

Pri analýze porevolučného vývoja v Iraku si treba uvedomiť dve skutočnosti. Po prvé – hoci *Slobodní dôstojníci* zdieľali a boli schopní reflektovať všeobecne pociťované politické aspirácie tak v oblasti domácej a najmä zahraničnej politiky, neboli to revolucionári. Väčšina z nich, ako aj väčšina ich civilných kolegov vo vláde boli vo svojom politickom myslení v zásade reformisti, dokonca konzervatívci. Boli preto oveľa opatrnejší a oveľa menej „revoluční“ ako mnohí ich prívrženci na uliciach, ktorí s takým nadšením oslavovali pád „čierneho režimu“. Po druhé – hoci ʿAbdalkarīm Qāsīm a ʿAbdassalām ʿĀrif sa ukázali ako tí, čo majú hlavnú zásluhu na zvrhnutí monarchie, v tom čase ani jeden z nich nebol veľmi známy, a keďže sa medzi nimi začali prejavovať rozpory už od prvých dní, vo verejnosti to vyvolávalo značný zmätok. Čoskoro verejnosť začala vnímať jedného ako predstaviteľa „ľavého krídla“ (irackí vlastenci a komunisti) a druhého ako predstaviteľa „pravého krídla“ (panarabskí nacionalisti) a politické spojenectvá sa postupne kryštalizovali okolo týchto dvoch pólov.²³

²⁰ ʿABDALKARĪM, Samīr. *Aḍwāʿ alā al-ḥaraka aš-šujūʿija fī al-ʿIrāq*. [Zaostrené na komunistické hnutie v Iraku]. Diel II., (1958 – 1963). Bejrút : Dār al-miršād. b. d., s. 33 – 38.

²¹ DANN, Uriel. *Iraq under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*, s. 46.

²² AL-DŽAʿFARĪ, Muḥammad Ḥamdī. *Maḥkamat al-Mahdāwī. Aḡrab al-muḥākamāt as-sijāsija fī tāriḥ al-ʿIrāq al-ḥadīḥ*. [Tribunál al-Mahdāwīho. Najčudnejšie politické rozsudky v nových dejinách Iraku]. Bagdad : Dār aš-šūʿūn at-taqāḥija al-ʿamma, 1990, s. 7 – 9.

²³ AZ-ZUBAJDĪ, Lajḥ ʿAbdalḥasan. *Tawrat 14 tammūz 1958 fī al-ʿIrāq*. [Revolúcia 14. júla 1958 v Iraku]. Bagdad : Dār ar-Rašīd, 1979, s. 415 – 416.

2. Polarizácia politických síl

A tak bezprostredne po revolúcii Komunistická strana Iraku (KSI) a jej sympatizanti boli jasne najväčšou politickou silou v Iraku a °Abdalkarīm Qāsim, ktorý v tom čase – na rozdiel od °Abdassalāma °Ārifa – nemal k dispozícii ani kmeňové, ani regionálne štruktúry, nehovoriac už o politickej strane, sa ocitol v takmer úplnej závislosti od masovej podpory. Bolo to za situácie, keď masám boli oveľa sympatickejšie ciele a ideály KSI, ako ciele alebo ideológia ktorejkoľvek inej strany.²⁴ A tak °Abdalkarīm Qāsim, skôr reformista ako revolucionár, nemal na výber iba sa prispôbiť, hoci jeho nadšenie pre komunistov bolo veľmi vlažné.

Koncom júla 1958 Michel °Aflaq, generálny tajomník a spoluzakladateľ Socialistickej strany arabskej obrody (Strany Ba'ť), pricestoval z Damasku do Bagdadu s cieľom presvedčiť novú vládu, aby sa pripojila k ZAR, ku krstným otcom ktorej patrila aj on. Tieto vyhliadky sa, samozrejme, stretli s podporou *ba'ťistov* a národniarov (*qawmījūn*). Keďže zjednotenie s Egyptom a Sýriou sa všeobecne považovalo za hlavný bod sporu medzi °Abdalkarīmom Qāsimom a komunistami na jednej strane a *ba'ťistami* a národniami na strane druhej, je potrebné vysvetliť niektoré mylné predstavy, ktoré sa stali súčasťou mnohých hodnotení z toho obdobia.²⁵

Hoci zásadné ideologické rozpory boli zjavné, nepriateľstvo medzi blízkovýchodnými komunistickými stranami a arabskými národnými organizáciami v období pred dosiahnutím nezávislosti sa prakticky neprejavovalo, keďže obidve boli jednotné v odpore voči cudzej koloniálnej prítomnosti. Navyše komunistické hnutie v Iraku sa vyvíjalo v atmosfére presýtenej názormi tak iracko-arabského, ako aj panarabského nacionalizmu, hoci fakt, že veľká časť Iračanov boli *š'ī'iti* a Kurdi, znamenal, že ten prvý, t. j. vlastenecký, pocit medzi nimi prevládal. Komunisti sa v roku 1956 znova prihlásili k arabskej jednote a začali sa zblížovať s nacionalistami.²⁶ Politika uskutočňovaná KSI úspešne spojila zásady triedneho boja so zásadami štátnej nezávislosti. Ved' KSI nielen vyrástla z boja za národnú nezávislosť, ale bola aj jej integrálnou súčasťou a získala širokú ľudovú podporu, pretože jej vedenie pochopilo, že dosiahnutie nezávislosti je nevyhnutnou podmienkou pre sociálne oslobodenie. Zoči-voči obrovskému vplyvu, ktorý sa spájal s osobou Džamāla °Abdannāšira, najmä dosah znárodnenia Spoločnosti Suezského prieplavu v roku 1956, konferencia KSI v tom roku, aj keď spájala splnenie panarabskej myšlienky s „*odstránením imperializmu z arabského sveta a uskutočnením demokratických reforiem*“, vyhlásila, že Arabi sú jeden národ a uznala, že „*pociťujú vášnivú túžbu po zjednotení*“.²⁷ V júli 1958, keď bola KSI

²⁴ BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: a Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Ba'athists and Free Officers*. Princeton : Princeton University Press, 1978, s. 828 – 829.

²⁵ KHADDURI, Majid. *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*. London, New York, Toronto : Oxford University Press, 1969, s. 86 – 88.

²⁶ BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 822.

²⁷ GRIMAL, Henri. *Decolonisation: the British, French, Dutch and Belgian Empires, 1919 – 1963*. Boulder, Colorado : Westview Press, 1978; BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 750.

do značnej miery považovaná za vedúcu politickú silu v Iraku, rastúca popularita Džamāla ʿAbdannāšira a nová situácia vytvorená vznikom ZAR nesmierne zvýšili príťažlivosť panarabizmu, osobitne medzi mestským arabským *sunnitským* obyvateľstvom.

V Sýrii predáci strany Baʿt Michel ʿAflaq a Džamāl al-Atāšī, ktorí boli nominálne v spojení so sýrskymi komunistami, vypracovali v roku 1956 interný stranický dokument zdôrazňujúci zásadný nesúlad medzi proletárskym internacionalizmom a ich vlastným svetonázorom a vyjadrili znepokojenie, že stúpajúca sovietska popularita znamená podporu pre sýrskych komunistov.²⁸ Za týchto podmienok neprekvapuje, že Michel ʿAflaq a jeho kolegovia sa náhlili do Bagdadu, aby sa pokúsili presvedčiť Iračanov o výhodnosti vstupu do ZAR. Rovnako neprekvapuje, že komunisti sa za takýchto podmienok všeobecne stavali proti tomu návrhu. Keďže hlasné volanie po zjednotení podporoval ʿAbdassalām ʿĀrif, ktorý bol známy ako zarytý anti-komunista, irackí komunisti nemali ilúzie, aký účinok by taký krok mal na ich postavenie. Ich opozícia voči zjednoteniu vyhovovala ʿAbdalkarīmovi Qāsimovi z dvoch príčin: po prvé spolu s mnohými irackými nekomunistami bol viacej irackým vlastencom (waṭanī), ako panarabským nacionalistom (qawmī); a po druhé nijako zvlášť netúžil popri Džamālovi ʿAbdannāširovi hrať druhé husle.²⁹

V tejto napätej atmosfére, keď bol štátny aparát ešte veľmi slabý, podpora ľudu mala zásadný význam pre prežitie vlády a jej vodcov. Vzhľadom na to, že politické strany neboli pred revolúciou povolené, dokonca ani Strana nezávislosti alebo Vlastenecká demokratická strana, ktoré z času na čas mohli legálne pôsobiť, nikdy neboli schopné otestovať alebo rozšíriť svoj vplyv v riadne konaných voľbách. To malo za následok, že aktívna opozícia voči monarchii bola zahnaná do ilegality. Keďže strana Baʿt a národovci boli na politickej scéne pomerne noví, skutočnú opozíciu predstavovala takmer výlučne komunistická strana, ktorá riadila väčšinu masových organizácií a odborové hnutie. Po revolúcii mohli komunisti po prvý raz zlegalizovať svoju činnosť a najmä usmerňovať nálady davov na uliciach Bagdadu, od ktorých bola nová vláda životne závislá.³⁰

Situácia, v ktorej sa nachádzal ʿAbdalkarīm Qāsim, bola paradoxná, keďže jeho vlastné politické názory boli skôr reformistické, ako revolučné. Boli oveľa bližšie názorom buržoáznej Vlasteneckej demokratickej strany – vlastenectvu (waṭanīja), podpore a ochrane domáceho priemyslu a vytvoreniu sociálneho štátu –, ako názorom komunistov. No reformistické krídlo vlasteneckej buržoázie, ktoré reprezentovala Vlastenecká demokratická strana, nedokázalo presadiť svoju hospodársku alebo ideologickú hegemóniu v celej krajine, lebo vládnuca elita, aj pomocou represívneho a korupčného prostredia, panujúceho počas posledných rokov monarchie,

²⁸ ABU JABER, Kamal S. *The Arab Baath Socialist Party. History, Ideology, and Organization*. New York : Syracuse University Press, 1966, s. 43 – 44; BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 822 – 823.

²⁹ PENROSE, Edith – PENROSE, E. F. *Iraq: International Relations and National Development*. London : Benn, 1978, s. 215; DANN, Uriel. *Iraq under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*, s. 79 – 81.

³⁰ BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 828.

jej zabránila vybudovať efektívnu politickú organizáciu alebo stranický aparát.³¹ Navyše náhle zvýšenie príjmov z ropy na začiatku 50. rokov spôsobilo obrovské zvýšenie spotreby, čo ďalej rozšírilo priepasť medzi veľmi bohatými a zvyškom spoločnosti a podčiarklo ťaživú potrebu veľkých spoločenských reforiem, ktoré monarchia zjavne nemala vôľu uskutočniť.

Pri absencii vplyvnej buržoáznej strany sociálnodemokratického typu, ktorá by sa bola mohla zaoberať takými otázkami, KSI bola čoraz viac považovaná za jedinú organizáciu schopnú vyjadrovať túžby a požiadavky širokých vrstiev spoločnosti, najmä keď zdôrazňovala potrebu demokratických reforiem rovnako ako revolučnej zmeny. Politikou strany bolo tlačiť na zlepšenie pomerov a radikálne reformy v rámci existujúceho spoločenského poriadku, zatiaľ čo socializmus bol vždy vykresľovaný ako ideálna spoločnosť, ktorá bude jedného dňa za vhodných hospodárskych a spoločenských podmienok v Iraku vybudovaná, ale v blízkej budúcnosti nebola považovaná za praktickú alternatívu. A tak sa KSI sústredila na také otázky ako zlepšenie životných a pracovných podmienok, rovnomernejšie rozdeľovanie bohatstva a lepšie zdravotné, vzdelávacie a sociálne služby pre všetkých. Podobné úsilie o spravodlivejšiu spoločnosť vyvíjali aj panarabskí nacionalisti a *baʿtisti*, ale pre historické a demografické príčiny panarabská ideológia nezískala dostatočný vplyv.³²

Revolučná vláda čoskoro zistila, že je nesmierne ťažké vybudovať novú politickú štruktúru a uskutočniť reformný program. *Slobodní dôstojníci* napriek tomu, že nemali skúsenosti potrebné na praktické vládnutie, neboli ochotní zveriť administratívu do civilných rúk. Príťažlivosť irackého štátu neodolateľne pôsobila na mužov, ktorí sa v roku 1958 dostali k moci. Pri hľadaní metód, ako zvládnuť riadenie štátu a udržať sa pri moci, museli sledovať logiku vyplývajúcu tak z rozmanitej politiky Iraku, ako aj zo spôsobu, ktorým sa dostali k moci. Následkom toho úprimné nádeje väčšiny obyvateľstva na nekompromisné zúčtovanie s minulosťou a na vytvorenie otvorenejšej spoločnosti, ktorá bola prebudená udalosťami roku 1958, boli postupne sklamané v nasledujúcej dekáde.³³

Slobodní dôstojníci a tí príslušníci ozbrojených síl, ktorí ich podporovali, boli veľmi rôznorodá skupina, ktorú spájala len túžba zvrhnúť starý režim. A tak boli medzi nimi zásadné názorové rozdiely v tom, akú politiku má viesť nová vláda. Pre vnútorné rozpory a žiarlivosť medzi *Slobodnými dôstojníkmi* ozbrojená akcia, keď k nej došlo, bola výsledkom činnosti iba niekoľkých mužov; nebolo to sústredené úsilie súdržnej vojenskej skupiny s vyhranenými politickými názormi. V tom spočívala väčšina ťažkostí nového režimu.³⁴ Konšpirácia v dôstojníckom zbore i mimo neho sa stala praktickou normou. S tým sa spájalo aj používanie násillia ako poslednej sankcie v ovzduší, kde vládli hlboké nezhody nielen o podstate politiky, ale aj o samotných pra-

³¹ AL-ĀDIRĀĪ, Kāmil. *Muḏakkirāt Kāmil al-ĀdirĀĪ wa tārīḥ al-Ḥizb al-waṭanī ad-dīmuqrāīfī*. [Memoáre Kāmila al-ĀdirĀĪho a dejiny Vlasteneckej demokratickej strany]. Bejrūt : Dār at-ṭalīʿa, 1970, s. 637 – 639.

³² BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 704.

³³ TRIPP, Charles. *A History of Iraq*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, s. 149.

³⁴ MARR, Phebe. *The Modern History of Iraq*. Boulder, Colorado : Westview Press, 1985, s. 153.

vidlách politickej hry. Tendencia ovládať a centralizovať negovala pokusy vytvoriť provinčnú alebo spoločenskú autonómiu, mariac snahy reprezentovať pluralitu rozmanitej spoločnosti Iraku v akejkoľvek inštitucionálnej forme. Keď nová vláda prešla od negatívnej ku konštruktívnej činnosti, zistila, že je veľmi ťažké vybudovať novú spoločenskú štruktúru a presadiť reformný program.³⁵

3. Mocenský zápas medzi dvoma prúdmi

Na jeseň 1958 už reálnu moc držal v rukách ministerský predseda a rastúci zástup jeho pochybovačov. Zistil rovnako ako jeho predchodcovia v 20. rokoch, že tí, ktorí ovládajú centrum a jeho zdroje, disponujú rozsiahlymi právomocami. °Abdalkarīm Qāsim sa pri vládnutí štátu, ktorý zdedil od svojich predchodcov, veľmi nelíbil, a ako jeho oponenti na vlastnú škodu zistili, využíval tieto právomoci šikovne a bezohľadne.³⁶ Hoci °Abdalkarīm Qāsim a °Abdassalām °Ārif boli mužmi, ktorí mali najväčšiu zásluhu na úspešnom prevrate, ktorý vyústil do revolúcie, ani jeden nebol v tom čase vo verejnosti príliš známy. Preto sa medzi nimi hneď v prvých dňoch prejavili rozpory a vznikol značný zmätok v tom, kto akú úlohu zastáva. Medzi brigadierom °Abdalkarīmom Qāsimom a plukovníkom °Abdassalāmom °Ārifom vzniklo napätie, lebo každý z nich sa domnieval, že má väčšie zásluhy. Brigadier bola o stupeň vyššia hodnosť ako plukovník, ale °Abdassalām °Ārif bol presvedčený, že on reprezentuje jadro mladých *Slobodných dôstojníkov*, že on bol iniciátorom pochodu na Bagdad v júli 1958, a preto má byť uznaný za vodcu revolúcie.³⁷

Frakcionárstvo v armáde sa začalo prejavovať krátko po vzniku vojenského režimu hlavne preto, lebo vojenský velitelia sa nedokázali dohodnúť na základných politických otázkach, osobitne na arabskej jednote, a rozpory v tejto otázke panovali aj medzi *Slobodnými dôstojníkmi*. Arabskí nacionalisti presadzovali požiadavku jednoty a oslovovali dôstojníkov, ktorí sympatizovali s ich názormi. Rozpory medzi obidvoma vodcami sa týkali kľúčovej politickej otázky – zjednotenia so ZAR. °Abdassalām °Ārif, povzbudený Socialistickou stranou arabskej obrody (Ba'ṭ) a panarabskými nacionalistami, presadzoval okamžité zjednotenie, kým °Abdalkarīm Qāsim volil opatrnejší prístup.³⁸ Pre väčšinu politicky uvedomelých Iračanov úspech egyptskej revolúcie v roku 1952 bol zdrojom inšpirácie a vzoru a osoba Džamāla °Abdannāšira vyvolávala sympatie, ba dokonca zbožnú úctu, aj keď sa to neprejavilo založením *nāširovskej* politickej strany. Prítlačivosť Džamāla °Abdannāšira, kým bol Nūrī as-Sa'īd ešte pri moci, bola takmer

³⁵ KHADDURI, Majid. *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*, s. 63.

³⁶ TRIPP, Charles. *A History of Iraq*, s. 152.

³⁷ AZ-ZUBAJDĪ, Muḥammad Ḥusajn. *Ṭawrat 14 tammūz 1958 ft al-Irāq*, s. 411 – 419.

³⁸ MARR, Phebe. *The Modern History of Iraq*, s. 159.

neodolateľná pre skoro všetky odtiene politických názorov a tento stav zostal až do jesene 1958, kým rozkol medzi obidvoma vodcami nenadobudol obludné rozmery.

Otázka arabskej jednoty jednoznačne urýchlila zmenu od zjavného súladu k ostrému rozkolu. Stmeliť Arabov do jedného národa a priviesť ich pod jednu vládu – to bola ešte pred rokom vízia idealistov, vágny pocit ľudu, zbraň v arzenáli ambiciózných politických strán alebo volanie vypočítavých obchodníkov hľadajúcich väčšie trhy. Jedna črta ZAR bola od samotného začiatku zrejme: už samotnou svojou existenciou mala inherentnú tendenciu presiahnuť svoje hranice. Pristúpenie jedného alebo viacerých susedných štátov k ZAR bolo podľa stanoviska Sýrčanov veľmi naliehavé, lebo by to bolo zvýšilo ich úlohu a dalo únii silnejší a autentickejší panarabský charakter. Preto iracká pobočka celoarabskej strany *Ba'ť* nastolila otázku zjednotenia so ZAR na program dňa.³⁹

To, čo irackému *Ba'ťu* chýbalo na sile, však kompenzoval intenzívnou agitáciou. Ambícia však nebola jediným podnetom *Ba'ťu*; jeho členov poháňal skutočný zápal pre myšlienku zjednotenia. ‘Abdassalām ‘Ārif cítil v panarabizme svoju príležitosť. Zároveň pociťoval úprimný obdiv voči Džamālovi ‘Abdannāširovi. V tom čase bolo jasné, že nadšenie ‘Abdassalāma ‘Ārifa pre ZAR a jeho oddanosť osobe jej prezidenta boli nefalšované, ale bolo rovnako jasné, že ‘Abdalkarīm Qāsīm považoval opakované verejné vyhlasovanie vlastného presvedčenia svojho zástupcu prinajlepšom za neuvážené a prinajhoršom za nelojálne.

Na druhej strane ‘Abdalkarīm Qāsīm sa nedomnieval, že záchrana Iraku sa dosiahne tým, že sa pripojí k ZAR, a považoval presvedčenie ‘Abdassalāma ‘Ārifa za úplne nerozumné a zároveň za hrozbu pre svoju vlastnú pozíciu.⁴⁰ Aj keď každý projekt zjednotenia by bol pre ‘Abdassalāma ‘Ārifa znamenal, že sa bude musieť podrobiť Džamālovi ‘Abdannāširovi ako staršiemu partnerovi, táto perspektíva sa mu zdala neporovnateľne príťažlivejšia ako podrobiť sa ‘Abdalkarīmovi Qāsīmovi a zostať mimo politického rámca, do ktorého chcel, aby sa Irak dostal. V roku 1958 sa totiž panarabská ideológia identifikovala s úlohou Džamāla ‘Abdannāšira ako vodcu arabskej jednoty a nebolo tu miesto pre ďalšieho vodcu rovnakej veľkosti. Treba pripomenúť aj to, že od revolúcie neuplynul ani mesiac a nič vrátane vodcovstva ‘Abdalkarīma Qāsima ešte nebolo pevne zakorenené. Navyše vlastné ambície ‘Abdassalāma ‘Ārifa boli stále podnecované návrhmi z rozličných strán, že on je vychádzajúcou hviezdou irackej revolúcie a čoskoro sa môže dostať do pozície, aby mohol ‘Abdalkarīma Qāsima vyšachovať, tak ako to urobil Džamāl ‘Abdannāšir s Muḥammadom Nadžībom v Egypte.⁴¹

Hlavná príčina konečnej zrážky medzi dvoma vodcami sa týkala páľčivého problému, či sa má Irak spojiť s Egyptom a Sýriou v ZAR. Najjasnejším vyjadrením rozporov na špičke bola prehlbujúca sa priepasť medzi dvoma vodcami. Ich politické rozpory čoskoro viedli k boju

³⁹ DEVLIN, John F. *The Ba'ath Party. A History from Its Origins to 1966*. Stanford, Ca. : Hoover Institution Press, 1976, s. 149.

⁴⁰ SLUGLETT, Marion Farouk – SLUGLETT, Peter. *Iraq since 1958. From Revolution to Dictatorship*, s. 59.

⁴¹ DANN, Uriel. *Iraq under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*, s. 79 a 89.

o vodcovstvo revolúcie, čo bol boj o najvyššiu moc rovnako ako zrážka ideálov a osobností. Napriek skutočnosti, že prevrat bol spoločným úsilím, °Abdassalām °Ārif sa čoskoro začal stavať do stredu verejného záujmu. V široko propagovanej ceste po provinciách robil neuvážené prejavy, v ktorých rozhodne podporoval zjednotenie so ZAR. Často hovoril o Džamālovi °Abdannāširovi, pričom len zriedka spomenul °Abdalkarīma Qāsima.⁴² Rivalita týchto dvoch mužov nebola len osobná, ale dotkla sa aj dlho nezodpovedanej otázky identity Iraku ako možného národného štátu alebo ako administratívnej časti širšieho arabského národa. V tomto smere existencia ZAR konfrontovala nových vládcov v Bagdade okamžitým testom. °Abdassalām °Ārif bol obdivovateľom Džamāla °Abdannāšira, a tak zdieľal názor arabských nacionalistov, že neodkladný prístup Iraku k ZAR je nielen žiaduci, ale aj nevyhnutný pre obranu nového režimu. Bol si vedomý toho, že heslo „arabskej jednoty“ mu dáva množstvo nasledovníkov v armáde i mimo nej.⁴³

Pre °Abdalkarīma Qāsima to bol určite šok, keď zistil, že muž, ktorému najviac dôveroval, je jeho potenciálnym rivalom s predstavami pre neho neprijateľnými. Aj keď bol ochotný nastoliť blízke vzťahy s ostatnými arabskými krajinami a možno aj federáciu so ZAR, bol viac irackým vlastencom, ako arabským národovcom a nikdy by nebol súhlasil s tým, aby sa vzdal zvrchovaných práv Iraku tak, ako to urobila Sýria. Aby odolal panarabskému tlaku, podnikol skupiny stavajúce sa proti arabskej jednote a zašiel tak ďaleko, že s cieľom oslabiť pravicové skupiny sa začal zblížovať s ľavicovými skupinami. Jeho rozhodnutie presadzovať túto politiku sa, prirodzene, dotklo smerovania revolúcie, ale ovplyvňovala ho hlavne skutočnosť, že °Abdassalām °Ārif spochybňuje jeho vodcovstvo.⁴⁴ Vzrastajúce rozpory ho donútili spojiť sa so silami odmietajúcimi zjednotenie, hoci vedel, že to ho ešte viac priblíži ku komunistom. A tak 7. augusta zariadil, aby KSI zorganizovala obrovskú demonštráciu volajúcu po „federácii“ so ZAR a pokúsil sa tým – hoci neúspešne – prinútiť °Abdassalāma °Ārifu, aby sa prispôbil. Manifestácia bola dostatočne impozantná na to, aby mocne otriasla *ba°tistami* a podobne zmýšľajúcimi nacionalistami.

Arabskí nacionalisti (al-qawmījūn) reprezentovali jeden z hlavných prúdov politického názoru v Iraku. Cítili, že základ ich politickej existencie je ich „arabstvo“ (*°urūba*). Od roku 1955 ich viera v arabskú identitu znamenala, že ich priťahoval Džamāl °Abdannāšir, ústredná postava arabského sveta, hoci v žiadnom prípade neboli všetci ochotní viesť svoju lojalitu do krajnosti a presadzovať „okamžité úplné zjednotenie“ so ZAR.⁴⁵ Hoci arabská jednota bola kľúčovým záujmom nacionalistov a *ba°tistov* – ktorých prívrženci v Iraku neboli v tom čase veľmi početní, je nepravdepodobné, že by už pred júlovou revolúciou bolo došlo k transformácii tejto myšlienky do konkrétneho plánu na začlenenie Iraku do ZAR. Nie sú náznaky, že by bol taký plán koloval medzi *Slobodnými dôstojníkmi*, veď ZAR vznikla zhodou okolností ako nápad sýrskych

⁴² MARR, Phebe. *The Modern History of Iraq*, s. 159.

⁴³ TRIPP, Charles. *A History of Iraq*, s. 152.

⁴⁴ KHADDURI, Majid. *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*, s. 92.

⁴⁵ DANN, Uriel. *Iraq under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*, s. 69.

baʿtistov, a nie Džamāla ʿAbdannāšira.⁴⁶ Preto pretavenie myšlienky po zjednotení do konkrétneho plánu na rozšírenie ZAR sa zrejme datuje od návštevy Michela ʿAflaqa v Bagdade na konci júla 1958 a dychtivo sa k nej prihlásil ʿAbdassalām ʿĀrif, pre ktorého bola osobitne príťažlivá.

Hlavných účastníkov mocenského boja v Iraku možno ľahko identifikovať. Arabskí nacionalisti (nacionalisti), ktorí dávali prednosť ideálu panarabizmu, pokračovali v tradícii Strany nezávislosti, ale inšpiráciu brali predovšetkým z egyptskej revolúcie a často hľadali na Džamāla ʿAbdannāšira ako na vodcu. V takej situácii, aká sa vyvinula v Iraku po revolúcii, ich postoj voči ʿAbdalkarīmovi Qāsimovi veľmi rýchlo ochladol.⁴⁷ Pre väčšinu politikov, ktorí volali po okamžitom zjednotení (hoci, samozrejme, nie pre mnohých bežných členov), panarabizmus a zjednotenie boli do veľkej miery taktické pojmy a „zjednotenie“ bolo skôr palicou na komunistov, ktorých mohli obviňovať zo zrady arabského národa, než skutočný politický cieľ alebo alternatíva, ako je zjavné z úplnej absencie akéhokoľvek pokroku v tomto smere v obdobiach, keď buď nacionalisti, alebo *baʿtisti* mali v rukách skutočnú moc.

Tesne spojená s arabskými nacionalistami a opierajúca sa o podporu tých istých vrstiev bola Socialistická strana arabskej obrody (Baʿt). Hlavný impulz pre rast strany Baʿt prišiel po prevrate v roku 1958, keď využili vlnu sympatií voči arabskému nacionalizmu, aby organizovali a získavali prívržencov.⁴⁸ *Baʿtisti* mali s nacionalistami spoločný cieľ, arabskú jednotu, ale Džamāl ʿAbdannāšir nebol ich idolom. Namiesto toho hľadali na Sýriu, kde strana vznikla a kde ležala jej najpevnejšia základňa. Jej prísna organizácia a ideológia urobila z nej oveľa efektívnejšieho rivala v mocenskom boji, ako bola beztvárá skupina arabských nacionalistov. Ak sa počas oných mesiacov nevynoril jasný obraz tejto strany, príčinou bolo to, že v mysliach verejnosti sa zväčša identifikoval so všeobecným hnutím pre „okamžité zjednotenie“. Vodcovia strany Baʿt tak ako komunisti dávali prednosť tomu, aby podrobnosti o ich štruktúre a ich identite zostali skryté, ale na rozdiel od komunistov nerobili vypočítavé snahy na preniknutie do tlače a profesijných organizácií.⁴⁹

Charakteristickým znakom porevolučného kvasu je politická nestabilita revolučných vlád a cyklické prevraty. Osobné aspekty mocenského boja nesmú zakryť pravé politické témy, ktoré v tomto zápase hrali rozhodujúcu úlohu. Opozičné elementy, ktoré sa vynorili, aby získali pozície, rýchlo rozkladali jednotu nového režimu a hnali krajinu do chaosu. Preto sa ʿAbdalkarīm Qāsim postupne začal zjavovať na verejnosti a prednášať prejavy, ktorými vyvolával davový súhlas a podporovali ho aj politici odmietajúci panarabský nacionalizmus. V júli a auguste 1958 začal prijímať delegácie z provincií, pred ktorými robil populistické vlastenecké vyhlásenia.⁵⁰

⁴⁶ JANKOWSKI, James. *Nasser's Egypt, Arab Nationalism, and the United Arab Republic*. Boulder, Colorado : Lynne Rienner Publishers, 2002, s. 108 – 111.

⁴⁷ DANN, Uriel. *Iraq under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*, s. 69.

⁴⁸ DEVLIN, John F. *The Baʿth Party. A History from Its Origins to 1966*, s. 150.

⁴⁹ DANN, Uriel. *Iraq under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*, s. 71.

⁵⁰ ʿALĪ, Muḥammad Kāzīm. *Al-ʿIrāq fī ʿahd ʿAbdalkarīm Qāsim, 1958 – 1963*. [Irak v období ʿAbdalkarīma Qāsima]. Bagdad : Maktaba al-Jaʿza al-ʿarabīja, 1989, s. 140 – 141.

Vedúca skupina naľavo bola jasne Komunistická strana Iraku, ktorá sa znova viedla na po-revolučnej eufórii. Komunisti pokračovali pri oslovovaní nemajetných, *š'ītov*, Kurdov a inteligencie. Zdalo sa, že °Abdalkarīm Qāsim sa prikláňa k druhému významnému uchádzačovi na ľavej strane, Vlasteneckej demokratickej strane, ale nanešťastie táto strana nebola o nič lepšie organizovaná ako v minulosti a čoskoro v nej došlo k rozkolu medzi tými, ktorí podporovali ministerského predsedu, a tými, ktorí stáli proti nemu.⁵¹ Vlastenecká demokratická strana, hľadajúca záruky pre slobodný politický život a iné demokratické slobody, sa zomkla okolo °Abdalkarīma Qāsima. Avšak najsilnejšiu a rozhodujúcu podporu poskytli premiérovi komunisti. Možné zjednotenie so ZAR spôsobilo istý nepokoj medzi komunistami: nemali ilúzie, čím by splynutie hrozilo ich strane.⁵² Možno usudzovať, že málo nadšené prijímanie návrhu okamžitého zjednotenia zo strany KSI bolo menej vecou princípu, ako reakciou na nedobré skúsenosti sýrskych a egyptských súdruhov s fungovaním ZAR.

Tak ako si °Abdalkarīm Qāsim upevňoval svoju vodcovskú pozíciu, nacionalisti-*nāširovci* a strana Ba'ť začali šíriť propagandu, že je iba nástrojom komunistov. Postupne sa stávali hlavným ohniskom opozície voči komunistom, v čom ich materiálne i morálne podporoval Džamāl °Abdannāšir a jeho prívrženci v Sýrii.⁵³ Splynutie so ZAR by bolo znamenalo ostrejší obrat v živote Iraku a Blízkeho východu, než sa počítalo v revolúcii 14. júla. Každá sila s materiál- nými záujmami na rozdrobenosti arabského národa bola skôr alebo neskôr nútená postaviť sa na odpor pokusom na zjednotenie. Vytvorenie ZAR vyvolávalo neprijemné predtuchy aj medzi veľmocami, ktoré mali v regióne hospodárske a strategické záujmy, a perspektíva jej rozšírenia im spôsobovala ešte väčší nepokoj. Dokonca aj keď sa nový iracký režim rozhodol zachovať existujúci spoločenský a politický systém – a alternatívy zostali otvorené po celý rok 1958 a časť roka 1959 –, bola tu stále široká škála možných ciest v otázke pozemkovej reformy alebo znárodnenia ropy a priemyslu.⁵⁴

Toto boli dôležité otázky, ktoré rozdeľovali obyvateľstvo. Zvlášť znepokojovali nábožen- ských konzervatívcov a iné vplyvné skupiny spoločnosti, ktoré sa začali stále viac obávať toho, čo denne počúvali z káhirskeho rozhlasu, že najsilnejšie tlaky sú vyvíjané zľava. °Abdalkarīm Qāsim poskytol príčinu myslieť si, že nie je proti zjednoteniu, ale iba proti bezhlavému vrhaniu sa doň. V septembri 1958 však bolo už každému jasné, že sa priklonil na stranu partikularistov a stal sa centrom ich nádejí, aj keď naďalej tvrdil že je „*nad trendmi a náklonnosťami*“.⁵⁵ A tak zjednotenie bolo skôr zásterkou, ako podstatou rozkolu medzi komunistami a ich protivníkmi. Osobné postoje °Abdalkarīma Qāsima pre slabú podporu medzi dôstojníkmi zhodou okolností splyvali s citlivejšou opozíciou komunistov proti praktikám ZAR. Táto kritická slabosť nútila

⁵¹ °ALĪ, Muḥammad Kāzim. *Al-°Irāq fī °ahd °Abdalkarīm Qāsim, 1958 – 1963*, s. 159.

⁵² BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 827.

⁵³ °ABDALKARĪM, Samīr. *Aḏwā °alā al-ḥaraka aš-šujū°ija fī al-°Irāq*. [Zaostrené na komunistické hnutie v Iraku]. Diel II. (1958 – 1963). Bejrút : Dār al-miršād. b. d., s. 60.

⁵⁴ Az-ZUBAJDĪ, Lajť °Abdalḥasan. *Ṭawrat 14 tammūz 1958 fī al-°Irāq*, s. 300 – 305.

⁵⁵ BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 818.

‘Abdalkarīma Qāsima manévrovať medzi nacionalistami a komunistami, a tak, ako to diktovala situácia, rozohrával jedných proti druhým. Jeho prežitie záviselo od toho, že nedovolí žiadnemu z oboch táborov, aby sa stal príliš silným alebo aby sa obidva dohodli.

4. Výsledok politického zápasu

V auguste a na začiatku septembra ‘Abdassalām ‘Ārif počas návštev v provinciách pokračoval vo verejných prejavoch na podporu arabskej jednoty, pričom sa snažil získať nacionalistickú podporu pre vlastné vedenie. ‘Abdalkarīm Qāsim ignoroval jeho vystúpenia, lebo si bol istý, že jeho rival si tým odcudzí mnohých ľudí, a zároveň začal medzi dôstojníkmi získavať podporu pre seba. Následne 10. septembra sa mu podarilo dosiahnuť odvolanie ‘Abdassalāma ‘Ārifa z funkcie zástupcu hlavného veliteľa ozbrojených síl.⁵⁶

Zápas udržiaval bývalú polarizáciu inteligencie medzi nacionalistov a ľavičiarov, ale teraz s rozdielom, ktorý bol zlou predzvesťou do budúcnosti. Štyri spomínané zoskupenia vzájomne súperili o dominantné postavenie v štáte. Zatiaľ čo staršie opozičné skupiny – hlavne Strana nezávislosti a Vlastenecká demokratická strana – boli zakotvené v liberálnych tradíciách, strana Ba‘t a komunisti boli obe tajné, vysoko organizované skupiny, zamerané na úplný monopol moci, keby bolo treba aj s použitím bezohľadných metód.⁵⁷ Po odstránení ‘Abdassalāma ‘Ārifa sa situácia arabských nacionalistov a *ba‘tistov* zhoršila a obidve skupiny sa rýchlo snažili nahradiť svoje straty. Ostrý zápas, ktorý sa rozohrel v nasledujúcom období, sa prejavoval snahou nacionalistov vrátiť sa k moci odstránením premiéra. Táto nacionalistická výzva spôsobila, že ‘Abdalkarīm Qāsim sa stále viac opieral o ľavicu. Zápas zanechal jazvy: vytvoril strach z chaosu, ktorý čoskoro pochoval každú nádej na návrat demokratického systému. Polarizoval vládnucu elitu na nacionalistov a ľavičiarov a zanechal dedičstvo narastajúceho násillia a bezohľadnosti, ktoré sa s postupujúcim časom stupňovali.

Pomery v krajine sa zhoršovali; ‘Abdassalām ‘Ārif odmietol prijať porážku a ďalej širil svoje názory. V septembri, po tom, čo urobil ďalší pokus o získanie vodcovstva oživením myšlienky RRV vo verejnom prejave 30. septembra, ‘Abdalkarīm Qāsim ho zbavil aj funkcie podpredsedu vlády a ministra vnútra.⁵⁸ Po uvoľnení ‘Abdassalāma ‘Ārifa z funkcií, ‘Abdalkarīm Qāsim odvolal aj ďalších prominentných arabských nacionalistov.⁵⁹ Skutočnosť, že „víťazstvo“ ‘Abdalkarīma Qāsima nad ‘Abdassalāmom ‘Ārifom sa zdalo tak úzko späté s otázkou arabskej jednoty, znamenalo, že sa to dotklo väčšiny ostatných prominentných arabských nacionalistov v Iraku a zvýšilo pocit polarizácie medzi rozličnými politickými skupinami. To veľkou mierou

⁵⁶ HUSAJN, Chalīl Ibrāhīm. *Tawrat aš-Šawwāfī al-Mawšil 1959*, s. 210 – 212.

⁵⁷ MARR, Phebe. *The Modern History of Iraq*, s. 161.

⁵⁸ Az-ZUBAJDĪ, Lajl ‘Abdalḥasan. *Tawrat 14 tammūz 1958 fī al-‘Irāq*, s. 419.

⁵⁹ HUSAJN, Chalīl Ibrāhīm. *Tawrat aš-Šawwāfī al-Mawšil 1959*, s. 301 – 348.

prispelo k fanatizmu a vehemencii, ktorou bol zápas medzi nimi vedený v nasledujúcich rokoch. Nakoniec, po odstránení °Abdassalāma °Ārifā, °Abdalkarīm Qāsim už nemal vážneho rivala a po októbri 1958 ho začali nazývať „jediným vodcom“ (az-za°im al-awḥad).⁶⁰

Po zbavení °Abdassalāma °Ārifā všetkých politických funkcií sa °Abdalkarīm Qāsim najprv pokúsil dostať ho z krajiny tým, že mu ponúkol miesto veľvyslanca v Nemeckej spolkovej republike. °Abdassalām °Ārif najprv rozhorčene odmietol prevziať funkciu, preto 11. októbra °Abdalkarīm Qāsim pozval svojho rivala do svojej kancelárie na ministerstve obrany, aby urobil posledný pokus presvedčiť ho, aby odcestoval. Na schôdzi bol prítomný Aḥmad Šālih al-°Abdī, náčelník generálneho štábu, a niekoľko ďalších dôstojníkov. Stretnutie trvalo celý deň, keďže hádka medzi oboma mužmi pokračovala. Neskoro popoludní si °Abdassalām °Ārif uvoľnil pištoľ z opaska. °Abdalkarīm Qāsim tvrdil, že ho chcel zabiť, ale °Abdassalām °Ārif sa bránil tým, že chcel spáchať samovraždu. Výsledok stretnutia bol taký, že °Abdassalām °Ārif sa musel podriaďiť a súhlasil s tým, že dočasne odcestuje do Bonnu.⁶¹

°Abdassalām °Ārif pricestoval do Viedne 12. októbra. Nejaký čas strávil v Európe a potom 4. novembra sa tajne vrátil do Bagdadu, kde kolovali chýry o pokuse zvrhnúť režim. Na druhý deň ho bezpečnostné zložky, ktoré presne sledovali jeho pohyby, zadržali na základe obvinenia, že sa pokúsil zavraždiť vodcu a snažil sa zvrhnúť vládu. Vo vyšetrovacej väzbe ho držali vyše mesiaca a potom, 27. decembra 1958, bol postavený pred tribunál Fāḍila °Abbāsa al-Mahdāwīho a súdený s vylúčením verejnosti. Tak sa začal súd, ktorý mal svetu odhaliť mnohé tajomstvá revolúcie. °Abdassalām °Ārif odmietol všetky obvinenia a tvrdil, že je oddaný vodcovi a lojálny voči princípom revolúcie.⁶²

Súd 5. februára 1959 odsúdil °Abdassalāma °Ārifā na smrť a vylúčil ho z ozbrojených síl. Rozsudok bol neskôr na odporúčanie súdu zmenený na doživotné väzenie. °Abdalkarīm Qāsim možno chcel využiť rozsudok ako hrozbu pre odsúdeného a jeho prívržencov. To dočasne eliminovalo °Abdassalāma °Ārifā, ale nedokázalo neutralizovať tých, ktorí s ním zdieľali názory o nutnosti zjednotenia so ZAR. Vo väzení zostal najbližšie tri roky a na jeseň 1961, po vystúpení Sýrie zo ZAR, bol zbavený viny a prepustený.⁶³ Do politického života sa vrátil až vo februári 1963 po krvavom zvrhnutí režimu °Abdalkarīma Qāsima.

⁶⁰ SLUGLETT, Marion Farouk – SLUGLETT, Peter. *Iraq since 1958. From Revolution to Dictatorship*, s. 60.

⁶¹ DANN, Uriel. *Iraq under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*, s. 83.

⁶² AL-DŽA°FARĪ, Muḥammad Ḥamdī. *Mahkamāt al-Mahdāwī. Aḡrab al-muḥākamāt as-sijāsija fī tāriḥ al-°Irāq al-ḥadīth*, s. 102 – 103.

⁶³ KHADDURI, Majid. *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*, s. 98.

BARBORA RŮŽIČKOVÁ

Konceptualizace rozvoje a změna institucionální struktury OSN v kontextu Agendy 2030 udržitelného rozvoje¹

The paper investigates, whether the change of conceptualization of development with the Agenda 2030 for sustainable development transformed the institutional structure of the United Nations and whether the Agenda 2030 is a breakthrough concept in development for humanity. Based on the discourse analysis of the resolutions of the UN General Assembly in sustainable development since the negotiations of the post-2015 agenda the paper looks at the movement of the UN GA in solving global problems and its conceptual direction towards Agenda 2030. Currently, global governance at the level of the UN GA includes peace and security as well as three dimensions of sustainable development: environmental, social and economic development. The author operates with conceptual definition of sustainable development and analyzes the change of paradigm and concept with the Agenda 2030.

Key words: United Nations, sustainable development, institutional structure, Agenda 2030, discourse analysis, development.

Úvod

Ačkoli existuje mnoho definic udržitelného rozvoje, nejčastěji používaná definice udržitelnosti je taková, kterou navrhla Světová komise pro životní prostředí a rozvoj (známá jako Brundtlandská komise) a vytvořila globální agendu pro změnu.^{2, 3} V roce 1987 vydala zprávu *Naše společná budoucnost*, podle níž je udržitelný rozvoj takovým „rozvojem, který zajistí potřeby současných generací, aniž by byla ohrožena schopnost budoucích generací uspokojovat vlast-

¹ Tento příspěvek vznikl v rámci řešení projektu IGA FMV VŠE *Nation Branding a péče o dobré jméno státu prostřednictvím nových forem diplomacie*, č. F2/77/2017.

² CERIN, P. (2006). Bringing economic opportunity into line with environmental influence: A Discussion on the Coase theorem and the Porter and van der Linde hypothesis. *Ecological Economics*, 209–225.

³ STODDART, H. (2011). *A Pocket guide to sustainable development governance*. Stakeholder Forum.

ni potreby“.⁴ Rozvoj je dlhodobě vnímán jako záměrný proces zlepšení, ve většině teorií se jedná o zlepšení v podobě ekonomického růstu.⁵ V období industrializace rozvoj představoval mnoho významů, kritici však poukazovali na nedostatky, jako je chudoba a destruktivní dopady na sociální hodnoty.⁶ Ve dvacátém století se hlavním konceptem rozvoje stal ekonomický růst (zvýšení reálného příjmu na osobu), který představoval vzor pro dekolonizované země napodobující úspěch rozvinutých bohatých zemí. Tento přístup byl však kritizován kvůli nerespektování rozdílnosti zemí, tlaku na objem rozvojové pomoci a jednak z důvodu, že akumulace kapitálu je příliš úzkým nekomplexním konceptem.^{7, 8, 9} Teprve zhruba ve druhé polovině 20. století se paradigma rozvoje stalo dominantnější na úrovni národních vlád i mezinárodních organizací po celém světě s důrazem na rozvojovou pomoc.¹⁰ Od devadesátých let 20. století nevzniklo jedno rozvojové paradigma, ale více teoretických názorů, což odráží rozdílný rozvoj rozvíjejících se zemí (zejména Číny a Indie).¹¹ V současnosti se mluví o udržitelném rozvoji, jehož cíl je dlouhodobá stabilita hospodářství a životního prostředí, což je dosažitelné jen prostřednictvím začlenění a uznání ekonomických, environmentálních a sociálních problémů v rozhodovacích procesech.¹²

Na institucionální úrovni bývají národní vlády uspořádány do sektorových ministerstev a oddělení. Tento princip členění funguje poměrně dobře, dokud systém nemusí čelit něčemu velmi komplexnímu a propojenému, což je například udržitelný rozvoj. Udržitelný rozvoj (s ekonomickými, sociálními a environmentálními aspekty) tudíž nemůže být řešen odděleně pouze na národní úrovni. Tuto problematiku si osvojila a na svá bedra uložila Organizace spojených národů (OSN). Světové instituce, jako je OSN, po druhé světové válce aplikovaly rozvoj do své praxe, což trvá dodnes. Empirické důkazy však vzbuzují skepsi o myšlence moderního růstu a rozvoje zobrazených například *Rozvojovými cíli tisíciletí* (Millennium development goals, MDGs), přijatými OSN v roce 2000, a zpochybňují tak teorii i praxi rozvoje. Zatímco modernisté zdůrazňují endogenní faktory rozvoje, zastánci teorie závislosti upřednostňují vnější faktory (zejména historie a dominance Severu mající zodpovědnost za nedostatečný rozvoj Jihu).¹³ Koncem 20. století došlo k silné deziluzi k teorii závislosti.¹⁴ Kritici tvrdí, že přecenila roli obchodu Sever – Jih

⁴ WCED (1987). *Our Common Future*. World Commission on Environment and Development. Oxford : Oxford University Press, s. 16.

⁵ COWEN, Michael a SHENTON, Robert W. (1996). *Doctrines of Development*. London – New York : Routledge.

⁶ Tamtéž, s. 57.

⁷ OLSON, Mancur (1963). “Rapid Growth as a Destabilizing Force.” *Journal of Economic History*, 23 (4), s. 529–552.

⁸ CARDOSO, Fernando H. a FALETTO, Enzo (1979). *Dependency and Development in Latin America*. Berkeley, CA: University of California Press.

⁹ BANFIELD, Edward C. (1962). “American Foreign Aid Doctrines.” In Robert A. Goldwin, *Why Foreign Aid?* Chicago, IL : Rand McNally, s. 10–31.

¹⁰ RIST, Gilbert (2002). *The History of Development from Western Origins to Global Faith*. London : Zed Books, s. 109.

¹¹ COLLIER, Paul (2007). *The Bottom Billion. Why the poorest countries are failing and what can be done about it?* Oxford : Oxford University Press.

¹² STODDART, H. (2011). A Pocket guide to sustainable development governance. *Stakeholder Forum*.

¹³ CAPORASO, James A. (1980). “Dependency Theory: Continuities and discontinuities in development studies.” *International Organization*, 34 (4): 605–625.

¹⁴ MENZEL, Ulrich (1992). *Das Ende der Dritten Welt und das Scheitern der großen Theorie*. Frankfurt a. M. : Suhrkamp.

a tvrzení teorie, že exogenní faktory jsou důvodem nerozvinutosti zemí, nebylo empiricky dokázáno.¹⁵ Nejistota v měření rozvoje jednotlivých zemí se přelévá v nejistotu vnějších institucí, které mají za úkol poskytovat vodítko k rozvoji a rozvojová opatření. Zahraniční pomoc je často na pomezí mezi humanitární pomocí a geopolitickými motivy a je z hlediska efektivnosti nejistá.¹⁶ Rozvoj však zejména v novém tisíciletí zůstává stěžejním tématem mezinárodních vztahů a v posledních desetiletích je zaměřen primárně na lidstvo, nejedná se tedy pouze o přístup ke státům.¹⁷ Tento přístup podpořil i Amartya Sen, který přikládá význam rozvoje schopnosti jednotlivce dosáhnout lidské svobody, jako je nehladovění, vyhnutí se předčasnému úmrtí, přístup ke vzdělání a užívání politických činů směřujících k rozvoji.¹⁸ Tento přístup použila i Miléniová deklarace OSN již v roce 2000 do svých cílů MDGs.

V teorii mezinárodních vztahů se od 90. let 20. století spojoval termín globálního vládnutí, mezinárodních organizací, nestátních aktérů a rozvoje spolu s globálními veřejnými statky.^{19, 20} Nevýhodou přístupu globálního vládnutí je však větší důraz na pozitivní schopnost vládnutí a globální veřejné statky, než úvaha o lokálních potřebách rozvojových zemí.²¹ OSN se dlouhodobě snaží udržet pozici v globálním vládnutí reformou OSN odklonem od pouze bezpečnostních otázek k řešení globálních komplexních problémů a stanovuje paradigmatický směr globálnímu společenství stanovením agend rozvoje, rezolucemi a podporou diplomatického vyjednávání mezi státy i ostatními aktéry.

V září 2012 VS OSN přijalo rezoluci 66/288 s názvem *Budoucnost, kterou chceme*, která stanovila první plán agendy rozvoje OSN po roce 2015 s trváním do roku 2030 s cílem nahradit Miléniovou deklaraci s MDGs s platností mezi lety 2000 – 2015. Rok 2012 lze považovat za první koncepčně zlomový rok nové agendy OSN k formulaci rozvoje i proto, že tento rok byla založena (s činností od ledna 2013²²) *Otevřená pracovní skupina* (Open Working Group, OWG) s cílem stanovení cílů udržitelného rozvoje.²³ Cílem konference OSN v Riu de Janeiro s výsledným dokumentem *Budoucnost, kterou chceme* bylo stanovit nejvyšší možný stupeň udržitelného

¹⁵ LARRAIN, Jorge (1989). *Theories of Development: Capitalism, colonialism and dependency*. Oxford : Polity Press.

¹⁶ ASCHER, William. *The evolution of development thinking: governance, economics, assistance, and security*. New York City : Palgrave Macmillan, 2016. ISBN 11-375-6038-X.

¹⁷ UNDP (1990) Human development report 1990. New York, NY : Oxford University Press.

¹⁸ SEN, Amartya (1999). *Development as freedom*. New York, NY : Anchor Books.

¹⁹ ROSENAU, James N. a CZEMPIEL, Ernst-Otto (1992). *Governance without government: Order and change in world politics*. Cambridge : Cambridge University Press.

²⁰ KAUL, Inge. *Providing Global Public Goods*. Oxford University Press, 2003. DOI: 10.1093/0195157400.001.0001. ISBN 9780195157406.

²¹ BARNETT, Michael N. a DUVALL, Raymond (2006). *Power in Global Governance*. Cambridge : Cambridge University Press.

²² Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals: A/67/L.48/Rev.1. *United Nations: General Assembly*. 2013.

²³ The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. *General Assembly*. United Nations, 2012, s. 47.

rozvoje.²⁴ Po tříletém vyjednávání vznikla Agenda 2030 udržitelného rozvoje s *cíli udržitelného rozvoje* (Sustainable development goals, SDGs).

Posláním této diskurzivní analýzy je snaha v kontextu Agendy 2030 udržitelného rozvoje **analyzovat aspekty institucionální změny OSN iniciovanou VS OSN v řešení globálních komplexních problémů a určit, jakou konceptuální změnu v definici rozvoje OSN představují cíle SDGs.**

Rozvoj nikdy nebyl tak horkým globálním tématem na půdě OSN a rozhodně nebyl důvodem k založení OSN. Téma reformy OSN a otázky ohledně funkčnosti a efektivity této organizace jsou velmi diskutované nejen v samotné organizaci,²⁵ ale také v mnohých vládách světa a ve vědecké komunitě. Ve vědě dosud nikdo neřešil souvislost rekonceptualizace rozvoje VS OSN a institucionální struktury, proto autorka zkoumá tuto paralelu v případě Agendy 2030. Změna paradigmatu konceptu rozvoje může být součástí institucionální změny.²⁶ Vybízí se tak výzkumná otázka: **Je Agenda 2030 aspektem institucionální změny OSN a jakou změnu konceptu v rozvoji představuje?**

První kapitola analyzuje přístup VS OSN ke globálním komplexním problémům v oblasti rozvoje na základě rezolucí Valného shromáždění OSN od 65. zasedání v roce 2011 a jeho tendence v globálním vládnutí. Kapitola analyzuje institucionální změnu struktury OSN, které iniciovalo VS OSN s tvorbou konceptu Agendy 2030 udržitelného rozvoje.

Druhá kapitola analyzuje konceptualizaci rozvoje od schválení dohody *Budoucnost, kterou chceme* včetně navazujících rezolucí po Agendu 2030 udržitelného rozvoje metodou diskurzivní analýzy. Detailní expertní znalosti mají vědeckou hodnotu samy o sobě i bez teoretického zobecnění. Jedná se o hluboké porozumění komplexnímu fenoménu konceptu rozvoje z pozice VS OSN bez ambice přispět k prohloubení poznání o jiných fenoménech. Analýza neslouží jako nástroj pro práci s teorií, ale naopak, teorie je vodítkem pro práci s případem. Diskurzivní analýza předpokládá, že text utváří a proměňuje reálný svět. Z tohoto důvodu autorka také zkoumá, zda se autor snaží zmírnit či naopak zesílit dopad svého výroku. Zesilující strategie může zahrnovat rozkazovací způsob či jinou formu „apelu“ na čtenáře. Zmírňující strategie naopak využívá především kondicionálu.

Závěrem autorka analyzuje, jaké aspekty změny konceptu rozvoje Agenda 2030 naplňuje a zda se nový koncept shoduje s tvrzeními předních ekonomů v této oblasti.

Cíl je vnitřní: zachytit mnohotvárnost faktorů, změn a jevů pomocí detailní analýzy jasně definovaného fenoménu udržitelného rozvoje z pohledu VS OSN.

Sběr a zpracování dat: kvalitativní výzkum podložený rezolucemi OSN a odbornými studiemi.

²⁴ Tamtéž, s. 1.

²⁵ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations System: A/69/79–E/2014/66. *United Nations: General Assembly Economic and Social Council*. 2014, s. 2.

²⁶ Michael P. Malloy, *Shifting Paradigms: Institutional Roles in a Changing World*, 62 *Fordham L. Rev.* 1911 (1994). Dostupné z: <http://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol62/iss7/1>, s. 2.

1. Agenda 2030 udržitelného rozvoje

Po novém tisíciletí se v souvislosti s chudobou a rozvojem zemí diskutuje především o multidimenzionální chudobě a novém měření stupně rozvoje z více hledisek (základních komponent v oblasti potravy, zdraví, sanitační, vzdělání, bydlení...), což podporují agentury OSN, mezinárodní instituce i univerzity.²⁷ Implementace rozšířené rozvojové agendy s cíli SDGs se opírá o dvě oblasti spolupráce. Na jedné straně se rozvojová spolupráce zaměřuje na podporu domácích politik v rozvojových zemích s hlavním cílem snížit chudobu. Na druhé straně mají země bez ohledu na stupeň jejich rozvoje zájem zapojit se do mezinárodní spolupráce za účelem zajištění a zachování globálních veřejných statků.²⁸ Rozvoj již není vnímán jako paradigma „dárce a příjemce“. Došlo tak k posunu od zaměření pouze na globální řízení a partnerství (exogenních faktorů) k národnímu řízení (endogenním faktorům).²⁹ K endogenním faktorům patří růst kapitálových statků, kvalitní vzdělání, růst investic, růst HDP, vlastnická práva či populační růst. Nyní tudíž roste pozornost věnovaná úloze domácích politických institucí a faktorů v rozvojových zemích, které jsou vnímány jako primární překážky rozvoje.³⁰ Dle J. Sachse nyní nastoupila nová éra udržitelného rozvoje.³¹ Sachs zdůrazňuje, že udržitelný rozvoj je v podstatě zkouškou řešení problémů a vyzývá k holistickému přístupu a novým myšlenkám, které povedou k vytvoření prosperujících, inkluzivních, udržitelných a dobře řízených společností.³²

Pogge a Sengupta tvrdí, že cíle rozvoje by měly být navrženy více ve prospěch strukturálních změn globálních institucí.³³ Fukuda-Parr a McNeill tvrdí, že mezinárodní organizace jsou zodpovědné za snížení globální chudoby a ony by měly nalézt řešení ke globálním problémům.³⁴ Dosazení většího sjednocení na různých úrovních bylo hlavní starostí mezinárodního společenství na konferenci Rio + 20.³⁵ Dle J. Stiglitze mají mezinárodní instituce omezený rozsah a měly by

²⁷ COHEN, Alasdair. *The Multidimensional Poverty Assessment Tool: a new framework for measuring rural poverty. Development in Practice*. Taylor & Francis, 2010, 20(7), 12.

²⁸ KAUL, I. (2013). *Global public goods: a concept for framing the post-2015 agenda?* Bonn : DIE (Discussion Paper 2/2013)

²⁹ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations system: A/68/79–E/2013/69. United Nations: General Assembly and Economic and Social Council. 2013, s. 4.

³⁰ RICH, Roland. Reviewed Work(s): *The Tyranny of Experts: Economists, Dictators, and the Forgotten Rights of the Poor* by William Easterly. *Population and Development Review*. Population Council, 2014, 40(3), 5.

³¹ SACHS, Jeffrey. *The age of sustainable development*. New York : Columbia University Press, 2015. ISBN 978-0-231-17314-8.

³² SACHS, Jeffrey. *To move the world: JFK's quest for peace*. New York : Random House, [2013]. ISBN 978-0812994926.

³³ POGGE, Thomas a SENGUPTA, Mitu. *The Sustainable Development Goals: a plan for building a better world?* *Journal of Global Ethics*. 2015, 11(1), 56-64. DOI: 10.1080/17449626.2015.1010656. ISSN 1744-9626. Dostupné také z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17449626.2015.1010656>, s. 57

³⁴ FUKUDA-PARR, Sakiko a MCNEILL, Desmond. *Post 2015: a new era of accountability?* *Journal of Global Ethics*. 2015, 11(1), 1017. DOI: 10.1080/17449626.2015.1004738. ISSN 1744-9626. Dostupné také z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17449626.2015.1004738>, s. 7.

³⁵ *The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. General Assembly. United Nations, 2012.*

tak být doplněny zvláštními smlouvami určenými k řešení konkrétních problémů.³⁶ Nikdy nepokryla jedna globální dohoda tak hluboce a komplexně největší hrozby lidstva (vymýcení chudoby, ochrana životního prostředí a tvorba podmínek pro udržitelný ekonomický růst).³⁷

Dle Le Blanca mohou cíle SDGs usnadnit propojení a soudržnost agentur. Agentury zaměřené na jeden cíl tak budou muset vzít v úvahu další cíle, což podníká mezioborovou spolupráci. Le Blanc uvádí, že ze 107 opatření jich 60 výslovně odkazuje na alespoň jeden další cíl, než ten, ke kterému patří.³⁸

1.1 Změna institucionální struktury s Agendou 2030

V roce 2008 VS OSN utvrzovalo svou ústřední roli OSN v globálním vládnutí, avšak nebylo akceschopné a dostatečně funkční v řešení globálních komplexních problémů.³⁹ Po následcích finanční krize z roku 2008 uvedlo VS OSN pod rezolucí 65/94 s názvem *OSN v globálním vládnutí* potřebu pro inkluzivní, transparentní a efektivní multilaterální přístupy k řešení globálních výzev, a tím se snažilo potvrdit centrální roli OSN ve svém pokračujícím úsilí najít společná řešení k takovýmto výzvám, na což se VS OSN odkazovalo i v roce 2015, kde navíc opakovaně zdůrazňuje potřebu posílit vedoucí úlohu OSN při podpoře rozvoje.⁴⁰ VS OSN nyní zastřešuje oblast míru a bezpečnosti, stejně tak tři pilíře udržitelného rozvoje: environmentální, sociální a ekonomický rozvoj (obrázek 1).⁴¹

Globální vládnutí organizace lze dle D. Avanta *et al.* rozdělit zhruba do čtyř fází: stanovení agendy; vytváření strategií; implementace, prosazování a hodnocení; monitorování a rozhodování. Rámec globálního vládnutí OSN pro udržitelný rozvoj zahrnuje výsledný dokument konference Rio + 20 *Budoucnost, kterou chceme* a Agenda 2030 udržitelného rozvoje. Na globální úrovni vzniklo s novým konceptem rozvoje Politické fórum na vysoké úrovni (High Level Political Forum, HLPF), nahrazující Komisi pro udržitelný rozvoj,⁴² které se schází na úrovni VS

³⁶ STIGLITZ, Joseph E. *The Future of Global Governance. Initiative for Policy Dialogue*. New York : Columbia University Academic Commons, 2004. DOI: <https://doi.org/10.7916/D8M90GH7>.

³⁷ DODDS, Felix, DONOGHUE, David a LEIVA ROESCH, Jimena. *Negotiating the sustainable development goals: a transformational agenda for an insecure world*. New York, 2017. ISBN 978-1-138-69507-8, s. 128.

³⁸ LE BLANC, David. Issue 4: Towards integration at last? The Sustainable Development Goals as a network of targets. *Division for Sustainable Development, UNDESA: Rio+20 working papers*. New York City : United Nations, 2014, s. 4-5.

³⁹ Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa Action Agenda): A/RES/69/313. *United Nations: General Assembly*. 2015, s. 2 a 29.

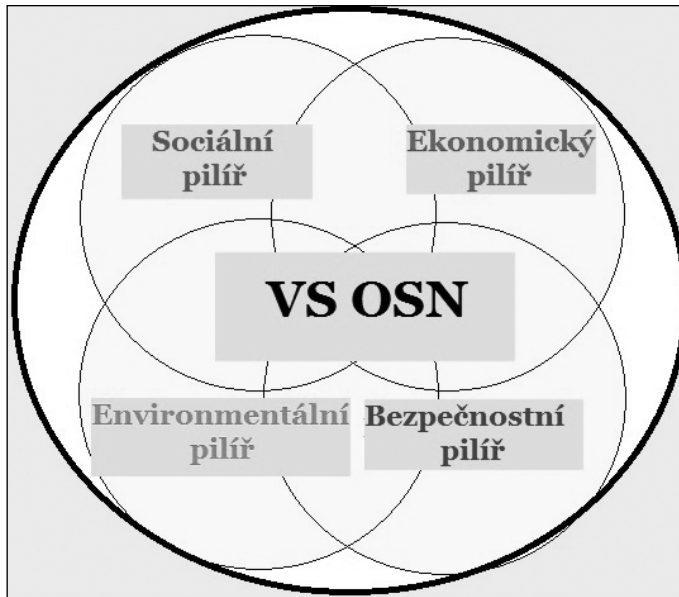
⁴⁰ Resolution adopted by the General Assembly on 8 December 2010: 65/94. The United Nations in global governance. *General Assembly: A/RES/65/94*. United Nations, 2011, **Sixty-fifth session** (Agenda item 120).

⁴¹ Informal Thematic Debate of the General Assembly on "The United Nations in Global Governance": Informal Summary. *United Nations* [online]. New York, 2011 [cit. 2018-07-22]. Dostupné z: <http://www.un.org/en/ga/president/65/initiatives/GlobalGovernance/Global%20Governance-Informal%20Summary-28-06-2011.pdf>

⁴² Implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/C.2/67/L.45. *United Nations: General Assembly*. 2012, s. 3.

OSN každé čtyři roky⁴³, na úrovni *Hospodářské a sociální rady* (Economic and Social Council, ECOSOC) na dané téma každoročně⁴⁴ s cílem prosazování a hodnocení. OSN od roku 2012 prosazuje posílení role ECOSOCu k důslednému hodnocení rozvoje.^{45, 46, 47, 48}

Obrázek 1: Schéma globálního vládnutí VS OSN zahrnující čtyři pilíře.

Zdroj: Vlastní zpracování.

⁴³ Format and organizational aspects of the high-level political forum on sustainable development: A/RES/67/290. *United Nations: General Assembly* [online]. 2013 [cit. 2018-11-22]. Dostupné z: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67/290&Lang=E, s. 3.

⁴⁴ Format and organizational aspects of the high-level political forum on sustainable development: A/RES/67/290. *United Nations: General Assembly* [online]. 2013 [cit. 2018-11-22]. Dostupné z: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67/290&Lang=E, s. 4.

⁴⁵ Implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/C.2/67/L.45. *United Nations: General Assembly*. 2012, s. 3.

⁴⁶ Sustainable development: implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/67/437/Add.1. *United Nations: General Assembly*. 2012, s. 3.

⁴⁷ Review of the implementation of General Assembly resolution 61/16 on the strengthening of the Economic and Social Council: A/RES/68/1. *United Nations: General Assembly*. 2013.

⁴⁸ Sustainable development: implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/70/472/Add.1. *United Nations: General Assembly*. 2015, s. 3.

Mechanismus strategií, následování a přezkumu cílů Agendy 2030 udržitelného rozvoje je tvořen funkcionálními komisemi a dalšími mezivládními orgány a fóry, fondy a programy, specializovanými agenturami, dále na národní a regionální úrovni regionálními komisemi a dobrovolnými harmonizovanými přehledy o plnění SDGs.^{49, 50, 51, 52} Nezávislý tým představitelů organizací⁵³ a vědců i zainteresovaných osob sestavují čtvrtletní zprávu o globálním udržitelném rozvoji. Iniciativa globální spolupráce pro udržitelný rozvoj podporuje globální sběr dat o plnění SDGs s více než 150 zainteresovanými osobami.⁵⁴

Konference OSN o udržitelném rozvoji (Rio + 20) v roce 2012 vyzvala agentury OSN k určení možností technologicky usnadňujícího mechanismu ve svém závěrečném dokumentu *Budoucnost, kterou chceme*.⁵⁵ Členské státy pokračovaly v diskusích ve formě osmi „workshopů“ a „strukturovaných dialogů“ svolaných předsedou VS OSN v letech 2013 a 2014. V souladu s rezolucí A/RES/68/310⁵⁶ a rezolucí A/RES/69/214 odst. 12⁵⁷ vzal generální tajemník v odstavci 125 své souhrnné zprávy⁵⁸ v úvahu doporučení vyplývající ze strukturovaných dialogů, konkrétně aby se „vytvořila on-line globální platforma a doplnila stávající iniciativy za účasti všech příslušných zúčastněných stran“. Na podporu návrhu generálního tajemníka inicioval Odbor pro ekonomické a sociální otázky (United Nations Department of Economic and Social Affairs, UN DESA) a UNEP na konci roku 2014 *Mechanismus pro budování kapacit a technic-*

⁴⁹ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations system: A/68/79–E/2013/69. *United Nations: General Assembly and Economic and Social Council*. 2013.

⁵⁰ A life of dignity for all: accelerating progress towards the Millennium Development Goals and advancing the United Nations development agenda beyond 2015: A/68/202. *United Nations: General Assembly*. 2013, s. 17.

⁵¹ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations System: A/69/79–E/2014/66. *United Nations: General Assembly Economic and Social Council*. 2014, s. 20 - 21.

⁵² Implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/70/283. *United Nations: General Assembly*. 2015, s. 11 – 12.

⁵³ Sekretariátu OSN, *Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu* (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO), *Programu OSN pro životní prostředí* (United Nation Environment Programme, UNEP), *Rozvojového programu OSN* (United Nations Development Programme, UNDP), *Konference OSN o obchodu a rozvoji* (United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD), Světové banky.

⁵⁴ Global Partnership for Sustainable Development Data. *Partnership for the SDGs* [online]. [cit. 2018-07-20]. Dostupné z: <https://sustainabledevelopment.un.org/partnership/?p=9691>

⁵⁵ Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: 66/288. The future we want. *General Assembly: A/RES/66/288**. United Nations, 2012, **Sixty-sixth session**(Agenda item 19).

⁵⁶ Resolution adopted by the General Assembly on 15 September 2014: 68/310. Four one-day structured dialogues on possible arrangements for a facilitation mechanism to promote the development, transfer and dissemination of clean and environmentally sound technologies. *General Assembly: A/RES/68/310*. United Nations, 2014, **Sixty-eighth session**(Agenda item 19 (a)).

⁵⁷ Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2014: 69/214. Implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development. *General Assembly: A/RES/69/214*. United Nations, 2015, **Sixty-ninth session**(Agenda item 19 (a)).

⁵⁸ The road to dignity by 2030: ending poverty, transforming all lives and protecting the planet: Synthesis report of the Secretary-General on the post-2015 sustainable development agenda. *General Assembly: A/69/700*. United Nations, 2014, **Sixty-ninth session**(Agenda items 13 (a) and 115).

kou pomoc (Technology Facilitation Mechanism, TFM),^{59,60} tedy online platformu pro usnadnění přístupu k informacím, znalostem a zkušenostem, což následně ztvrdila Akční agenda z Addis Abeby⁶¹ a přijala také Agenda 2030 udržitelného rozvoje.⁶² V současné době pracovní skupinu TFM tvoří UN DESA, UNEP, Organizace OSN pro průmyslový rozvoj (United Nations Industrial Development Organization, UNIDO), UNCTAD, UNESCO, Mezinárodní telekomunikační unie (International Telecommunication Union, ITU), Světová organizace duševního vlastnictví (World Intellectual Property Organization, WIPO) a Světová banka.⁶³ Skupina navrhla tyto propojující technologické mechanismy k podpoře naplnění SDGs a k soudržnosti OSN: online knihovnu mapující zdroje OSN a její aktivity; dynamickou výměnu znalostí a zkušeností díky fórům a partnerstvím a sdílením metadat; plně integrovanou platformu pro přínosy v podobě koordinace a budování programů v rámci systému OSN i mimo něj.⁶⁴ Tyto mechanismy tvoří monitorování, rozhodování a implementaci ve fázích globálního vládnutí VS OSN dle Avanta.

1.2 Přijetí Agendy 2030 a rekonceptualizace rozvoje

Účastníci jednání ve VS OSN se již v roce 2012 zavázali k podpoře ekonomické, sociální a environmentálně udržitelné budoucnosti, což se v průběhu tříletého vyjednávání nezměnilo. Dalším aspektem udržitelného rozvoje je vymýcení chudoby jakožto nejdůležitější cíl a největší globální hrozba, což od roku 2012 potvrzovala každá rezoluce vydaná VS OSN k udržitelnému

⁵⁹ Implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/70/283. *United Nations: General Assembly*. 2015, s. 8.

⁶⁰ Four one-day structured dialogues on possible arrangements for a facilitation mechanism to promote the development, transfer and dissemination of clean and environmentally sound technologies: A/RES/68/310. *United Nations: General Assembly*. 2014.

⁶¹ Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa Action Agenda): A/RES/69/313. *United Nations: General Assembly*. 2015, s. 34 – 35.

⁶² Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly: A/RES/70/1*. United Nations, 2015, **Seventieth session**(Agenda items 15 and 116), s. 30 a 31.

⁶³ United Nations Interagency Working Group on a Technology Facilitation Mechanism (IAWG): Brief: preliminary lessons learnt (June 2015). *United Nations* [online]. 2015 [cit. 2018-09-01].

⁶⁴ CRAWFORD, Jeffrey. *Technology Facilitation Mechanism (TFM)* [online]. USA: Division for Sustainable Development, 2015 [cit. 2018-07-20]. Dostupné z: <http://www.unosd.org/content/documents/14414-03%20Technology%20Facilitation%20Mechanism%20-%20Jeffrey%20Crawford.pdf>

rozvoji.^{65, 66, 67, 68} Dokument *Budoucnost, kterou chceme* směřuje k lídrům států (osobním úvodem „*my, hlavy států...*“), ale i občanské společnosti. Apeluji tón je zdůrazněn slovy a slovními spojeními: „*vyjadřujeme hluboké obavy o...*“, „*státy jsou silně nuceny zdržet se...*“, „*zdůrazňujeme*“, „*musí být eliminován*“, „*naléháme*“. Forma apelu je spojena s výzvami globálních problémů. Na druhé straně je téměř ve stejné míře použita zmírňující strategie (například „*měl by*“) pro konkrétní doporučení (například fakt, že „*by měla být pozornost směřována hlavně k regionu Afriky*“ nebo „*všechny kultury mohou přispět k udržitelnému rozvoji...*“).⁶⁹ Již dokument *Budoucnost, kterou chceme* apeluje na národní transparentní vlády v uchopení rozvoje na národní úrovni vlád⁷⁰ (a tento přístup pokračuje až do schválení Agendy 2030).⁷¹ Valné shromáždění OSN v celkovém hodnotícím procesu považuje národní odpovědnost za klíčovou.⁷² Dokument také vybízí ke kombinaci veřejných i soukromých finančních zdrojů, čímž mění princip Sachse založený pouze na *oficiální rozvojové pomoci* (Official Development Assistance, ODA), ačkoli ODA je zde považována stále za důležitou součást, což potvrzuje také Akční Agenda z Addis Abeby z roku 2015.⁷³ Vybízí tak k zapojení dalšího aktéra, Mezivládního výboru expertů financování udržitelného rozvoje (Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing/ICESDF),⁷⁴ který podporoval finanční strategii rozvoje v průběhu pěti zasedání od srpna 2013 do srpna 2014 v kontextu příprav na třetí mezinárodní konferenci o financování rozvoje v Addis Abebě v červenci 2015.⁷⁵ Financování rozvoje zahrnují klíčové aspekty pomo-

⁶⁵ The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. *General Assembly*. United Nations, 2012, s. 1.

⁶⁶ Implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/RES/69/214. *United Nations: General Assembly*. 2015, s. 3.

⁶⁷ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly: A/RES/70/1*. United Nations, 2015, **Seventieth session**(Agenda items 15 and 116), s. 3.rodinn

⁶⁸ Sustainable development: implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/70/472/Add.1. *United Nations: General Assembly*. 2015, s. 3 a 5.

⁶⁹ The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. *General Assembly*. United Nations, 2012.

⁷⁰ The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. *General Assembly*. United Nations, 2012, s. 13.

⁷¹ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations system: A/68/79–E/2013/69. *United Nations: General Assembly and Economic and Social Council*. 2013, s. 4.

⁷² The road to dignity by 2030: ending poverty, transforming all lives and protecting the planet: A/69/700. *United Nations: General Assembly*. 2014, s. 30.

⁷³ Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa Action Agenda): A/RES/69/313. *United Nations: General Assembly*. 2015, s. 8.

⁷⁴ The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. *General Assembly*. United Nations, 2012, s. 47 - 51.

⁷⁵ Implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/69/312. *United Nations: General Assembly*. 2014, s. 5, 14 – 15.

ci, obchodu, dluhů, zdanění a stabilitu finančního trhu, stejně tak kombinaci veřejného a soukromého kapitálu.⁷⁶ V rezoluci *Budoucnost, kterou chceme* není zmíněn populační růst, pouze zmíněno poskytnutí přístupu k moderním metodám rodinného plánování⁷⁷ a tento přístup zůstal stejný i v roce 2015 v době přijetí Agendy 2030.^{78, 79} Výzvy populačního růstu („SDGs musí brát v úvahu populační dynamiky“; „vymýcení chudoby je mnohem větší výzvou v kontextu vysokého populačního růstu a vysoké porodnosti“; „populační dynamiky mají také závažné dopady na ekonomiku a životní prostředí“; „migrace je důsledkem populačních dynamik“)⁸⁰ jsou diskutovány pouze roce 2013 OWG a diskuze pokračuje v tomto roce i ve Zprávě generálního tajemníka.⁸¹ OWG se v roce 2014 (kdy její funkce končí) navrácí k původnímu „přístupu k moderním metodám rodinného plánování“ a populační dynamiky již nejsou diskutovány.⁸² Z endogenních faktorů chybí přímé zahrnutí kapitálových statků (důraz je pouze obecný: budování kapacit). Podpora vlastnických práv je zmíněna v počátcích jednání roku 2012 v dokumentu *Budoucnost, kterou chceme*⁸³ (důraz byl však větší na duševní vlastnictví),⁸⁴ stejně tak ve výsledné Agendě 2030. V Agendě 2030 je v SDG 1 uvedeno opatření k zajištění rovných práv k vlastnictví a ke kontrole půdy,⁸⁵ ke kterému je od roku 2017 přiřazen jeden indikátor,⁸⁶ jehož nejasná koncepce a metodika pro monitorování se do roku 2018 stále rozvíjela a v současné době nejsou data ve všech zemích dostupná.⁸⁷ Právo k vlastnictví půdy a majetku je zdůrazněno také v SDG 5

⁷⁶ The road to dignity by 2030: ending poverty, transforming all lives and protecting the planet: A/69/700. *United Nations: General Assembly*. 2014, s. 10.

⁷⁷ The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. *General Assembly*. United Nations, 2012, s. 28 a 46.

⁷⁸ United Nations Office for Partnerships: A/70/202. *United Nations: General Assembly*. 2015, s. 7.

⁷⁹ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly: A/RES/70/1*. United Nations, 2015, **Seventieth session**(Agenda items 15 and 116), s. 7, 16, 18.

⁸⁰ Letter dated 19 July 2013 from the Co-Chairs of the Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals addressed to the President of the General Assembly: A/67/941. *United Nations: General Assembly*. 2013, s. 11.

⁸¹ A life of dignity for all: accelerating progress towards the Millennium Development Goals and advancing the United Nations development agenda beyond 2015: A/68/202. *United Nations: General Assembly*. 2013, s. 14.

⁸² Report of the Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals: A/68/970. *United Nations: General Assembly*. 2014, s. 12.

⁸³ The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. *General Assembly*. United Nations, 2012, s. 46.

⁸⁴ The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. *General Assembly*. United Nations, 2012, s. 13, 27, 51.

⁸⁵ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly: A/RES/70/1*. United Nations, 2015, **Seventieth session**(Agenda items 15 and 116), s. 15.

⁸⁶ Work of the Statistical Commission pertaining to the 2030 Agenda for Sustainable Development A/RES/71/313. *United Nations: General Assembly*. 2017, s. 4.

⁸⁷ SDGs: Indicator 1.4.2. *Land Portal* [online]. 2018 [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: <https://landportal.org/book/sdgs/142/sdgs-indicator-142>

v genderové rovnosti.⁸⁸ Oblasť investíc do infraštruktúry a energetiky podporuje cieľ SDG 7,⁸⁹ zahraniční investície v cieľi 10,⁹⁰ v oblasti spolupráce v cieľi 2 a 17,⁹¹ ale dôraz prikladá Agenda 2030 také investíciám pro vymýcení chudoby.⁹² Indikátory (227) k cieľom získala Agenda 2030 až v roce 2017, kdy zhruba čtvrtina z nich postrádá jasné danou metodologii a u třetiny indikátorů země neshromažďují nebo nemohou shromaždit data.^{93, 94}

Budoucnost, kterou chceme výslovně neuvádí růst HDP jako jeden z předpokladů rozvoje, ale uznává potřebu širších měřítek pokroku, která by HDP doplňovala. Tímto vyzývá zapojit ke konzultacím Statistickou komisi OSN (United Nations Statistical Commission, UNSC), která přímo neovlivňovala formulaci udržitelného rozvoje, ale soustředila se na sběr, analýzu a poskytování statistických informací.⁹⁵ Růst HDP na obyvatele zahrnuje Statistická komise do indikátorů k SDG 8 výsledné Agendy 2030.⁹⁶ Další aktéři zapojení do politických jednání ve VS OSN směřující svůj výzkum k naplnění a formulaci udržitelného rozvoje byli od roku 2012: OWG k formulaci cílů SDGs a Meziagenturní a expertní skupina pro formulaci indikátorů Cílů udržitelného rozvoje (Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators, IAEG-SDGs) pro vyvinutí indikátorů cílů SDGs a monitorovacího rámce pro patnáctileté období.^{97, 98} Dokument výslovně vyzývá k zapojení organizací OSN, regionálních komisí OSN

⁸⁸ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly: A/RES/70/1*. United Nations, 2015, **Seventieth session**(Agenda items 15 and 116), s. 18.

⁸⁹ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly: A/RES/70/1*. United Nations, 2015, **Seventieth session**(Agenda items 15 and 116), s. 19.

⁹⁰ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly: A/RES/70/1*. United Nations, 2015, **Seventieth session**(Agenda items 15 and 116), s. 21.

⁹¹ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly: A/RES/70/1*. United Nations, 2015, **Seventieth session**(Agenda items 15 and 116), s. 16 a 26.

⁹² Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly: A/RES/70/1*. United Nations, 2015, **Seventieth session**(Agenda items 15 and 116), s. 15.

⁹³ Work of the Statistical Commission pertaining to the 2030 Agenda for Sustainable Development A/RES/71/313. United Nations: General Assembly. 2017.

⁹⁴ *Tier Classification for Global SDG Indicators* [online]. Inter-agency and Expert Group on SDG Indicators (IAEG-SDGs), 2018 [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: https://unstats.un.org/sdgs/files/Tier%20Classification%20of%20SDG%20Indicators_15%20October%202018_web.pdf

⁹⁵ The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. *General Assembly*. United Nations, 2012, s. 8.

⁹⁶ Work of the Statistical Commission pertaining to the 2030 Agenda for Sustainable Development A/RES/71/313. *United Nations: General Assembly*. 2017, s. 11.

⁹⁷ The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. *General Assembly*. United Nations, 2012, s. 47 – 48.

⁹⁸ *Terms of reference for the Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators: E/CN.3/2017/2* [online]. 2017 [cit. 2018-11-22]. Dostupné z: https://unstats.un.org/sdgs/files/IAEG-SDGs%20Terms%20of%20Reference_2017.pdf, s. 1.

a mezinárodních finančních institucí, čímž VS OSN apeluje na soudržnost OSN, což je priorita VS OSN i v dalších letech.^{99, 100} Směr soudržnosti utvrzuje také iniciativa OSN *Splnění jako jeden* (Delivering as one),¹⁰¹ zavedená v roce 2005 bývalým generálním tajemníkem OSN Kofi Annanem pro oblast rozvojové pomoci, humanitární pomoci a environmentálních otázek, jejíž posílení je cílem i s novou Agendou 2030.^{102, 103}

Rezoluce o udržitelném rozvoji vydané VS OSN v letech 2012 a 2013 v návaznosti na *Budoucnost, kterou chceme* uvádí, že „*udržitelný rozvoj je klíčovým prvkem zastřešujícího rámce činnosti OSN*“.^{104, 105, 106} Vůbec poprvé VS OSN přistupuje na holistický přístup k udržitelnému rozvoji (použitý i v hodnocení HLPF), který má vést všechny země na cestu udržitelného rozvoje (tento přístup vyplývá i z osmnáctiměsíční práce OWG pro Agendu 2030 a Akční Agendy financování rozvoje z Addis Abeby z roku 2015).^{107, 108, 109, 110, 111}

Univerzální Agenda 2030 je určena všem lidem včetně občanské společnosti; aktéry jsou nejen státy, ale i soukromý sektor a občané. Text dohody není ani zmírňující, ani apelující, protože začíná osobním oslovením („*my lidé...*“).¹¹² Dohoda pobízí k holistickému přístupu závazků

⁹⁹ The future we want: Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012: A/RES/66/288. *General Assembly*. United Nations, 2012, s. 13.

¹⁰⁰ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations System: A/69/79–E/2014/66. *United Nations: General Assembly Economic and Social Council*. 2014, s.4.

¹⁰¹ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations System: A/69/79–E/2014/66. *United Nations: General Assembly Economic and Social Council*. 2014, s. 13.

¹⁰² Cílem iniciativy je efektivnější práce v oblasti rozvoje na národní úrovni pod jedním vedoucím pracovníkem, s jedním rozpočtem, jednou kanceláří a jedním programem, zejména používaným v rámci *Rozvojové skupiny OSN* (United Nations Development Group, dále UNDG). V současné době iniciativa zahrnuje 56 zemí (a tento počet se stále rozrůstá) a 95 % členských zemí uvádí, že iniciativa pomohla OSN více se přizpůsobit místním rozvojovým potřebám a prioritám.

¹⁰³ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations: A/70/75–E/2015/55. *United Nations: General Assembly Economic and Social Council*. 2015, s. 10 - 12.

¹⁰⁴ Implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/C.2/67/L.45. *United Nations: General Assembly*. 2012, s. 3.

¹⁰⁵ Sustainable development: implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/67/437/Add.1. *United Nations: General Assembly*. 2012, s. 2.

¹⁰⁶ Implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development and of the United Nations Conference on Sustainable Development: A/RES/67/203. *United Nations: General Assembly*. 2013, s. 3.

¹⁰⁷ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations system: A/68/79–E/2013/69. *United Nations: General Assembly and Economic and Social Council*. 2013, s.3.

¹⁰⁸ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations System: A/69/79–E/2014/66. *United Nations: General Assembly Economic and Social Council*. 2014, s. 11.

¹⁰⁹ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations: A/70/75–E/2015/55. *United Nations: General Assembly, Economic and Social Council*. 2015, s. 4.

¹¹⁰ Mainstreaming of the three dimensions of sustainable development throughout the United Nations: A/70/75–E/2015/55. *United Nations: General Assembly Economic and Social Council*. 2015, s. 17.

¹¹¹ Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa Action Agenda): A/RES/69/313. *United Nations: General Assembly*. 2015, s. 2 a 4.

¹¹² Dříve texty začínaly oslovením „*my, hlavy států...*“.

lidstva a nepředsouvá zodpovědnost skupině zemí, ačkoli potvrzuje *Princip společné, ale diferenciované odpovědnosti* (Common but Differentiated Responsibilities, *CBDR*), potvrzený Akční agendou z Addis Abeby¹¹³ i Agendou 2030, což dokument *Budoucnost, kterou chceme* nezahrnoval.^{114, 115} Nelze tak tvrdit, že došlo k převratu v konceptu Sachse založeném na rozvojové pomoci a odpovědnosti rozvinutých zemí, ale existují značné snahy VS OSN k přímé odpovědnosti vlád směřující k endogenním faktorům.

Závěr

Na základě výše uvedeného lze učinit následující závěry:

Valné shromáždění OSN vyvinulo v novém tisíciletí úsilí reformovat OSN pro účinné odpovědi a řešení globálních komplexních problémů. Od roku 2012 (schválení dokumentu *Budoucnost, kterou chceme*) pokračovalo VS OSN společně s neformálními tematickými debatami projednávat globální ekonomické vládnutí a rozvoj, ve kterém si VS OSN potvrzovalo svou ústřední pozici jako hlavní poradní, strategicko-politický a reprezentativní orgán OSN. Valné shromáždění OSN v reakci na řešení globálních problémů měnilo pojetí rozvoje a v reakci na změnu také měnilo institucionální strukturu. Změna konceptualizace rozvoje s Agendou 2030 je tedy aspekt institucionální změny OSN, čímž podporuje tvrzení Pogge a Sengupta, že cíle rozvoje by měly být navrženy ve prospěch strukturálních změn globálních institucí.

Agenda 2030 splňuje fáze globálního vládnutí OSN dle D. Avanta. Valné shromáždění OSN zahrnuje v současnosti dimenzi bezpečnosti a tři pilíře udržitelného rozvoje: environmentální, sociální a ekonomickou. Agenda 2030 udržitelného rozvoje dle generálního tajemníka utvrzuje roli OSN v globálním vládnutí a podporuje tak názor J. Stiglitze, že mezinárodní organizace kvůli svému omezenému obsahu potřebují zvláštní smlouvy na řešení konkrétních problémů.

Diskurzivní analýza potvrzuje výzkum Le Blanca, že SDGs podporují soudržnost a propojení (zejména v systému OSN). Analýza rezolucí OSN potvrdila, že chudoba je od roku 2012 do roku 2015 (schválení Agendy 2030) multidimenzionální problém, což potvrzuje Cohenův výrok, že po novém tisíciletí již nelze měřit stupeň rozvoje pouze z jednoho hlediska. Koncept rozvoje řeší komplexní problémy zaměřením na lidi (nejen státy). Agenda 2030 neprosazuje pouze exogenní faktory chudoby a rozvoje (oficiální rozvojovou pomoc) a odklání Sachsův přístup

¹¹³ Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa Action Agenda): A/RES/69/313. *United Nations: General Assembly*. 2015, s. 18.

¹¹⁴ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly: A/RES/70/1*. United Nations, 2015, **Seventieth session**(Agenda items 15 and 116).

¹¹⁵ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly: A/RES/70/1*. United Nations, 2015, **Seventieth session**(Agenda items 15 and 116), s. 5.

směrem k endogenním faktorům teorie modernistů (vlastnická práva, národní instituce...). Lze tedy tvrdit, že Agenda 2030 je koncepčně inovativní. Na druhé straně Agenda 2030 stále apeluje na rozvojovou pomoc a princip CBDR. Ačkoli OWG podnítila diskuzi o populačním růstu, toto téma zůstává i v Agendě 2030 téměř nedotčené.

PETER JUZA

Stredná Ázia a Čína – problémy politiky, bezpečnosti a možné geopolitické dôsledky

In this text, the author, in the recent past acting as an extraordinary and empowered ambassador of the Slovak Republic in the Republic of Kazakhstan and the Republic of Kyrgyzstan, presents his view on the current mechanism - Kazakhstan's economic and political example - the interaction between the countries of Central Asia, Russia and China in the political, security, economic area with an overlap in the overall geopolitical configuration in the region. It points out and notes the growing influence (*economic, cultural, educational ... political and military-security*) of China on the individual countries of the region. At the same time, Central Asia as a widening geographical unit. The author also emphasizes the implications of the transition from a one-pole world to a real multipolarity with a robust participation by China and the gradual waning of Russia's role in the Central Asian region.

Key words: China; Russia; Central Asia; Separatism; Security; Geopolitics

„Základom spoločnosti sú štyri veci: mier, stabilita, dobro a spokojnosť...“

Abdullah Ansari (1006 – 1086), perzský básnik a prozaik

Čo všetko sa deje na svetovej (geo)politickej šachovnici v čase mnohovrstvovej krízy, nie je celkom jasné, aj keď paradigma má už dlhšie jasné kontúry. V tomto kontexte nemožno nespomenúť postreh talianskeho filozofa Antonia Gramsciho na margo svetovej krízy: *„...kríza spočíva presne v tom, že starý svet zomiera a nový sa len rodí...“*¹ V tomto medzičase od skonu do nového narodenia sa (podľa Gramsciho) obyčajne na scéne objavujú rôzne *„...monštrá...“*, ktoré vzťahy zvyčajne – a to je fascinujúce – neobohacujú.

De facto tu máme zomierajúci starý svet s jeho samodeštruktivnými hodnotami a nastupujúci fenomén – Čínu. Tá sa však nejaví ako gramsciovské *„...medzičasové monštrum...“*, ale ako fenomén, ktorý postupne zvyšuje svoju prítomnosť v celom spektre možností. Aj v možnosti zvyšovania svojho celoplošného vplyvu v Strednej Ázii, čo však nevyklučuje širšiu diskusiu o narastajúcej celosvetovej autorite a vplyve Číny.

¹ Prevzaté z: <https://citaty-slavnych.sk/autori/antonio-gramsci/>;

Tu nepodľahnime módnym zvodom, že vždy a so všetkým súhlasíme. Máme na mysli fakt, že nemusíme – z pohľadu Stredoeurópana alebo Stredoázijsca – súhlasiť s každou odpoveďou na otázku doby, ktorú nám ponúkajú starí čínski filozofi. Čína sa vlastnými silami a vlastnou spôsobilosťou dostala z postavenia periférie do jej centra. A tu nemáme na mysli len postavenie v rámci globálnej ekonomiky a jej transformáciu na súčasné svetové inovačné centrum.² Pritom dnešná Čína (aj vo vzťahu k Strednej Ázii) otvorene a bez okolkov používa *neprekonateľný chvat a tieňový pohyb*, ktorý jednak vychádza z filozofie Konfucia (zmysel života a mravné konštanty...) v sociálnom a politickom živote alebo sa opiera o (nie sebeckú) filozofiu Lao-c'. Tá preferuje tri tézy: *vytvárať a nevlastniť; pôsobiť a nezávisieť*; a na záver *byť v čele a neovládať*. Majster Lao-c' to nazýva „*tajomnou cnosťou*“.³

Keď chceme vedieť viac o Číne, odporúčame spisbu prof. Svetozára Krna, ktorý koncepčne prináša vecné poznatky o čínskych náboženských, filozofických a politických smeroch a historických vlnách čínskej civilizácie a o jej etnickej a kultúrnej pestrosti. Všíma si nielen *dejiny* Číny, ale aj *dejiny jej poznávania*.⁴ Na druhej strane profesor Jozef Lysý vo svojej publikačnej činnosti hľadá odpovede na otázku, v čom spočíva tajomstvo nesmierného, štyri desaťročia *neutíchajúceho ekonomického rastu*.⁵ Nemožno obísť ani práce doc. Richarda Sťahela, ktorý v rámci snahy o výchovu k občianstvu na Slovensku nezabúda upozorňovať na tzv. „*aplikáciu konkrétnych filozofických koncepcií*“, kam samozrejme patrí aj reflexia čínskej filozofie.⁶

Historicky bola Čína neustále v kontakte so Strednou Áziou, či už ju vnímala a využívala ako zónu na realizáciu svojich obchodných záujmov, alebo ako miesto, kde teritoriálne konfliktovala s okolitým svetom. Ved' ešte donedávna si Čína nárokovala na Veľké Mongolsko⁷ a na časť územia na Sibíri a v Kazachstane. Až stanovenie ruskej moci v tomto priestore znamenalo de facto a de jure (Ajgurská zmluva z r. 1858)⁸ zastavenie týchto nárokov. Nehľadiac na to cárské Rusko a neskôr ZSSR boli nútené veľmi zodpovedne a vojensko-ekonomicky náročne kontrolovať svoju hranicu v celkovej dĺžke 7 500 km.

² Pozn.: V roku 2018 si Čínska ľudová republika pripomínala 40. výročie začatia reforiem a procesu otvárania sa svetu.

³ LAO-c: *Tao te t'ing. O Tao a cnosti*. Praha : Odeon, 1971, s. 48. Bližšie pozri: KREJČI, O.: Poznámky o Hedvábne stezce. In: https://www.noveslovo.sk/c/Poznanky_o_Hedvabne_stezce;

⁴ KRNO, S.: *Monzúnový Sečuán a čínsky sever*. Bratislava 2015. ISBN 978-80-971 256-3-9.

⁵ LYSÝ, J.: *Dejiny politického myslenia (staroveký Blízky východ, antika, Čína, India, islam)*. Bratislava : UK, 2006. ISBN 80-223-2168-8.

⁶ SŤAHEL, R.: Cieľ výchovy k občianstvu ako filozofický problém. In: Špirko, D.: (ed.): *Občan a dnešok '14* : zborník príspevkov z vedeckého kolokvia, konaného 9. septembra 2014 na UKF v Nitre. Nitra : UKF, 2014. ISBN 978-80-558-0669-3.

⁷ Ešte do skončenia existencie ZSSR Čína niekoľkokrát prezentovala voči Mongolsku akty dobrej vôle a v októbri 1988 bola podpísaná zmluva, ktorá definitívne určovala spoločnú štátnu hranicu. Krajiny opierajúc sa o päť princípov mierovej koexistencie vyhlásili, že nemajú voči sebe žiadne nároky. Nehľadiac na to, od roku 1993 sa v čínskej historiografii začína znovu reanimovať názor, že Mongolsko je historickou súčasťou Číny. Tento prístup spolu s hlasmi akcentujúcimi „...*potrebu vrátiť dočasne stratené historické územia Sibíri*...“, nemôžu nechať na pokoji ani Rusov.

⁸ V roku 1858 bola podpísaná *Ajgurská zmluva*, ktorou Rusko získalo ľavý breh Amuru, a v roku 1860 pripadla Rusku aj prímorská oblasť rieky Ussuri. V tom čase zosilnela ruská kolonizácia oblastí. Boli založené viaceré mestá: Chabarovsk, Vladivostok...

Po ukončení existencie Sovietskeho zväzu a vzniku jednotlivých nezávislých štátov tieto pokračovali (museli) v ochrane hranice, ktorej presné kontúry boli vzhľadom na zložitý proces ich destalinizácie a optimalizácie potvrdené neskôr. Hranica Ruska s Čínou bola s konečnou platnosťou delimitovaná až v októbri 2004. Moskva vrátila oproti pôvodnej sovietskej hranici Peking 337 km² za Amurom pri Chabarovsku. Dnes má hranica dĺžku 4 375 km. Kazachstan má hranicu s Čínou 1 700 km dlhú a v roku 1999 odovzdal Číne 500 km² svojho teritória, ktoré si pôvodne zobral zo ZSSR. Kirgizsko hraničí s Čínou na 900-kilometrovej hranici a odovzdanie časti územia v roku 2004 bolo jedným zo spúšťacích mechanizmov nespokojnosti v krajine a následného odstránenia jej vtedajšieho prezidenta Askara Akajeva. Dĺžka tadžicko-čínskej hranice je 600 km a zatiaľ nie je podpísaný žiaden dokument, ktorý by tento stav de facto aj de jure fixoval.

Moskva si uvedomuje narastajúci vplyv Peking v Strednej Ázii, ale napriek tomu neustále na oficiálnej úrovni deklaruje Čínu vo vzťahu k Strednej Ázii – ako *partnera* a nie *konkurenta*. Pritom je jasné, že súboj Peking a Moskvy o energetické zdroje v Strednej Ázii a energetická konkurencia v Afrike sa časom s najväčšou pravdepodobnosťou zmení na *tvrdý a neúprosný, či plnoatribútový geopolitický súboj*.

Zánik (ukončenie existencie) ZSSR a nástup nových nezávislých postsovietskych štátov, ktorých identita sa sformovala počas sovietskej éry, prijala Čína ako fakt, s pochopením, ale súbežne s určitou mierou nedôvery. Ujgurský problém separatizmu, tlak moslimizácie zo Strednej Ázie a aktuálna potreba zásady zmeniť svoju zahraničnú politiku voči Ruskej federácii ako (ne) priamemu nástupcovi cárskeho Ruského impéria akcelerovali konceptuálne pohyby v čínskom zahraničnopolitickom establišmente. Pohyby sa samozrejme dotkli aj postojov voči turkojazyčnému Kazachstanu, Kirgizsku či priamo nehraničiacemu Uzbekistanu a Turkménsku, ako aj Tadžikistanu (ktorého kultúra je postavená na jazykovom základe fársi). Nebolo to už však spájané výlučne len s novým Ruskom, ktoré dodnes považuje región Strednej Ázie za svoj priestor vplyvu. Tento geopolitický fakt bol Pekingom ak nie plne akceptovaný, tak aspoň s výhradami chápaný.

Pojem: Stredná Ázia⁹

Stredná Ázia¹⁰ je strategickou križovatkou svetového a globálneho významu. Je geopolitickým miestom, kde dochádza k stretu morskej sily (v súčasnosti predstavovanej USA) a súše (Čína, Rusko). Po tom, čo Zbigniew Brzezinsky ponúkol verejnosti svoju *Veľkú šachovnicu*¹¹,

⁹ Pozíciu autora pozri: JUZA, P.: *Terra Qazaqstan*. PeIn, 2017. ISBN 978-80-972361-1-3;

¹⁰ K pojmu pozri: DANI, A. H. and MASSON, V. M. (eds.): *UNESCO History of Civilizations of Central Asia*. Paris 1992, Volume II: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250

¹¹ V origináli: *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York : Basic Books (October 1997). ISBN 0-465-02726-1.

je v móde pristupovať k nezávislým štátom ako k šachovým figúrkam, pomocou ktorých majú pešiaci pre svojho kráľa rozohrávať rôzne smelé kombinácie.

Po skončení studenej vojny tradičné hrozby bezpečnosti v medzinárodných vzťahoch zoslabli, no zvýšilo sa riziko netradičných, ktoré sú spojené s problémom terorizmu a náboženského extrémizmu, výrobou, distribúciou a predajom drog a pod. Nemožno nespomenúť ani výbušnú zmes medzietnických problémov v regióne po ukončení existencie ZSSR.

Dosiahnuť stabilitu v Strednej (*v užšom*) a Centrálnej (*širšom chápaní*) Ázii¹² je prakticky nemožné práve bez odstránenia či minimalizovania týchto príčin regionálnych konfliktov.

Akcent pri ich identifikovaní sa obyčajne kladie výlučne na politické, geopolitické a sociálno-ekonomické faktory. Podstatou zvýšenej miery možnosti vzniku rôznych druhov konfliktov v Strednej Ázii je etnická a regionálna systémová kríza nového pokolenia. Dotýka sa prakticky všetkých sfér života v regióne: *ekológie, využívania vodných a energetických zdrojov, demografických otázok*.

Systémová kríza je logickým, aj keď deštruktívnym pokračovaním modernizácie regiónu v 20. storočí, nehľadiac na to, že práve sovietska modernizácia mala väčšinou pozitívny charakter a znamenala vymanenie sa Strednej Ázie z oneskorenia vývoja, ako to postihlo napr. Afganistan, ktorý ostal v područí inej mocnosti v rámci konceptu „*Velkej hry*“ a dodnes spôsobuje problémy v rámci svetovej politiky.¹³

Hybnými silami prekonaných, tlejúcich, ale aj potenciálnych konfliktov v dnešnej Strednej Ázii sú predovšetkým:

1. Neustále sa opakujúci a gradujúci súboj regionálnych elit o vplyv nad materiálnymi zdrojmi svojich krajín, z čoho plynie aj nízka úroveň politicko-demokratizačných zmien v regióne.

2. Ďalšou oblasťou sú rôzne funkčné a formujúce sa islamské hnutia ako predstavitelia non-konformistických síl a alternatívy voči ostatkovým postsovietskym elitám. Ich sociálna báza je

¹² Používanie kategórií: *Stredná Ázia, Centrálna Ázia* a tiež *Vnútroň Ázia* je v odbornej literatúre nejednotné. Podľa tradičnej sovietskej (aj ruskej) interpretácie Kirgizsko, Tadžikistan, Turkménsko, Uzbekistan, juh Kazachstanu (Šymkentsko-čymkentská oblasť; so silnou uzbeckou menšinou) a sever Afganistanu (obývaný predovšetkým Tadžikmi, Uzbekmi a iránskymi Chazarejcami) tvoria Strednú Áziu. Z geografického hľadiska ide o územie od Aralského mora na severe po Hindukuš na juhu, od Kaspického mora na západe po Pamír na východe.

Sumarizujúc uvedené, keďže sa objavujú rôzne preklady (najmä z anglojazyčnej literatúry) a nejasné interpretácie termínov *Средняя Азия/Центральная Азия, resp. Central Asia*, vynára sa potreba systematizovať používanie týchto termínov (pri ich preklade do slovenského jazyka) a zjednotenie.

V článku sa pojmy chápu v nasledujúcom význame:

Stredná Ázia = postsovietske ázijské republiky (a južná časť Kazachstanu);

Centrálna Ázia = Stredná Ázia + Irán, Afganistan, čínsky Sin-cian/Xinjang.

Bližšie pozri: JUZA, P.: Geopolitika v Strednej Ázii – od zániku ZSSR do septembra 2001. In: *Mezinárodní politika*, Praha, č. 11/2006.

¹³ „*Velká hra*“ o Strednú Áziu mala niekoľko historických opakovaní a jej zadanie sformuloval britský premiér Benjamin Disraeli, ktorý navrhoval svojej kráľovskej výsosti (Viktória) „...vyčistiť Strednú Áziu od Moskvičov a zahnať ich ku Kaspickému moru...“ Bližšie pozri: KREČÍ, O.: *Velká hra: geopolitika Střední Asie*. In.: ALEKSANYAN, T. (eds.) a kol.: *Perspektivy podnikania v Strednej Ázii – podnikanie v Kazachstane, Kirgizsku, Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane*. Bratislava: NARMPSP, 2010, s. 15 – 16. ISBN 978-80-88957-54-6.

široká, pričom vychádza z tradičných a nových, čiastočne tradičných vidieckych vrstiev, ktorých život sa ani po sublimácii Sovietskeho zväzu nezmenil k lepšiemu (skôr naopak). Práve tieto štruktúry majú silnejúci neformálny vplyv na vývoj stability a bezpečnosti v regióne.

Dnes, keď Stredná Ázia prekonáva demografický boom,¹⁴ ako celok, ale aj jednotlivito sa vyrovnáva s dôsledkami energetickej krízy a politických turbulencií, ktoré opakovane priviedli štáty (Kirgizsko a Tadžikistan) prakticky na hranicu bankrotu, nútia balansovať na hrane vlastných surovinových možností (Turkménsko) alebo čeliť vonkajšej a opakovane a v kapitalizme cyklicky novonastupujúcej globálnej finančnej kríze (Kazachstan), či sa musí vysporiadať s postavením nových hráčov, ktorí vplývajú na politický, energetický a náboženský profil Strednej Ázie (napr.: Irán, Turecko, Afganistan, Čína...) ako takej.

Návrat náboženského faktora (v podobe kultúrno-historického fenoménu) do stredoázijskej politiky v podobe fundamentalizmu¹⁵ sa javí ako realita. Je to však tak? Prešľapy miestnych elit, či už cielené, alebo vynútené zvonku,¹⁶ v budovaní stredoázijských štátov vytvorili pôdu na radikalizmus a zakódovali do ďalšieho správania sa hrozbu národnej, regionálnej a globálnej bezpečnosti.

Moc v moslimskom vnímaní nemožno dediť. V Koráne sa táto otázka podrobne nerozoberá. Podľa islamských teológov je to vecou Alaha. Moc dá tomu, komu chce! Preto sa sporia, či je to prejav špecifickej islamskej demokracie (*dá moc pomocou volieb*), alebo je tu zakódovaný jednoducho predpoklad, že v budúcnosti bude musieť islamský štát – kalifát – meniť svoj náboženský charakter smerom k svetskému. Lenže praktickým problémom svetskej moci v postsovietskych republikách Strednej Ázie (predovšetkým Uzbekistan a Tadžikistan, ale aj Kazachstan) nie je odvodená z rozhodnutia Alaha, ale ide najmä o dôsledok hodnotového a inštitucionálneho chaosu, formálne právne zastabilizovaného svetskými zákonmi, ktoré nie vždy konvenujú islamskej štruktúre myslenia spoločnosti.

V postsovietskej ére sa vykryštalizoval stav, že hrozby radikálneho islamu v Strednej Ázii mali predovšetkým vnútornú dimenziu. Napríklad v polovici 90. rokov minulého storočia bolo 80 % Kirgizov presvedčených o narastaní úlohy islamu v spoločnosti. Podobne tak rozmýšľali v Tadžikistane a Uzbekistane. Totiž ak – a to sa po dobrovoľnej deštrukcii ZSSR aj stalo – jednotliví občania, etnické skupiny a celé regióny stratili možnosť žiť podľa schémy, na ktorú si zvykli, tak *stratili* vieru v zajtrašný deň. Tým sa revitalizovali a aktivizovali predtým dlhodobo potláčané a deformované islamské hodnoty. Tie napriek teologickej a ideologickej deformácii

¹⁴ Najmä dynamický nárast obyvateľov v Uzbekistane.

¹⁵ Pojem *fundamentalizmus* sa najprv používal v USA na opísanie charakteristiky celého radu kresťanských skupín, ktoré boli formované ortodoxnými predstaviteľmi evanjelickej cirkvi (najmä kalvinistami, presbyteriánmi a baptistami) v druhej polovici 19. storočia, a potom aj antidarwinistov počas „*opičích procesov*“ v 20. rokoch 20. storočia. Iba neskôr sa tento pojem začal používať pri skúmaní islamu a iných náboženstiev. Bližšie pozri: CERILLO, A. JR., DEMPSTER, M.: *Salt and Light: Evangelical Political Thought in Modern America*. Washington 1989.

¹⁶ Na ilustráciu slová bývalého prezidenta Turkménska Saparmurata Nijazova: „...*Východ je Východ a aplikácia západných modelov hrozí pohromou*...“ In: *Literaturnaja gazeta*, Moskva, 23. 11. 1994 .

pomerne verne zrkadlili (a zrkadlia) nálady, politické diskrepancie a niekedy až fatálnu sociálno-politickú situáciu v jednotlivých častiach regiónu Strednej Ázie.

Môže mať v Strednej Ázii, kde prevláda sufistická tradícia, potenciál islamu šancu na čiastkový úspech v jednotlivých svetských štátoch? Možnosť znovuzrodenia autochtónnych islamských prístupov, majúcich priestor dávať životné rady a pokyny, je ťažko zvládnuteľná sila. Reč je o islamskom uvedomovaní si viditeľného a neviditeľného. Islam vrátane toho radikálneho je tak v Strednej Ázii reálnym faktom a faktorom, ktorý má dosah na politické, bezpečnostné a geopolitické vzťahy Číny a Strednej Ázie.

Ak by sme chceli (všeobecne alebo pre potrebu tohto textu) konštruovať akúsi jednoduchú schému, potom sú politicko-bezpečnostné (a teda aj *geopolitické*) záujmy Číny v regióne Strednej Ázie predovšetkým (alebo najmä) spojené s jej ekonomickým rozvojom a následne s jeho energetickým zabezpečením.

Všeobecne sa prezentuje, že Čína nie je vo vzťahu k Strednej Ázii zaťažená žiadnym postkoloniálnym syndrómom ako dnešné Rusko. Totiž Ruská federácia je de facto vo svojich pozíciách a náhľadoch na Strednú Áziu akýmsi pokračovateľom postojov a stereotypov z čias cárskeho Ruského impéria a Sovietskeho zväzu. Čína (rovnako ako sčasti aj Rusko) je priamym susedom tohto regiónu, čo je konkurenčná výhoda (v sfére politiky alebo bezpečnosti...), vychádzajúca nielen z geografického styku, ale najmä z mentálno-filozofickej blízkosti.

Z globálneho hľadiska mal pre Čínu rok 1991 (koniec existencie Sovietskeho zväzu a vznik piatich stredoázijských nezávislých štátov) niekoľko výhod:

Po prvé – došlo k zmierneniu (určite historického) napätia medzi už nie sovietskou Moskvou a Pekingom.

Po druhé – z pohľadu Číny sa vytvorila akási „*nárazníková zóna*“ z krajín Strednej Ázie, takže nebolo nevyhnutné vojensky reagovať na novovzniknuté hranice s novovzniknutými subjektmi medzinárodného práva. Neskôr vzniká *Šanghajska organizácia spolupráce* na báze Šanghajskej päťky.¹⁷ Pritom Šanghajska organizácia spolupráce, ktorá začínala ako Šanghajska päťka, sa stala jedným z kľúčových elementov multilaterálnej spolupráce Číny v Strednej Ázii. Podľa niektorých amerických autorov je dynamický rozvoj Šanghajskej organizácie spolupráce pokusom o špecifické ovládnutie Strednej Ázie Čínou a Ruskom.¹⁸ Podľa nášho názoru ide o úspešný pokus o vytvorenie rovnováhy medzi Ruskom a Čínou v regióne súbežne s elimináciou nekorektných pokusov Spojených štátov meniť kultúrno-historický vzorec Strednej Ázie smerom k chaosu.

Po tretie – ukončenie existencie ZSSR znamenalo aj zoslabenie ruského vplyvu, a tým otvorenie dverí pre posilnenie čínskeho vplyvu v Strednej Ázii. Napriek tomu je Peking správne

¹⁷ *Šanghajska organizácia spolupráce* bola založená 15. júna 2001 na báze *Šanghajskej päťky*, ktorá začala fungovať v roku 1996. Pozri: www.sectso.org

¹⁸ CUTLER, R. M.: *The Shanghai Cooperation Organization moves into first gear. Central Asian-Caucasus Analyst*, 24. 3. 2004. Dostupné na: http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=2226.

presvedčený, že Rusko je jediný efektívny a rezultatívny stabilizačný faktor v Strednej Ázii (čo je v záujme Číny).

Po štvrté – získanie vplyvu v Strednej Ázii znamená pre Čínu aj možný a stále konturovanejší koridor na Blízky východ.

Po piate – Peking mohol cez Strednú Áziu pomocou reformátovaného a modernizovaného konceptu *Velkej hodvábnej cesty*, vyraziť smerom do Európy.

Napriek týmto piatim bodom aktuálne ani Rusko, a ani Čína nebudú mať prevahu a v Strednej Ázii – pri marginálnosti USA, supermarginálnosti EÚ, turkojazyčných snahách Turecka (ku ktorým sa v roku 2018 pripojil náš partner z V4 – Maďarsko) a historických reminiscenciách Iránu – teda nezískajú rozhodujúci vplyv, čo sa budú snažiť vyvažovať multivektorovým prístupom.

Faktom ostáva, že čínska zahraničná politika bola (na rozdiel od československej a neskôr slovenskej) schopná analyzovať a definovať všetky hrozby a príležitosti Číny a vypracovať si systém dokumentov – *dlhodobých stratégií rozvoja* – okrem iného aj s regiónom Strednej Ázie.¹⁹ Jeho základným kameňom je akcent na bilaterálne vzťahy *pri zohľadnení mnohých špecifik* jednotlivých piatich krajín regiónu Strednej Ázie.

Tak sa do popredia dostáva formát ekonomických aspektov vzťahu Čína – Stredná Ázia (*a vice versa*). Ako sme naznačili, ekonomika (ekonomické, hospodárske a obchodné vzťahy) sa stali kľúčovou sférou vzťahov Číny so Strednou Áziou (nehľadiac na to, že rozhodujúca časť Strednej Ázie, vynímajúc severný Kazachstan, Tadžikistan a východné časti Turkmenska, má špecifiká), ktorá patrí z pohľadu obchodného vyjednávania medzi zložitých partnerov. Napriek špecifikám a zložitostiam sa čínska produkcia stala cenovo bezkonkurenčnou, a teda pre sféru štátnych objednávok prítlačlivou.

Téma energetiky

Treba povedať, že do roku 2001 sa čínske spoločnosti systematicky nezaujímal o energetický potenciál Strednej Ázie. Dôvod tohto nezájmu bol prozaický: stabilné dodávky z Perzského zálivu a postupná reorientácia energotrás Ruska z nepochopiteľne energeticky sa správajúcej Európy smerom do Ázie. To, čo spravili USA v Afganistane a neskôr, v roku 2003, v Iraku, a tiež v roku 2014 na Ukrajine, bolo pre Čínu energetickým zlomom.

Logicky tak vzrástla energetická bonita Strednej Ázie, vo vzťahoch s ktorou – ako sme už spomenuli – má Čína originálne výhody a *vice versa*, má stabilizujúci vplyv na Strednú Áziu ako

¹⁹ Bižšie pozri: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ – (dokumenty sú, na rozdiel od stránky MZVaEZ SR, dostupné v rokovacích jazykoch OSN: anglickom, francúzskom, španielskom, ruskom, čínskom a arabskom).

celok, ale aj na jej jednotlivé krajiny (Kirgizsko, Kazachstan...). Čína tiež spustila výraznejšie investície do ťažby ropy a plynu v Kaspickom mori v šelfoch Turkmenska a Kazachstanu.

Tu opäť platí známe čínske pravidlo vo vzťahu k regiónu, že *stabilizácia stredoázijského priestoru je kľúčovým faktorom čínskej zahraničnopolitickej stratégie voči Strednej Ázii*, nehľadiac na to, aké režimy tam fungujú.

Ak by sme zhrnuli tému, tak Číne sa úspešne podarilo preniknúť na stredoázijský energetický trh, udržať si síce menšinovú (v porovnaní s Ruskom), ale stabilnú pozíciu. To znamená, že sa delí o energetický koláč len s Ruskom. Ako duet sú obe krajiny schopné eliminovať ľubovoľnú angažovanosť iných hráčov v tomto segmente stredoázijských výhod.

Veľká hodvábna cesta

Stredná Ázia patrila z pohľadu Číny vždy medzi jej *záujmové územia*. Súčasná dvojitá stratégia tzv. *perifériálnej politiky Číny* sa skladá v prvom rade z ochrany svojho teritória prostredníctvom stability v susedských krajinách. Dosiachnutie regionálnej stability umožňuje Číne minimalizovať možnosti druhých (druhej) mocnosti vplývať na vnútropolitickú stabilitu u svojich susedov, čo sa vo vzťahu k Strednej Ázii po udalostiach v Andižane (2005) a Kazachstane (2013) prejavuje markantne. Dnes je jasné, že Čína nedopustí, aby sa v regióne reálne prejavili elementy *Veľkej hry* ako v 19., resp. 20. storočí, ktoré by mohli destabilizovať región alebo ktoré by nemal Peking pod kontrolou. Regionálne šarvátky bude tolerovať, ale väčšie súboje určite nedopustí. Pritom Stredná Ázia je dnes v rámci mäkkej výmeny geopolitického vplyvu medzi historicky prítomnou Moskvou a nastupujúcim Pekingom príkladom, ako sa postupne bude prejavovať ďalšie súperenie (úspešné) Číny s (neúspešnými a demotivujúcimi) Spojenými štátmi v globálnom rozmere.

Realizujúc politiku dobrých susedských vzťahov, Peking si vybudoval pevné mosty spájajúce ho s jednotlivými krajinami Strednej Ázie. V roku 1994 uskutočnil čínsky premiér obsahovo a termínovo (spolu 12 dní) bezprecedentné turné po krajinách Strednej Ázie, ktorého výsledkom bol o.i. aj modernizovaný koncept obnovenia *Veľkej hodvábnej cesty*. Tento koncept, ak odhliadneme od historicko-psychologického momentu, umožňuje Číne postupne meniť vo svoj prospech transportnú konfiguráciu v schéme Európa – Ázia a konkurovať Transsibírskej, resp. Bajkalsko-amurskej magistrále, ale aj meniť pomer dodávok energetických zdrojov zo Strednej Ázie a Sibíri v neprospech Európy.

Okrem rastúcich investičných aktivít Číny v Strednej Ázii a na Sibíri je samostatným problémom, ktorý ide nad rámec tejto úvahy, téma demografickej agresivity Číny a možného využitia tejto strategickej zbrane v budúcnosti.

Čínska zahraničnopolitická doktrína má zatiaľ nekonvexný charakter, to je fakt č. 1. Že sa však koncept dobrosusedských vzťahov bude skoro inventarizovať a modernizovať, je faktom

č. 2. Ako, ktorým smerom a do akej hĺbky, je dnes ťažko prognózovateľné. Dosaď Čína nevníma Strednú Áziu ako výlučne *svojú zónu*, nebudaj ešte *svoje územie*. Zatiaľ má Stredná Ázia z Pekingu poverenie byť energetickými pl'úcami jej silnejšieho organizmu.

Pri pokuse o hodnotenie situácie a analyzovanie vývinu vzťahu Číny s krajinami Strednej Ázie nesmieme podľahnúť domnienke, že platí jeden opis problému a jedno vhodné riešenie. Tých kombinácií je neskutočne veľa. Americký vynálezca a filozof Charles Kettering (1876 – 1958)²⁰ tvrdil, že „*keď robíš niečo tak, ako si to robil pred desiatimi rokmi, tak je veľmi pravdepodobné, že to robíš zle*“. Treba k téme pristupovať nie ako pred rokom, dvoma, či nebudaj desiatimi.

Možnosti – v krátkodobom horizonte do roku 2020 – stredoázijský región už dnes zaraďujú medzi významné faktory svetovej, a teda aj európskej, o čínskej ani nehovoriac, energetickej politiky. Ak Strednej Ázii pridáme ešte energetické hodnoty z regiónu Kaspického mora²¹, tak potom je reč o cca 15 mld. ton ropy dokázaných zásob s možnosťou ťažiť 130 – 150 mil. ton ročne. Stredoázijské krajiny majú aj nezanedbateľné zásoby plynu – cca 12 % svetového objemu (Rusko má 24 %), čo zásadne bude ovplyvňovať kľúčové rozhodnutia Pekingu na úrovni – ako ďalej so Strednou Áziou.

Čínske aktivity v Strednej Ázii (aj tie budúce) pritom dávajú, čo vyznieva dosť kacírsky, šancu európskym krajinám. Totiž, ak sa Číne podarí zmeniť v rámci tzv. strategického partnerstva geopolitický pomer vo svoj prospech a zastabilizovať pozíciu Ruska ako „*mladšieho brata*“ vo vzťahu, tak potom aj EÚ ako celok môže vstupovať do témy strategického partnerstva s Moskvou otvorenejšie a sebavedomejšie. Navyše ak si Čína ešte dokáže zaistiť prísun energetických surovín zo Strednej Ázie južnou trasou mimo Ruska.²² V Bruseli, ale aj v Bratislave si je preto potrebné vo vzťahu ku geopolitickej tranzícii v Strednej Ázii čo najskôr zodpovedať niektoré z kantovských otázok – *čo mám robiť, resp. v čo môžem dúfať?*

Podobne ako v Rusku, v poslednom období sa postupne mení aj vzťah jednotlivých krajín Strednej Ázie k Číne. Každá z nich má síce na to svoj špecifický dôvod, ale čo je symptomatické – všetky zmeny a posuny v myslení sa (zatiaľ a výlučne) realizujú v plusovom poli.

²⁰ Ide o autora cca 140 patentov.

²¹ Prezidenti piatich nezávislých štátov, ktoré hraničia s Kaspickým morom: Azerbajdžan, Irán, Kazachstan, Ruská federácia a Turkménsko, po dlhoročných prípravách v nedeľu 12. augusta 2018 podpísali počas V. samitu prezidentov kaspického regiónu historický a zásadný dokument, ktorý určil aj (alebo najmä) bez domnelého majiteľa sveta nové pravidlá hry v dôležitom energeticko-surovinovom regióne: *Konvenciu o štatúte Kaspického mora (Конвенция о статусе Каспийского моря)*. Plné znenie tohto dokumentu v ruskom jazyku pozri na: <http://www.kremlin.ru/supplement/5328> K téme pozri: JUZA, P.: *Nad Kaspickým morom je už asi jasno...* In: https://www.noveslovo.sk/c/Nad_Kaspickym_morom_je_uz_asi_jasno;

²² Bližšie pozri: STUPAVSKÝ, P.: Stredoázijský plyn bez komplikácií – zatiaľ. In.: *SLOVO*, č. 25/2007.

Energetická stratégia Číny a Stredná Ázia

Čína bola od svojho vzniku v roku 1949 energeticky sebestačná. Po začatí ťažby na novom nálezisku Dacin (1959) začala ropu a plyn dokonca exportovať. Ropný šok roku 1970 Čínu obišiel. Dodávala surovinu svojim susedom, ktorí boli na tom horšie (napr. Japonsko). Jednako od roku 1980 možno zaznamenať tendenciu zmeny pomeru. Dynamicky sa vyvíjajúca ekonomika v spotrebe predbehla domáce možnosti. Od roku 1993 je Čína importérom a v roku 2006 patrila po USA a Japonsku k trojke najväčších importérov. Podľa prognóz do roku 2030 sa predpokladá, že Čína zvýši potrebu zemného plynu a ropy na 15 mil. barelov na deň. Pritom krajina sa už dnes musí vyrovnávať aj s nedostatkom elektrickej energie.

Berúc do úvahy tieto faktory, Čína formuluje svoju *novú energetickú stratégiu*, ktorá obsahuje tieto základné komponenty:

- reforma energetického sektora so snahou maximalizovať vnútornú výrobu cestou prilákania zahraničných investícií;
- diverzifikácia používaných energií so snahou znížiť závislosť od pevných palív (uhlie tvorí 70 % spotrebovaných energií) s miernym záujmom o alternatívne zdroje;
- diverzifikácia zdrojov s cieľom zníženia závislosti od jedného zdroja.

Napriek tomu, že v Číne neexistuje jediný realizátor spomenutej stratégie, práve v treťom segmente sa všetci aktéri zhodujú na dôležitosti Strednej Ázie.

Čínska národná ropná korporácia (CNPC) a spoločnosť Sinocep už operujú v Kazachstane či najnovšie v Turkménsku, pričom práve Kazachstan je všeobecne vnímaný „ako brána pre Čínu na vstup do Strednej Ázie“.²³

Čínsky prístup voči Strednej Ázii nie je postavený len na obchodnom kontrakte, ale predovšetkým na ponuke *dlhodobého partnerstva*. Práve táto druhá časť je pre autoritárne stredoázijské režimy zaujímavá a niekedy rozhodujúca, až spásonosná (napr. pre Uzbekistan). Čína sa nepýta na niektoré vnútropolitické detaily, je vzorom, ako možno realizovať projekt otvárajúceho sa ekonomického systému v kombinácii s autoritárnym politickým systémom, a nedáva si žiadne podmienky demokratizácie, ak sa rozhodne investovať. Navyše autorita Číny je umocnená aj jej hlasom v Rade bezpečnosti OSN.

Stredná Ázia je pre Čínu zaujímavá nielen z energetického aspektu. Vo vzťahu k Afrike, resp. Blízkeho východu si Peking udržiava odstup a preferuje ekonomické vzťahy. Región má okrem energetiky pre krajinu pôvab aj z *pohľadu strategického vrátane bezpečnostnej témy*.²⁴ Ako veľmi dobrá platforma na spoluprácu a energetickú kooperáciu sa javí spomenutá *Šanghajská organizácia spolupráce*, kde sa energetické otázky chápu ako prioritné.

²³ ПОПОВ, Д.: *Казakhstan – ворота Китая в Центральную Азию*, dostupné na: <https://www.geopolitica.ru/article/kazakhstan-vorota-kitaya-v-centralnuyu-aziyu>

²⁴ Pozri: JUZA, P.: Rusko a zmena geopolitickej rovnováhy síl v Strednej Ázii. In: *Listy SFPa*, Bratislava január/február 2004.

Tento status v kombinácii s bezpečnostnou témou Číny vyhovuje. Nakoniec Peking *Šanghajskej organizácii spolupráce* verí a organizácia, kde zohráva rozhodujúcu úlohu, je jednou z hlavných možností geopolitických zmien v regióne Strednej Ázie. Pritom, samozrejme, zatiaľ nemá záujem, aby sa *Šanghajska organizácia spolupráce* stala univerzálnou organizáciou, ktorá by riešila všetko a nič, ako sa k nej snaží pristupovať Moskva. Úloha regionálneho politického moderátora, ktorý ma celosvetovú autoritu a napomáha ekonomickej expanzii Číny v regióne, jej zatiaľ vyhovuje.

Peking okrem energetickej výhody a miesta, kde žije spolu viac ako 70,1 mil. obyvateľov,²⁵ a teda možno tam umiestniť veľký objem tovaru, de facto využíva Strednú Áziu ako *sanitárny cordon* pred nárastom rozpinavého vplyvu radikálneho islamu z Afganistanu. Okrem toho sa Čína snaží neutralizovať hrozbu prerušenia či ohrozenia plynulosti dodávok ropy a plynu vytváraním strategického rezervného fondu, predpokladajúceho zásoby na 90 dní. Ak dnes Čína spotrebováva cca 7 mil. barelov ropy za deň, potom by zásoby mali mať hodnotu minimálne 630 mil. barelov.

Veľký tresk

Rodiace mocnosti sa správajú podľa dvoch základných schém. Buď sa snažia *maximálne ťažiť* z toho, že ich zvyšok podceňuje, alebo po malej konjunktúre dávajú *nahlas najavo*, že sú tu. Na porovnanie Rusko kričí a Čína sa drží pri zemi, ale koná mocensky efektívne. A to nielen smerom k Strednej Ázii. Novú politiku Číny voči Strednej Ázii možno charakterizovať ako mierový vzostup (*Tüe-čchi*). Uvedená stratégia je postavená na základe dobrých politických vzťahov Číny a zdržanlivého vystupovania, čo Pekingu umožňuje zatiaľ úspešne rozptyľovať obavy sveta z narastajúcej ekonomickej a vojenskej sily krajiny.

V súčasnosti čínski politici štvrtej generácie pokračujú nielen v štátom riadenej hospodárskej a politickej transformácii krajiny, ale aj v efektívnej zahraničnej politike. Etablovanie sa Číny v Strednej Ázii je toho dôkazom. Čína zohráva stále vplyvnejšiu úlohu pri formovaní geopolitických vzťahov 21. storočia.²⁶ Nejde len o jej demografický vplyv a o rýchle sa rozvíjajúcu ekonomiku. Je aj faktorom nejasnosti vo svetovej politike. Čínsky pragmatizmus a cielenosť však nahrávajú tomu, že je potrebné rozmýšľať o tom, aký je úmysel Pekingu a ako v 21. storočí presadzovať čínsky model a čínsku ideu v globálnych parametroch. Aké miesto tu bude zohrávať veľmi vplyvná a rezultatívna štruktúra: *Šanghajska organizácia spolupráce*?

V čínskom meste Čching-tao sa 9. – 10. júna 2018 uskutočnilo zasadnutie Rady hláv členských štátov *Šanghajskej organizácie spolupráce*, ktoré sa o. i. venovalo iniciatíve „Jeden

²⁵ Podľa verejne dostupných údajov v roku 2016 (oficiálne odhady jednotlivých vlád) bol počet obyvateľov nasledujúci: Kazachstan – 17,8 mil., Kirgizsko – 6,083 mil., Tadžikistan – 8,735 mil., Turkménsko – 5,663 mil. a Uzbekistan – 31,85 mil. Za celú Strednú Áziu hovoríme o počte 70,131 mil.

²⁶ Bližšie pozri: JUZA, P., PRŮČKOVÁ, F.: Postsovietsky priestor – geopolitika – faktor rusko-čínskych vzťahov. In.: *Mezinárodní politika*, Praha, č. 7/1996.

pás, jedna cesta“.²⁷ Vtedajší prezident Kazachstanu Nursultan Abiševič Nazarbajev na tomto prezidentskom samite zdôraznil dôležitosť dôsledného uplatňovania *Dohovoru o dlhoročných dobrých susedských vzťahoch, priateľstve a spolupráci členských štátov Šanghajskej organizácie spolupráce (Договор о долгосрочном добрососедстве, дружбе и сотрудничестве государств – членов Шанхайской организации сотрудничества)*²⁸ ako záväzku *posilňovať politický dialóg a dôveru, zabezpečiť bezpečnosť a rozvoj celého regiónu*. Vstupom Indie a Pakistanu (členovia jadrového klubu) ako plnoprávných členov *Šanghajskej organizácie spolupráce* výrazne posilnila svoju úlohu vplyvného účastníka regionálnej a globálnej politiky.

Dostatočne dynamický hospodársky rast môže podporiť aj realizácia spoločných infraštruktúrnych „megaprojektov“, ktoré budú mať výrazný multiplikačný efekt a aktívne zapoja vedecký, finančný a ľudský potenciál všetkých členských krajín Šanghajskej organizácie spolupráce. Jedným z takýchto projektov sa môže stať realizácia eurázijskej vysokorýchlostnej železnice na trase Peking-Nur-Sultan-Moskva-Berlín. Tento a podobné projekty umožnia zjednotiť perspektívny formát spolupráce *Šanghajskej organizácie – Eurázijská ekonomická únia* a do budúcnosti možno aj s Európskou úniou.²⁹

Prezident N. Nazarbajev na samite tiež deklaroval, že Kazachstan rovnako podporuje iniciatívu na vznik Medzinárodnej akadémie vied Hodvábnej cesty, pod ktorej zakladajúcu listinu sa dosiaľ už podpísali zástupcovia z 30 krajín. Poslaním akadémie je zaoberať sa vedecko-expertíznou podporou projektu „*Jeden pás, jedna cesta*“.³⁰

V roku 1941 Henry Luce vyhlásil, že 20. storočie bude storočím americkým. Imanuel Wallerstein sa preto neskôr korektne spýtal, či bude 21. storočie. Ak sa stotožníme s jeho názorom, tak potom Čína pomerne skoro nahradí Spojené štáty ako svetovú veľmoc. Podmienky na to, aby sa tak stalo, si Peking, nehl'adiac na potrebu riešiť *tri zásadné problémy*³¹, svojou stredoázijskou politikou očividne vytvára. *Great Game* č. 3 je ako realita pred dvermi, len aktéri budú znovu iní. Nakoniec sir H. J. Mackinder, jeden z otcov modernej geopolitiky, raz na margo Strednej Ázie poznamenal (a na to nezabúdajme!), že ten, kto ju ovláda, bude ovládať celú Áziu a prostredníctvom nej celý svet.

²⁷ Podrobnejšie pozri: http://www.akorda.kz/ru/events/international_community/foreign_other_events/uchastie-v-zasedanii-soveta-glav-gosudarstv-chlenov-shanhaijskoi-organizacii-sotrudnichestva-v-rasshirennoe-formate-1;

²⁸ Ruskojazyčný variant dokumentu, ktorý bol podpísaný v súlade s Chartou Šanghajskej organizácie spolupráce (Хартия Шанхайской организации сотрудничества – pozri: <http://docs.cntd.ru/document/901858896>) je dostupný na: <http://docs.cntd.ru/document/902086025>;

²⁹ Upozorňujeme na koncept pražského profesora O. Krejčího, ktorý v najnovšom texte: KREJČÍ, O.: *Komentáře a rozhovory*. Díl I. Praha : Argument, 2018, v kapitolách „Eurázijská orientace Európske únie“ (s. 20 – 23) a „Poznámky o Hedvábne stezce“ (s. 24 – 27) poukazuje na potrebu tesnejšej spolupráce v priestore Eurázie a akcentuje ideu eurázijskej orientácie Európskej únie.

³⁰ Bližšie pozri: <http://russian.cri.cn/3051/2017/04/18/1s602386.htm>;

³¹ Pozn.: podľa I. Wallersteina ide o problémy *politickej stability krajiny, nerovnováhy expanzie spotreby s ekológiou a kapitálovou akumuláciou* a tiež *o susedskú politiku spojenú so snahou o vybudovanie novej východoázijskej geopolitickej štruktúry*. Bližšie pozri napr. WALLERSTEIN, I.: *The World We Are Entering, 2000 – 2050* (32 Propositions), Amsterdam : DU Press, 2002.

Európsky pohľad

V lete minulého roku (jún/2018) publikovala Federálna akadémia pre bezpečnostnú politiku Nemecka Security Policy Working Paper, No. 13/2018 pod názvom: *China's March West Emergence in Central Asia and Afghanistan*, ktorého autorom je Thomas Eder.³² Upozorňuje (s čím sa možno stotožniť) na výrazné zvýšenie ekonomických aktivít Číny v regióne Strednej Ázie, predovšetkým prostredníctvom budovania infraštruktúry a smerovania investícií do energetických projektov (predovšetkým v Tadžikistane, Kirgizsku a Uzbekistane) – a to na úkor (veľmi subtílnych) snáh Európskej únie v regióne. A to je v protíváhe napríklad voči aktivitám Eurázijskej ekonomickej únie – ešte slabšie a subtílnnejšie.

Je jasné, že krajiny Strednej Ázie dnes musia hľadať rovnováhu (a intenzívnejšiu spoluprácu) medzi Čínou a Ruskou federáciou. Prítom, čo dokazuje denná prax, podpora konektivity (napr. zvýšením investícií do infraštruktúry) medzi Eurázijskou ekonomickou úniou³³ a Čínou, resp. Čínou a krajinami Strednej Ázie, je základom zvýšenia bezpečnosti (vrátane bezpečnosti investičného prostredia) v Strednej Ázii. Inak T. Eder tiež upozorňuje, že Čína berie do vlastných rúk otázku bezpečnosti v Strednej Ázii: „...staré vzorce Ruska zostali garantom bezpečnosti, a preto je Rusko – zatiaľ – rozhodujúcim či najsilnejším hráčom. Tento stav sa však skoro skončí!“³⁴ Čína tak čoraz aktívnejšie berie iniciatívu do svojich rúk a nie je predpoklad, že by sa Peking ďalej veľmi spoliehal na Moskvu.

Politické, bezpečnostné, geopolitické a „postkoloniálne“ vzťahy Číny a Strednej Ázie

Ak by sme chceli (všeobecne, alebo pre potrebu tohto textu) konštruovať akúsi jednoduchú schému, potom sú politicko-bezpečnostné (a teda aj geopolitické) záujmy Číny v regióne Strednej Ázie predovšetkým (alebo najmä) spojené s jej ekonomickým rozvojom a následne s energetickým zabezpečením tohto ekonomického rozvoju. Čína nie je vo vzťahu k Strednej Ázii zaťažená žiadnym postkoloniálnym syndrómom ako dnešné Rusko (ako neformálny pokračovateľ cárskeho Ruského impéria a Sovietskeho zväzu), čo by mohol evokovať titul tejto časti

³² Plný text pozri: EDER, T.: *China's March West Emergence in Central Asia and Afghanistan*. In. : https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2018_13.pdf

³³ Dňa 1. januára 2015 vstúpila do platnosti *Zmluva o Eurázijskej ekonomickej únii*, ktorú 29. mája 2014 podpísali v Astane prezidenti Bieloruska, Kazachstanu a Ruskej federácie (plné znenie pozri: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_law_163855/). Zrodil sa tak nový integračný, ekonomický a geopolitický fenomén (!), Eurázijská ekonomická únia – EEÚ (*Евразийский экономический союз – The Eurasian Economic Union*), teda nová a autoritatívna medzinárodná organizácia regionálnej ekonomickej integrácie, majúca medzinárodnú právnu subjektivitu, ktorá mení a zmení svet. Bližšie pozri: JUZA, P.: *Nový integračný a geopolitický fenomén: Eurázijská ekonomická únia*. In: https://www.noveslovo.sk/c/Novy_integracny_a_geopoliticky_fenomen_Eurazijska_ekonomicka_unia

³⁴ EDER, T.: *China's March West Emergence in Central Asia and Afghanistan*. In: https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2018_13.pdf;

textu, lenže Čína (ako sčasti aj Rusko) je priamym (hraničným) susedom tohto regiónu, čo je – či sa nám to páči, alebo nie – finálna konkurenčná výhoda (či v sfére politiky, či bezpečnosti), vychádzajúca nielen z geografického styku, ale najmä z mentálno-filozofickej blízkosti.

Inak, podľa nášho názoru, možno novodobý vývoj politických vzťahov Číny so Strednou Áziou rozdeliť na nasledujúce logické kroky:

- vyčkávacia pozícia od skončenia existencie Sovietskeho zväzu do polovice 90. rokov, keďže Peking bol „presýtený“ domácou politikou, ktorej sa ukončenie existencie Sovietskeho zväzu dotklo, plus potreba prekonania diplomatickej a politickej izolácie po udalostiach v roku 1989;

- riešenie pohraničných otázok (1996 – 2001) Číny (zvyčajne v prospech Pekingu) s krajinami Strednej Ázie a zaručenie lojality stredoázijských režimov (pričom každý z nich bol a je špecifický, ale v zásade stredoázijský) v otázkach vnútornej, zahraničnej a bezpečnostnej politiky Číny a, samozrejme, to neviditeľné a najhlavnejšie – polozenie základov ekonomickej spolupráce s regiónom a jednotlivými krajinami Strednej Ázie, čo sa neskôr prejavilo cez zvýšenie obchodného obratu na väčšej závislosti niektorých štátov (Kirgizsko, Kazachstan, Uzbekistan) od Číny a vo svojej prapodstate aj v možnosti väčšieho nátlaku na ich politické elity (najmä Kirgizsko a čiastočne Uzbekistan);

- od roku 2001 bol čínsky vzťah k Strednej Ázii determinovaný začatím vojny v Afganistane (ktorá je, teda vojna ako taká, sama o sebe – od počiatku až dodnes – pre Čínu neprijateľná) a pokusom USA (neúspešným) o širokospektrálny vstup do regiónu;

- reč, resp. vystúpenie čínskeho prezidenta na pôde Nazarbajev University v Astane v septembri 2013, kde bola po prvýkrát verejne prezentovaná a formulovaná zásadná iniciatíva Číny globálneho charakteru – budovanie ekonomického pásu *Hodvábnej cesty* («*Один пояс – один путь, One Belt, One Road*»)³⁵.

Formát ekonomických aspektov vzťahu Čína – Stredná Ázia (a vice versa)

Ako sme naznačili, ekonomika (ekonomické, hospodárske a obchodné vzťahy) sa stali kľúčovou sférou vzťahov Číny so Strednou Áziou (nehľadiac na to, že rozhodujúca časť Strednej Ázie, vynímajúc severný Kazachstan, Tadžikistan a východné časti Turkmenska, má špecifiká), ktorá patrí z pohľadu obchodného vyjednávania medzi zložitých partnerov. Napriek špecifikám a zložitostiam sa čínska produkcia stala cenovo bezkonkurenčnou, a teda pre sféru štátnych objednávok prítlačlivou.

³⁵ Pozn.: Osobne som sa zúčastnil na tomto podujatí a keď Si Ťin-pching formuloval čínsku pozíciu, som si do osobných poznámok zapísal: „...ide o fantastický projekt, ktorý sa týka krajín, ktoré vytvárajú cca 55 % svetového HDP, majú cca 70 % počtu svetového obyvateľstva a tiež cca 75 % svetových zásob energetických surovín!!!“ Inak tento čínsky projekt je plne kompatibilný (či skôr naopak) s kazašským ekonomicko-spoločenským konceptom modernizácie «*Нұрлы жол*».

Vo svojej ostatnej analýze (zo dňa 19. septembra 2018) Manšuk Karimova, nazvanej Kazachstan a Čína: skúsenosti mnohoročnej spolupráce,³⁶ uvádza a upozorňuje, že Kazachstan sa vždy – od momentu, keď sa stal samostatným subjektom medzinárodného práva – snažil o tesnú spoluprácu so svojimi susedmi, teda aj o spoluprácu s Čínou³⁷, ktorá sa postupne stala jedným z rozhodujúcich obchodných partnerov Astany.³⁸

Spoločné kazašsko-čínske podniky operujú vo všetkých oblastiach krajiny s výnimkou Západokazašskej oblasti, pričom rozhodujúcimi sú mestá Almaty (67,6 % z celkového počtu) a Nur-Sultan (12,8 %).

Mapa – administratívne členenie Kazachstanu.³⁹

Legenda:

1. Západokazašská oblasť (oblastné centrum Uralsk);
2. Atyrauská oblasť (centrum mesto Atyrau);
3. Mangystauská oblasť (centrum prístavné mesto Aktau);
4. Akt'ubinská oblasť (centrum mesto Akt'ubinsk);
5. Kostanaiská oblasť (centrum mesto Kostanai);
6. Severokazašská oblasť (centrum mesto Petropavlovsk);
7. Akmolinská oblasť (centrum mesto Kokšetau);
8. Pavlodarská oblasť (centrum mesto Pavlodar);

³⁶ КАРИМОВА, М.: Казахстан и Китай: опыт многолетнего сотрудничества. Dostupné na: https://strategy2050.kz/ru/news/kazakhstan_i_itali_opit_mnogoletnego_sotrudnichestva_52012/

³⁷ Diplomatické vzťahy medzi Kazachstanom a Čínou boli nadviazané 3. januára 1992. V súčasnosti majú Astana a Peking podpísaných 230 bilaterálnych zmlúv a dohôd rôzneho charakteru vrátane rozhodujúcej *Zmluvy o dobrých susedských vzťahoch, družbe a spolupráci (Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве)*, podpísanej v Pekingu v decembri 2002.

³⁸ Podľa oficiálnych údajov Ministerstva národnej ekonomiky Kazachstanu k 1. septembru 2018 bolo v Kazachstane registrovaných 2 392 subjektov s čínskym kapitálom (856 vykazovalo činnosť).

³⁹ Mapa prevzatá z: https://www.google.sk/search?q=administat%C3%ADvna+mapa+kazachstanu&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=WcYAjz5U_5cYYM%253A%252CcK5XcTbpNuIm1M%252C_&usg=AI4_-kSGkGPBZsVvInC-1DTdeq2s3ikripA&sa=X&ved=2ahUKEwj2wbrWzNXdAhWLBFAKHbg2DaUQ9QEwAXoECAYQBA#imgrc=WcYAjz5U_5cYYM:&spf=1537859396018

9. Východokazašská oblasť (centrum mesto Ust'-Kamenogorsk);
10. Karagandijská oblasť (centrum mesto Karagana);
11. Kyzylorská oblasť (centrum mesto Kyzyl-Orda);
12. Juhokazašská oblasť (oblastné centrum mesto Šymkent);
13. Žambulská oblasť (centrum mesto Taraz);
14. Almatinská oblasť (centrum mesto Taldykorgan);
15. Almaty – mesto so špeciálnym štatútom (na území Almatinskej oblasti);
16. Nur-Sultan – hlavné mesto so špeciálnym štatútom (na území Akmolinskej oblasti);
17. Bajkonur – špeciálny štatút (na území Kyzylordskej oblasti);

Téma energetiky

Treba povedať, že do roku 2001 sa čínske spoločnosti až tak veľmi nezaujímali o energetický potenciál Strednej Ázie. Dôvod tohto nezájmu bol prozaický: stabilné dodávky z Perzského zálivu a postupná reorientácia energotrás Ruska z nepochopiteľne energeticky sa správajúcej Európy smerom do Ázie.

To, čo spravili USA v Afganistane a neskôr v roku 2003 v Iraku, boli pre Čínu energetickým zlomom. Logicky tak vzrástla energetická bonita Strednej Ázie, kde má – ako sme už spomenuli – Čína originálne výhody a *vice versa* má Čína stabilizujúci vplyv na Strednú Áziu ako celok, ale aj na jej jednotlivé krajiny (Kirgizsko, Kazachstan...). No a Čína spustila výraznejšie investície do ťažby ropy a plynu v Kaspickom mori v šelfoch Turkmenska a Kazachstanu. Tu opäť platí známe čínske pravidlo vo vzťahu k regiónu, že stabilizácia stredoázijského priestoru je kľúčovým faktorom čínskej zahraničnopolitickej stratégie voči Strednej Ázii nehľadiac na to, aké režimy tam fungujú. Nakoniec tabuľky č. 1 – 3 to výstižne dokumentujú:

Tab. č. 1: Registrované a fungujúce právnické osoby, pobočky a predstaviteľstvá firiem so zahraničnou účasťou v Kazachstane (stav k 1. septembru 2018)⁴⁰

Krajina	Registrované subjekty	Funkčné subjekty	%
Ruská federácia	9 783	5 969	61,1
Turecko	3 408	1 556	45,6
Čína	2 392	856	35,8
Uzbekistan	1 767	897	50,7
Holandsko	858	706	82,2

⁴⁰ Spracované podľa údajov výboru pre štatistiku Ministerstva národnej ekonomiky Kazachstanu (*Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі*); dostupné na: [www. http://economy.gov.kz/kk](http://economy.gov.kz/kk)

Tab. č. 2: Hlavné parametre zahraničného obchodu medzi Kazachstanom a Čínou za obdobie 1 – 7/2018 (mil.\$)⁴¹

	Objem v mil. \$	Podiel na celkovom objeme ZO
Obrat	6 089,1	11,7 %
Export	3 121,0	9,2 %
Import	2 968,1	16,6 %

Tab. č. 3: Objem zahraničných investícií do ekonomiky Kazachstanu (mil.\$)⁴²

Krajina	Objem priamych investícií	
	spolu 2013 - 1Q./2018	podiel krajiny v %
Investície spolu	111 390,0	100
Holandsko	35 080,0	35,1
Spojené štáty	18 064,9	16,2
Švajčiarsko	12 366,9	11,1
Čína	7 345,2	6,6
Ruská federácia	5 964,5	5,4

Ak by sme zhrnuli tému, treba povedať, že Číne sa úspešne podarilo preniknúť na stredoázijský energetický trh, udržať si síce menšinovú (v porovnaní s Ruskom), ale stabilnú pozíciu. To znamená, že sa delí o energetický koláč len s Ruskom. Ako duet sú obe krajiny schopné eliminovať ľubovoľnú angažovanosť iných hráčov v toto segmente stredoázijských výhod.

Poznámky na záver

Nosným motívom čínskej stratégie voči Strednej Ázii je od 90. rokov minulého storočia a tisícročia realizácia ekonomickej previazanosti krajín Strednej Ázie s Čínou a následné presadzovanie (síce skromných, ale predsa funkčných) politických tém a záujmov v regióne. Medzi iným, dnes málokto zo serióznych analytikov pochybuje o tom, že úloha Číny je v rámci svetovej politiky špecifická, mimoriadna a neprehliadnuteľná – a že bude „...narastať...“.⁴³ Profesorka Jennifer M. Lind (Associate Professor of Government Faculty Associate, Reischauer Institute for Japanese Studies, Harvard University) tvrdí, že od momentu, keď „prebral moc“ v Číne Si Ťin-pching, Peking realizuje grandiózny omladzovací projekt, ktorého dôsledkom je fakt, že sa

⁴¹ Spracované podľa údajov Výboru pre štatistiku Ministerstva národnej ekonomiky Kazachstanu (*Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі*), dostupné na: <http://economy.gov.kz/kk>

⁴² Spracované podľa údajov Národnej banky Kazachstanu (*Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі*), dostupné na: <http://www.nationalbank.kz/?docid=3326&switch=kazakh>;

⁴³ БОРИСОВ, А.: Новая мировая система, или мир без гегемона. In: *International Affairs*, 7/2018, Moskva 2018, s. 23. ISSN 0130-9625.

„...v Číne málo mení...“, ale že – a to je dôležité – Čína sa samocharakterizuje ako krajina „... svetového rastu...“.⁴⁴

Netreba tiež zabúdať, že pomerne veľké znepokojenie a nervozita vo Washingtone je spojená s grandióznym čínskym projektom „*Jeden pás, jedna cesta*“, ktorý predpokladá – a to je zásadné geopolitické nówum prvej štvrtiny 21. storočia – prijatie „... čínskych pravidiel hry...“⁴⁵ a jeho napojenie (teda modernizovanej *Hodvábnej cesty*) na zatiaľ úspešný integračný projekt Moskvy pod názvom Eurázijská ekonomická únia.⁴⁶

Nahľadiac na uvedené, nie sme zástancami či predstaviteľmi politického idealizmu, ale sme presvedčení, že vo svete sa ujme a zvíťazí (v porovnaní s dnešným) nový, modernejší a lepší (spravodlivejší?) svetový poriadok na základe rovnováhy či vyváženia záujmov jednotlivých štátov, ktoré budú priamo napojené na ich zodpovednosť za osud sveta.

Nakoniec epocha v dejinách ľudstva, ktorá je spojená so *západom slnka*⁴⁷, ešte neznamená koniec svetla a už vôbec nie *koniec dejín*, presadzovaný mainstreamom.⁴⁸ Pritom je veľmi dôležité vedieť, že Čína si v rámci nových nezávislých postsovietskych krajín riešila a doriešila svoje pohraničné a hraničné otázky so svojimi susedmi.⁴⁹

Konštantín Filozof hovoril hlasom zrozumiteľným a v Proglase uvádza: „...bo nemožno sa boriť v boji bez zbroje, s protivníkom a duší našich záhubcom, odsúdené sú večnej muke za korisť...“⁵⁰ Čína nie je bez zbroje. Nosným motívom čínskej stratégie voči Strednej Ázii je od 90. rokov minulého storočia a tisícročia *realizácia ekonomickej previazanosti krajín Strednej Ázie s Čínou a následné presadzovanie* (síce skromných, ale predsa funkčných) *politických tém a záujmov v regióne*. Reakciou na geopolitické posuny bola nová stratégia Číny obsahujúca elementy „...mierového sa prejavenia...“ Číny v Strednej Ázii, s nasledujúcou transformáciou do globálnejšej tézy „*prerastania v svetovú veľmoc*“.

Prijatie rusko-čínskej deklarácie *O medzinárodnom poriadku 21. storočia* (*Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики о международном*

⁴⁴ JENNIFER M. L.: Life in China's Asia; What Regional Hegemony Would Look Like. In: *Foreign Affairs*, March/April 2018; dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-02-13/life-chinas-asia>
Essay March/April 2018 Issue;

⁴⁵ БОРИСОВ, А.: Новая мировая система, или мир без гегемона. In: *International Affairs* 07/2018, Moskva 2018, s. 33. ISSN 0130-9625.

⁴⁶ Bližšie k téme pozri: JUZA, P.: *Nový integračný a geopolitický fenomén: Eurázijská ekonomická únia*, https://www.noveslovo.sk/c/Novy_integracny_a_geopoliticky_fenomen_Eurazijska_ekonomicka_unia.
Pozri tiež odkaz č. 25.

⁴⁷ Tu sa má na mysli postoj prezidenta Benjamína Franklina, ktorý v kontexte s dejinami USA hovoril: „...západ slnka ešte neznamená koniec svetla...“ Pozri: <https://citaty-slavnych.sk/autori/benjamin-franklin/>.

⁴⁸ Ide o koncept F. Fukuyamu z roku 1992, skoncipovaný v jeho práci *The End of History and the Last Man* (*Koniec dejín a posledný muž*). V tejto práci F. Fukuyama svoju argumentáciu opiera o Hegelovú *Filozofiu dejín* v zmodernizovanej podobe výkladu A. Kojève. *Koniec histórie* bol však odbornou verejnosťou veľmi skoro a široko odmietnutý.

⁴⁹ Bližšie pozri: ČECH, L.: Krajiny postsovietskej Strednej Ázie a faktor možnej revízie hraníc v nadchádzajúcom storočí. In: *ZBORNÍK vedeckých a odborných prác*, 27. – 28. 10. 2016. L. Mikuláš, s. 38 – 47. ISBN 978-80-8040-534-2.

⁵⁰ Prevzaté z: ČÁKY, M.: *Konštantín a Metod v politických vzťahoch Veľkej Moravy*. Brje 2013, Slovenia, s. 69. ISBN 978-961-92898-4-6.

porядke v XXI veke) počas stretnutia na najvyššej úrovni v Moskve (2. 7. 2005) postupne vnieslo do partnerských vzťahov Číny a Ruska (a tým do celého zainteresovaného postsovietskeho priestoru) určitý stupeň dôvery a stimulovalo vzájomne výhodné status quo. Deklarácia okrem akcentácie nutnosti multipolárneho sveta kladie dôraz aj na potrebu rozumného regulovania konfliktov.⁵¹

Tento prístup je aj v duchu činnosti už skôr spomenutej *Šanghajskej organizácie spolupráce*, ktorá vznikla transformáciou (2001) pôvodnej *Šanghajskej päťky* (1996). V nej sa angažujú všetky krajiny Strednej Ázie vrátane Uzbekistanu, dlhšiu dobu váhajúceho s členstvom.⁵² Od samitu prezidentov *Šanghajskej organizácie spolupráce* v Taškente (2005) sa ako pozorovatelia istý čas na práci zúčastňovali aj India, Pakistan, Mongolsko, Afganistan a Irán.

Pre Čínu je platforma *Šanghajskej organizácie spolupráce*, ktorá sa napriek pestrosti krajín dokáže zjednotiť na protiamerických či skôr protivelmocenských aktoch, tak ako sú predstavované súčasnou americkou elitou, ešte nástrojom na eliminovanie náboženského extrémizmu na svojom území. Ujgurský nacionalizmus a islamský terorizmus sú najzávažnejšími nebezpečenstvami vnútorného rozvoja Číny. Aktivizácia viac ako desaťmiliónovej moslimskej menšiny v provincii Sin-ťiang, susediacej s krajinami Strednej Ázie, by bola pre celosť krajiny a perspektívy vytvorenia základov globálneho kalifátu v Centrálnnej Ázii zaujímavou kombináciou.

Keď Čínska ľudová republika vstupovala do 21. storočia s neustále sa zväčšujúcim ekonomickým a politickým vplyvom, jej vývoj na poli globálneho hospodárskeho diania bol sprevádzaný obdivom, závidosťou, silným podozrievaním, ba dokonca v niektorých častiach sveta priam otvoreným nepriateľstvom: „...v žiadnej krajine sa nestretávajú nároky na modernizáciu zbraní, sociálne požiadavky národa a potreba presmerovať všetky dostupné prostriedky do produktívneho nevojenského podnikania tak naliehavo ako v Čínskej ľudovej republike.“⁵³ Preto, ako píše V. Nikonov (s čím sa možno stotožniť) vo svojom ostatnom opuse *Kód civilizácie* (Код цивилизации), „...v roku 2014, po prvý raz od roku 1872, USA prestali byť najväčšou ekonomikou planéty a palma víťaza patrila Číne“.⁵⁴ Čína si tak môže dovoliť vytvárať – a vytvára – vlastný systém pozdĺž suchozemskej a námornej *Hodvábnej cesty*. Aj preto sa dnes USA ocitli v situácii, keď existuje spolupráca vo svete, ktorú neurčujú len oni sami!

Takáto spolupráca alebo minimálne koexistencia vyžaduje vnímanie zahraničnej politiky prostredníctvom rovnováhy moci a porozumenia, že každý mylný krok môže znamenať konfrontáciu. A hneď sa v médiách krúti antičínska téza o tom, že Peking je hrozba.

⁵¹ Text deklarácie pozri: <http://www.kremlin.ru/supplement/3660>

⁵² Výnimku tvorí vzhľadom na svoj prísny štatút neutrality Turkmensko.

⁵³ KENNEDY, P.: *Vzestup a pád velmocí*. Nakladatelství Lidové noviny, 1996, s. 283.

⁵⁴ НИКОНОВ, В.: *Код Цивилизации*. Москва 2015, s.12.

Čína nie je hrozba, Čína je fakt! Dlhodobo sa opiera o koncept politiky „...dobrého susedstva, mierového rastu a multipolarity“.⁵⁵

Stredná Ázia, ktorá je v hľadáčiку Číny tieto *problémy politiky, bezpečnosti a ich geopolitické dôsledky* veľmi dobre vníma, chápe, len ich nevie (a nemôže) zmeniť či reformátovať.

POUŽITÉ PRAMENE A LITERATÚRA

Knižné publikácie:

- ČÁKY, M.: *Konštantín a Metod v politických vzťahoch Veľkej Moravy*. Brje 2013, Slovenia. ISBN 978-961-92898-4-6
- ČÁKY, M.: *Politický vývoj v novodobej Číne*. Trnava : UCM, 2005. ISBN 80-89034-87-X
- ČÁKY, M.: *Čína – cesty k premenám*. Trnava : UCM, 2009. ISBN 978-80-969443-5-4
- ČÁKY, M.: *Čínske súvislosti*. Dunajská Streda. 2011. ISBN 978-80-970736-1-9
- DANI, A. H. and MASSON, V. M. (eds.): *UNESCO History of Civilizations of Central Asia*. Paris : UNESCO, 1992 Volume II: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250 ; V origináli: *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostategic Imperatives*, New York : Basic Books (October 1997). ISBN 0-465-02726-1
- DOLEŽALOVÁ, A.: *Čína*. Bratislava : ČSTK-Pressfoto, 1991. ISBN80-226-0019-9
- DUFOUR, J.-F.: *Čína ve 21. století*. Praha : Kma, 2006. ISBN 80-7309-331-6
- FENBY, J.: *Sedemdesiat zázrakov Číny*. Bratislava : SLOVART, 2008. ISBN 978-80-8085-602-1
- CHINNERY, J.: *Klenotnica svetovej kultúry: Čína*. Bratislava : IKAR, 2008. ISBN 978-80-551-1633
- JUZA, P.: *Terra Qazaqstan*. PeIn, 2017. ISBN 978-80-972361-1-3
- JUZA, P.: *Terra O'zbekistan*. PeIn, 2017, ISBN978-80-972361-2-0
- KENNEDY, P.: *Vzestup a pád velmocí*. Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN: 8071061735
- KREČÍ, O.: Velká hra: geopolitika Střední Asie. In. : ALEKSANYAN, T. (eds.) a kol.: *Perspektívy podnikania v Strednej Ázii – podnikanie v Kazachstane, Kirgizsku, Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane*. Bratislava : NARMPSP, 2010. ISBN 978-80-88957-54-6
- KREJČÍ, O.: *Komentáře a rozhovory*. Díl I. Praha : Argument, 2018. ISBN 978-80-907365-0-4
- KRNO, S.: *Monzúnový Sečuán a čínsky sever*. Bratislava 2015. ISBN 978-80-971 256-3-9
- LYSY, J.: *Dejiny politického myslenia (staroveký Blízky východ, antika, Čína, India, islam)*. Bratislava : UK, 2006. ISBN 80-223-2168-8

⁵⁵ ČÁKY, M.: *Čínske súvislosti*. Dunajská Streda 2011, s. 242.

LAO-C: *Tao te t'ing. O Tao a ctnosti*. Praha : Odeon, 1971.

MORAVČÍK, L.: *Čína na konci Dlhého pochodu*. Bratislava : Perfekt, 2017. ISBN 97-88-080-46821-7

НИКОНОВ, В.: *Код Цивилизации*. Москва 2015, s.12. ISBN 978-5-83015-2

SŤAHEL, R.: Cieľ výchovy k občianstvu ako filozofický problém. In: ŠPIRKO, D. (ed.): *Občan a dnešok '14* : zborník príspevkov z vedeckého kolokvia, konaného 9. septembra 2014 na UKF v Nitre. Nitra : UKF, 2014. ISBN 978-80-558-0669-3

TICHVINSKIJ, S. L.: *Dejiny a súčasnosť Číny*. Bratislava : Pravda, 1983. ISBN 75-114-83

WALLERSTEIN I.: *The World We Are Entering, 2000 – 2050* (32 Propositions), Amsterdam : DU Press, 2002

Časopisecké zdroje:

БОРИСОВ, А.: Новая мировая система, или мир без гегемона. In: *International Affairs* 07/2018, Moskva 2018, ISSN 0130-9625.

CUTLER, R. M.: *The Shanghai Cooperation Organization moves into first gear. Central Asian-Caucasus Analyst*, 24. 3. 2004. Dostupné na: http://www.cacianalyst.org/view_article?-php?articleid=2226

EDER, T.: *China's March West Emergence in Central Asia and Afghanistan*. In: https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2018_13.pdf

JENNIFER, M. L.: Life in China's Asia; What Regional Hegemony Would Look Like. In: *Foreign Affairs*, March/April 2018; dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-02-13/life-chinas-asia>

JUZA, P.: Geopolitika v Strednej Ázii – od zániku ZSSR do septembra 2001. In: *Mezinárodní politika*, Praha, č. 11/2006

JUZA, P.: Rusko a zmena geopolitickej rovnováhy síl v Strednej Ázii. In: *Listy SPPA*, Bratislava január/február 2004.

JUZA, P.: Nad Kaspickým morom je už asi jasno... In: *SLOVO*, https://www.noveslovo.sk/c/Nad_Kaspickým_morom_je_uz_asi_jasno;

JUZA, P., PRŔČKOVÁ, F.: Postsovietsky priestor – geopolitika – faktor rusko-čínskych vzťahov. In: *Mezinárodní politika*, Praha, č. 7/1996.

КАРИМОВА, М.: Казахстан и Китай: опыт многолетнего сотрудничества. Dostupné na: https://strategy2050.kz/ru/news/kazahstan_i_ita_i_opit_mnogoletnego_sotrudnichestva_52012/

KREJČI, O.: Poznámky o Hedvábne stezce. In: *SLOVO*, https://www.noveslovo.sk/c/Poznamky_o_Hedvabne_stezce

ПОПОВ, Д.: *Казахстан – ворота Китая в Центральную Азию*, dostupné na: <https://www.geopolitica.ru/article/kazahstan-vorota-kitaya-v-centralnuyu-aziyu>

Essay March/April 2018 Issue

STUPAVSKÝ, P.: Stredoázijský plyn bez komplikácií – zatiaľ. In: *SLOVO*, č. 25/2007

Internetové zdroje:

https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2018_13.pdf

<http://hiperboreajournal.com/wp-content/uploads/2017/07/Lakatos-Kosztur.pdf>

http://www.akorda.kz/ru/events/international_community/foreign_other_events/uchastie-v-zasedanii-soveta-glav-gosudarstv-chlenov-shanhaiskoi-organizacii-sotrudnichestva-v-rasshirennom-formate-1

<http://docs.cntd.ru/document/902086025>

<http://russian.cri.cn/3051/2017/04/18/1s602386.htm>

<https://citaty-slavnych.sk/autori/antonio-gramsci/>

http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=2226

https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/

JIANG LI

Príležitosti a výzvy čínsko-slovenskej hospodárskej a obchodnej spolupráce v rámci spolupráce 16 + 1 a iniciatívy „Pásma a Cesta“

In recent years, economic and trade cooperation between China and Slovakia has been fostered under the auspices of the „Belt and Road Initiative“ and the „16 + 1 Cooperation“ platform. Although China and Slovakia differ in terms of country size, international status, political system, economic development and foreign relations, both countries enjoy favourable conditions for mutual cooperation: deep traditional friendship, high degree of similarity between economic development strategies, relatively high complementarity in industrial production and the political will to reinforce cooperation. Under the „16 + 1“ and the „Belt and Road“ initiatives, Sino-Slovak economic and trade cooperation has recorded a number of achievements: bilateral and multilateral consultation mechanisms are thriving, Slovakia is one of China's major trading partners in Central and Eastern Europe, Chinese investments in Slovakia are on the increase while back-to-back freight train connection has already been implemented. At the same time, Sino-Slovak economic and trade cooperation faces five challenges: insufficient mutual awareness between China and Slovakia with regard to the social culture of the other country, the so-called 'trade deficit' issue between Slovakia and China, EU concerns over China's investments and the strengthening of its relations with the countries of Central and Eastern Europe, the less positive attitude of Slovakia towards the development of relations with China and certain obstacles to increasing the volume of investments of Chinese enterprises in Slovakia.

Key words: China; Slovakia; the „16 + 1 Cooperation“; the „Belt and Road Initiative“; economic and trade cooperation; opportunities; challenges

1. Úvod

Čína a Slovensko (už aj bývalé Československo) boli oddávna priateľské krajiny, ktoré majú historickú tradíciu vzájomnej hospodárskej a obchodnej spolupráce i obojstrannej kultúrnej výmeny. V posledných rokoch sa pod záštitou iniciatívy „Pásma a Cesta“ a spolupráce 16 + 1, ako aj spoločného úsilia Číny a Slovenska postupne začala bilaterálna spolupráca Číny a Slovenska

vo viacerých oblastiach. Hospodárska a obchodná spolupráca sa pritom stala prioritou našich bilaterálnych vzťahov.

Náš rozbor sa začína vysvetlením spolupráce 16 + 1 a iniciatívy „*Pásmo a Cesta*“, pokračuje analýzou rozdielov medzi Čínou a Slovenskom a podmienok vhodných pre vzájomnú spoluprácu a zavedenia rozvojového trendu čínsko-slovenskej hospodárskej a obchodnej spolupráce. Nakoniec sa tento článok sústreďuje na niektoré výzvy pre budúcnosť hospodárskej a obchodnej spolupráce medzi oboma partnermi.

2. O spolupráci 16 + 1 a iniciatíve „*Pásmo a Cesta*“

Spolupráca 16 + 1 je platformou multilaterálnej spolupráce, ktorú Čína založila spolu so šestnástimi krajinami strednej a východnej Európy, a to: s Poľskom, Českou republikou, Slovenskom, Maďarskom, Rumunskom, Bulharskom, Srbskom, Slovinskom, Bosnou a Hercegovinou, Chorvátskom, Čiernou Horou, Macedónskom, Albánskom, Lotyšskom, Estónskom a Litvou. V apríli 2012 sa konal prvý samit spolupráce 16 + 1 vo Varšave, bývalý čínsky premiér Wen Ťia-pao vyhlásil komplexnú iniciatívu na spoluprácu s 16 krajinami strednej a východnej Európy s názvom Čínskych dvanásť opatrení na podporu priateľskej spolupráce so strednou a východnou Európou. Oficiálne sa tak začala spolupráca 16 + 1, ktorá je zameraná na zintenzívnenie a rozširovanie spolupráce v oblasti investícií, dopravy, financií, vedy, vzdelávania a kultúry atď. Spolupráca 16 + 1 vytvorila nový spôsob rozvoja vzťahov medzi Čínou a týmito tradične priateľskými európskymi krajinami a iniciovala nový model pragmatickej spolupráce medzi krajinami odlišných zemepisných regiónov i odlišných politických systémov.

Napriek asymetrii medzi Čínou a krajinami strednej a východnej Európy je týchto 16 spolupracujúcich krajín veľmi rôznorodých a existujú medzi nimi navzájom súťaživé vzťahy, avšak spolupráca 16 + 1 sa stala dôležitou platformou pre pragmatické vzťahy Číny s týmito krajinami. Spolupráca 16 + 1 prehĺbila tradičné priateľstvo medzi Čínou a krajinami strednej a východnej Európy, posilnila postavenie krajín strednej a východnej Európy v čínskej zahraničnej politike, podporila vzájomné bilaterálne vzťahy a tiež pomohla posilniť pozíciu krajín strednej a východnej Európy v Európskej únii.

Po vytvorení dobrých hospodárskych a obchodných vzťahov a normálnych medzištátnych vzťahov so západoeurópskymi krajinami je pre Čínu nevyhnutné uskutočňovať komplexný priateľský pomer s krajinami strednej a východnej Európy. Čína si tiež myslí, že spolupráca 16 + 1 je neoddeliteľnou súčasťou a dôležitým doplnkom spolupráce medzi Čínou a EÚ.¹ Krajiny strednej a východnej Európy chcú rozšíriť vývoz do Číny s cieľom odstrániť obchodné deficity, ako aj

¹ Čínski odborníci: spolupráca 16 + 1 otvorí úplne novú kapitolu spolupráce medzi Čínou a strednou a východnou Európou, 24. 11. 2015, prístupné na: http://www.sohu.com/a/43817910_115402

prilákať čoraz viac čínskych investícií a turistov a zriadiť logistické a distribučné centrá pre čínske dopravné spojenie s Európou.²

Za posledných sedem rokov spolupráca 16 + 1 dosiahla už sériu pozitívnych výsledkov:

Po prvé – mechanizmus spolupráce sa stáva sofistikovanejší a má zároveň konsolidačnú tendenciu. V septembri 2012 bol na ministerstve zahraničných vecí ČĽR založený sekretariát pre spoluprácu medzi Čínou a krajinami strednej a východnej Európy. Je to stály oficiálny orgán, každá zo 16 krajín strednej a východnej Európy môže vymenovať jedného úradníka na práce na sekretariáte. V apríli 2015 bol vymenovaný osobitný čínsky zástupca pre spoluprácu Číny s krajinami strednej a východnej Európy na ministerstve zahraničných vecí ČĽR. Raz ročne sa koná samit 16 + 1, ktorý sumarizuje prácu, diskutuje o nových plánoch spolupráce, publikuje ich schému. Boli založené federácie, resp. sekretariáty podľa špecifických charakteristík každej krajiny. Napríklad v Poľsku bola zriadená spoločná obchodná komora, ako aj kontaktný mechanizmus agentúr na podporu investícií, a tiež sekretariát pre námornú spoluprácu; v Maďarsku vzniklo koordinačné stredisko pre cestovný ruch; v Českej republike federácia guvernérov a v Bulharsku federácia na podporu poľnohospodárskej spolupráce; v Slovinsku bol vytvorený mechanizmus spolupráce a koordinácie v oblasti lesného hospodárstva; v Srbsku bola založená federácia pre spoluprácu v oblasti dopravnej infraštruktúry; na Slovensku zriadili centrum pre transfer technológií a v Lotyšsku bola založená federácia pre spoluprácu v oblasti logistiky.

Po druhé – spolupráca v oblasti obchodu a investícií, infraštruktúry, konektivity a financií sa neustále rozvíja. Od roku 2011 dosiahla priemerná ročná miera rastu obchodu medzi Čínou a 16 krajinami strednej a východnej Európy 6,5 %, v roku 2017 obchodný objem medzi Čínou a šiestimi krajinami strednej a východnej Európy dosiahol 68 miliárd amerických dolárov a podiel tohto objemu v celkovom objeme obchodu medzi Čínou a Európou sa zvýšil z 9,3 % na 11 %.³ Obojstranné investície medzi Čínou a šiestimi krajinami sa neustále rozvíjali, Čína investovala takmer 10 miliárd amerických dolárov v týchto stredo- a východoeurópskych krajinách a „šestnástka“ investovala naopak v Číne viac ako 1,4 miliardy dolárov.⁴ Most cez Dunaj, postavený čínskymi spoločnosťami v Srbsku, bol dokončený v roku 2014. Tepelná elektráreň v spoločnej investícii Číny a Bosny a Hercegoviny bola dokončená v roku 2016 a čínske firmy začali zároveň budovať v Macedónsku dve vysokorýchlostné diaľnice. Čínska oceľiareň úspešne odkúpila oceľiareň v Srbsku a v priebehu šiestich mesiacov ju zmenila zo stratovej z predchádzajúcich siedmich rokov na ziskovú. Do strednej a východnej Európy prichádzajú v súčasnosti množstvá kontajnerových nákladných vlakov – napríklad z Číny do Poľska, Českej

² Justyna Szczudlik-Tatar, “China and the CEE Look for New Development Opportunities”, 12 December 2014, Available on http://www.pism.pl/files/?id_plik=18852

³ „Krajiny strednej a východnej Európy vítajú kontajnerové medzinárodné železničné intermodálne vlaky medzi Čínou a Európou a krajinami pozdĺž ‚Pásma a Cesty‘”, 10. 7. 2018, prístupné na: http://news.gmw.cn/2018-07/10/content_29768073.htm

⁴ „Finančné pozorovanie: Čína a krajiny strednej a východnej Európy spolupracujú na vytvorení multilaterálneho win-win modelu”, 7. 11. 2018, prístupné na: http://www.gov.cn/xinwen/2018-07/11/content_5305714.htm

republiky, na Slovensko i do Maďarska a Lotyšska. Boli otvorené letecké linky Peking – Praha – Belehrad, Šanghaj – Xi'an – Praha, Chengdu – Praha, Peking – Varšava, Peking – Budapešť. V oblasti finančnej spolupráce sa zriadil Fond pre investičnú spoluprácu medzi Čínou a strednou a východnou Európou a bankové konzorcium Číny a strednej a východnej Európy. Bank of China, Priemyselná a komerčná banka Číny a Bank of Communications zriadili v niektorých krajinách strednej a východnej Európy pobočky. Maďarsko vydalo dlhopisy RMB v Číne (1 miliardu jüanov na tri roky) a podpísalo bilaterálnu dohodu o výmene meny s Čínou (10 miliárd jüanov/416 miliárd maďarských forintov).⁵

Po tretie – neustále sa zlepšujú a prehlbujú aj medziľudské vzťahy. Čína a krajiny strednej a východnej Európy v tomto smere urobili veľký pokrok, čo sa prejavuje v spolupráci v oblasti vzdelávania, kultúry, cestovného ruchu, zdravotnej starostlivosti, think-tanku, športu, vydávania publikácií atď. Aj počet čínskych turistov, ktorí navštívili krajiny strednej a východnej Európy, výrazne vzrástol. Od roku 2012 do roku 2017 sa počet čínskych turistov v tomto regióne zvýšil z 280 000 na 930 000.⁶

Skúsenosti a úspechy v rámci spolupráce 16 + 1 môžu zohrávať demonštratívnu úlohu pre iniciatívu „*Pásmo a Cesta*“, čo je skratkou pre „Ekonomické pásmo hodvábnej cesty“ a „Námornú hodvábnu cestu v 21. storočí“, navrhnuté v septembri a v októbri 2013 čínskym prezidentom Xi Jinpingom. Iniciatíva „*Pásmo a Cesta*“ je v súlade s trendom svetovej multipolarizácie, ekonomickej globalizácie, kultúrnej rozmanitosti a sociálnej informatizácie, ktorej cieľom je používať historické symboly starobylej „hodvábnej cesty“ na podporu voľného toku ekonomických prvkov, efektívneho pridelovania zdrojov a hlbokoj integrácie svetového trhu, čím sa zároveň podporuje koordinácia hospodárskych politík medzi krajinami pozdĺž tejto trasy a spoločne vytvára spoločenstvo záujmov, spoločenstvo osudu a zodpovednosti s politicky vzájomnou dôverou, hospodárskou integráciou a kultúrnou toleranciou. Samozrejme, krajiny pozvané do projektu „*Pásmo a Cesta*“ nie sú vymedzené rozsahom starobylej „hodvábnej cesty“ a môžu sa na ňom zúčastniť rozličné krajiny či medzinárodné a regionálne organizácie. Iniciatíva „*Pásmo a Cesta*“ má tri zásady: spoločné konzultácie, spoločné budovanie a ich spoločné využívanie, a štyri predsavzatia: mierovú spoluprácu, vzájomnú otvorenosť a toleranciu, vzájomný prospech a vzájomnú výmenu skúseností.

Hlavnými bodmi spolupráce v rámci iniciatívy „*Pásmo a Cesta*“ sú: rozšírenie medzivládnej spolupráce, prepojenie vzájomnej infraštruktúry, posilnenie investičnej a obchodnej spolupráce, zlepšenie financovania a utuženie medziľudských vzťahov. Rozšírenie medzivládnej spolupráce je dôležitou zárukou pre výstavbu projektu „*Pásmo a Cesta*“, prepojenie vzájomnej infraštruktúry je jeho prioritnou oblasťou, posilnenie investičnej a obchodnej spolupráce kľúčovo-

⁵ „Maďarsko vydalo zvrchované pandy dlhopisy v roku 2017“, 27. 7. 2017, prístupné na: <https://www.toutiao.com/i6447315673143050766/>

⁶ „Finančné pozorovanie: Čína a krajiny strednej a východnej Európy spolupracujú na vytvorení multilaterálneho win-win modelu“, 7. 11. 2018, prístupné na: http://www.gov.cn/xinwen/2018-07/11/content_5305714.htm

vou súčasťou, zlepšenie financovania dôležitou podporou a utuženie medzilľudských vzťahov zasa sociálnym základom výstavby „Pásma a Cesty“.⁷

Krajiny strednej a východnej Európy majú osobitnú zemepisnú polohu ako dôležitý uzol a priechod spojujúci Euroáziu s Európou a sú tiež jediným regiónom na svete, ktorý je celý zahrnutý do iniciatívy „Pásma a Cesta“. V júni v roku 2015 Maďarsko podpísalo Memorandum o porozumení a spolupráci s Čínou v rámci iniciatívy „Pásma a Cesta“ ako prvá krajina v Európe a odvtedy už podpísali tento dokument všetky krajiny strednej a východnej Európy. Ukazuje sa teda, že 16 krajín strednej a východnej Európy sú ochotné spolupracovať s Čínou v aktívnej podpore tejto iniciatívy.

3. Rozdiely medzi Čínou a Slovenskom a podmienky vhodné pre vzájomnú spoluprácu

3.1 Rozdiely medzi dvoma krajinami

3.1.1 Veľkosť krajiny a medzinárodné postavenie

Čína sa nachádza vo východnej Ázii a má 1,39 miliardy obyvateľov (2017) a rozlohu 9,6 milióna štvorcových kilometrov. Je najväčším obchodníkom s tovarom na zemeguli, druhou najväčšou ekonomikou a tretím najväčším zahraničným investorom na svete. Jej úloha na medzinárodnej scéne je čoraz dôležitejšia.

Slovensko sa nachádza v strednej Európe s počtom obyvateľov 5,445 milióna (2018) a rozlohou 49 037 štvorcových kilometrov. Z celosvetového meradla je teda malou krajinou, kde objem ľudských a finančných zdrojov nedovoľoval získať krajine výrazný medzinárodný vplyv.

3.1.2 Politický systém

Čína uplatňuje socialistický systém, ľudový kongresový systém a systém mnohostrannej spolupráce a politických konzultácií pod vedením Komunistickej strany Číny. Slovensko po politickom prevrate v roku 1989 a vyhlásení samostatnosti v roku 1993

pristúpilo k širokej politickej, ekonomickej a sociálnej transformácii. V súlade s politickým smerovaním EÚ bola vytvorená parlamentná demokracia západného typu.

3.1.3 Ekonomický rozvoj

Po vyše 30 rokoch rýchleho ekonomického rastu, ktorý predstavoval medziročne viac ako 9 %, sa rast čínskej ekonomiky začal znižovať a v roku 2018 dosiahol 6,6 %.⁸ V tejto novej si-

⁷ Qu Qingshan, „Prečo prezident Xi Jinping navrhol iniciatívu „Pásma a Cesta“?“, 25. 8. 2017, prístupné na: <http://www.rmlt.com.cn/2017/0825/492218.shtml?source=client>

⁸ „Celkový hospodársky objem v Číne po prvýkrát prekročila 90 biliónov RMB a rast HDP v r. 2018 je 6,6 %“, 21. 1. 2019, prístupné na: <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1623239314240993199&wfr=spider&for=pc>

tuácii sa Čína snažila viac otvoriť vonkajšiemu svetu. Na jednej strane tu bola snaha podporiť domáce podniky, aby investovali v zahraničí, na druhej strane podporiť prílev zahraničných investícií, aby sa neustále zlepšila kvalita a efektívnosť ekonomiky, ako aj kontinuita a udržateľnosť rozvoja.

Začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia sa Slovensko začalo transformovať zo socialistickej centrálne plánovanej ekonomiky na voľné trhové hospodárstvo. Od vstupu do EÚ si dokázalo upevniť svoje postavenie na európskom, ako aj svetovom trhu a zaradiť sa medzi rýchlo rastúce ekonomiky Únie. Podľa predikcie Národnej banky Slovenska rast slovenskej ekonomiky má v roku 2018 dosiahnuť 4,2 percenta.⁹ Slovensko má vysoký stupeň hospodárskej otvorenosti, v roku 2016 podiel zahraničného obchodného obratu na HDP v bežných cenách predstavoval 183,9 %.¹⁰

3.1.4 Zahraničné vzťahy

Čína podporuje transformáciu systému globálneho riadenia, aktívne hrá konštruktívnu úlohu veľkej krajiny nového typu. Jej úloha v otvorenosti svetového trhu, rozvoji svetovej ekonomiky aj v regionálnych a medzinárodných záležitostiach sa výrazne posilnila.¹¹

Slovensko je členom Európskej únie a NATO a v zahraničnej a hospodárskej politike sa riadi princípmi EÚ a v oblasti bezpečnosti svojimi záväzkami v NATO. Má tendenciu posilňovať transatlantické spojenectvo, podporovať ďalšie rozširovanie EÚ a usilovať sa o posilnenie svojho vplyvu v Únii cestou užšej a koordinovanej spolupráce krajín Vyšehradskej štvorky a vstúpom do jadra Európskej únie.

3.2 Podmienky vhodné pre vzájomnú spoluprácu

3.2.1 Hlboké tradičné priateľstvo

Po vzniku Čínskej ľudovej republiky v roku 1949 bolo Československo jednou z prvých krajín, ktoré uznali Čínu a nadviazali s ňou diplomatické vzťahy. V päťdesiatych rokoch 20. storočia priemyselne rozvinuté Československo poskytlo Číne značnú ekonomickú a technickú pomoc, a to nielen poľnohospodárskymi strojmi na založenie farmy čínsko-československého priateľstva, ale tiež technológiou výroby obrábacích strojov. Okrem toho Čína a Slovenská republika

⁹ TASR, „Budúcnosť vyzerá lepšie. Slovenská ekonomika porastie o vyše 4 percentá“, 18. 12. 2018, prístupné na: <https://www.etrend.sk/ekonomika/buducnost-vyzera-podla-nbs-lepsie-slovenska-ekonomika-porastie-o-vyse-4-percenta.html>

¹⁰ Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky, „Výhodnotenie výsledkov a tendencií zahraničného obchodu Slovenskej republiky za rok 2016“, prístupné na: http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-209630?prefixFile=m_

¹¹ Zhang Yunling, „40 rokov čínskych zahraničných vzťahov: Retrospektíva a perspektíva“, 18. 8. 2018, prístupné na: http://www.sohu.com/a/248713721_828358

úzko spolupracujú v priemyselných oblastiach, ako je automobilový priemysel, kožiarstvo, víno, sklárstvo, textilné stroje, kotly a keramika.

3.2.2 *Vysoký stupeň podobnosti stratégií hospodárskeho rozvoja dvoch krajín*

V kontexte slabnúcej svetovej ekonomiky a zvýšenia rôznych rizík formulovali Čína a Slovensko nové stratégie hospodárskeho rozvoja, ktoré sú do istej miery podobné. Devätnásty národný kongres Čínskej komunistickej strany stanovil šesť strategických cieľov:

1. prehĺbenie štrukturálnych reforiem;
2. urýchlenie výstavby inovatívnej krajiny;
3. implementácia stratégie revitalizácie vidieka;
4. implementácia regionálnej koordinovanej rozvojovej stratégie;
5. zefektívnenie socialistického trhového hospodárskeho systému;
6. podpora vytvárania všestrannej otvorenosti voči svetu.¹²

Podľa Stratégie hospodárskej politiky Slovenskej republiky do roku 2030, vypracovanej Ministerstvom hospodárstva SR, hlavným strategickým cieľom hospodárskej politiky SR je „zabezpečiť inteligentný, udržateľný a inkluzívny rast hospodárstva“. Z tohto dôvodu je nevyhnutné podporovať vedu a inovácie, zvyšovať konkurencieschopnosť hospodárstva s efektívnym využívaním všetkých zdrojov a klásť doraz na vysokú mieru zamestnanosti a hospodársku, sociálnu a územnú regionálnu súdržnosť.¹³

3.2.3 *Pomerne silná komplementárnosť priemyselnej výroby*

V Číne k najvýhodnejším priemyselným odvetviám patrí výroba vysokorýchlostných vlakov, výroba jadrových zariadení, spotrebná elektronika, komunikačné zariadenia, vývoj softvéru a internetový priemysel. V budúcnosti to môžu byť ešte nové energetické vozidlá.

Dominantnými odvetviami priemyslu Slovenska sú: automobilový priemysel, elektronika, metalurgia a strojárka výroba. Automobilový priemysel je prioritný a hrá dôležitú úlohu v ekonomike krajiny. Slovensko je krajina s najväčšou automobilovou produkciou na jedného obyvateľa na svete.

3.2.4 *Politická vôľa na posilnenie spolupráce*

Slovensko podporí spoluprácu 16 + 1 a iniciatívu „*Pásma a Cesta*“, ktoré navrhla Čína. V novembri 2016 podpísali Slovensko a Čína memorandum o spolupráci pri budovaní tohto projektu“, ktoré položilo základy spolupráce medzi oboma krajinami v rôznych oblastiach. Počas siedmeho samitu 16 + 1 v Sofii v júli 2018 čínsky premiér Li Keqiang povedal slovenskému

¹² „Úplné znenie správy 19. národného kongresu a jeho 19 hlavných bodov“, 19. 10. 2017, prístupné na: http://www.sohu.com/a/198906338_500221

¹³ Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky, „Stratégia hospodárskej politiky slovenskej republiky do roku 2030“, jún 2017, prístupné na: <https://www.economy.gov.sk/uploads/files/zNWXbB54.pdf>

premiérovi Pellegrinimu, že obidve strany by mali prehĺbiť vzájomnú politickú dôveru, pragmatickú spoluprácu a zdôraznil, že Čína je ochotná diskutovať so slovenskou stranou o spolupráci v oblasti železníc a automobilového priemyslu, posilniť spoluprácu vo financiách a podporovať uľahčenie bilaterálneho obchodu a investícií. Premiér Pellegrini tiež vyjadril želanie posilňovať spoluprácu s Čínou a povedal, že Slovensko je ochotné prerokovať možnosti spolupráce v oblasti vysokorýchlostného železničného prepojenia v strednej Európe a v projekte budovania široko-kol'ajovej železnice štyroch krajín. Privítal tiež zámer založiť pobočku Čínskej banky a Čínskej pošty na Slovensku.¹⁴

V apríli 2016 slovenská vláda schválila Konceptiu rozvoja hospodárskych vzťahov medzi SR a Čínou na roky 2017 až 2020. Slovensko je jediná krajina z Vyšehradskej štvorky, ktorá má takúto koncepciu. Obsahuje zámery spolupráce v oblastiach, ako sú investície, podnikanie a obchod, doprava, cestovný ruch, výskum a inovácie.¹⁵

4. Rozvojový trend čínsko-slovenskej hospodárskej a obchodnej spolupráce

4.1 Intenzívne bilaterálne a multilaterálne konzultačné mechanizmy

V júni 2018 sa v Pekingu uskutočnilo 12. zasadnutie Medzivládnej komisie pre hospodársku a obchodnú spoluprácu medzi ČĽR a SR. Komisia má za úlohu usmerňovať hospodársku a obchodnú spoluprácu, prispievať k rozšíreniu bilaterálneho obchodu a jeho vyvážení a rozvoju vzájomných investícií.

V roku 2013 vznikla Slovensko-čínska podnikateľská rada pod záštitou Slovenskej obchodnej a priemyselnej komory s cieľom prehĺbiť vzájomné vzťahy a hľadať užšie formy spolupráce medzi oboma krajinami v oblasti obchodu, investícií, priemyselnej a technickej spolupráce, vedy, výskumu, športu a kultúry.¹⁶ V marci 2017 sa uskutočnilo 9. zasadnutie a v apríli roku 2018 sa konalo Slovensko-čínske obchodné fórum 2018.

Od roku 2014 sa v Prahe v rámci spolupráce 16 + 1 každoročne koná Čínske investičné fórum, ktoré sa stáva pre Čínu a krajiny strednej a východnej Európy platformou na prehĺbenie hospodárskej a obchodnej výmeny.

Od roku 2014 sa koná v meste Ningbo v provincii Zhejiang každé dva roky zasadnutie ministrov hospodárstva a obchodu. Ministri spolu s delegáciami Číny a 16 krajín strednej a vý-

¹⁴ „Čínský premiér se setkal se svým slovenským protějškem Peterem Pellegrinim“, 7. 7. 2018, prístupné na <http://czech.cri.cn/321/2018/07/07/1s180454.htm>

¹⁵ „Vláda schválila Konceptiu rozvoja hospodárskych vzťahov medzi SR a Čínou na roky 2017 až 2020“, 11. 4. 2017, prístupné na <https://www.mhsr.sk/press/vlada-schvalila-koncepciu-rozvoja-hospodarskych-vztahov-medzi-sr-a-cinou-na-roky-2017-az-2020>

¹⁶ Pozri webovú stránku Slovensko-čínskej podnikateľskej rady, prístupné na: <http://scjbc.eu/>

chodnej Európy vzájomne rokujú o rozšírení obchodu a zvýšení vzájomných investícií. Od roku 2015 sa každý rok usporadúva v Ningbo investičný a obchodný veľtrh Číny a krajín strednej a východnej Európy.

V novembri 2018 sa v Šanghaji konalo prvé *Čína International Import Expo*, ktoré prispieva k posilneniu hospodárskej a obchodnej výmeny a spolupráce medzi krajinami na celom svete a svetovému hospodárskemu rastu.

4.2 Slovensko ako významný obchodný partner Číny v strednej a východnej Európe

Od januára, resp. septembra 2018 je Slovensko piatym najvýznamnejším obchodným partnerom Číny v strednej a východnej Európe. Čína je štrnástá najväčšia cieľová krajina vývozu Slovenska (tretia najväčšia cieľová krajina vývozu mimo EÚ) a deviaty najväčší pôvodca dovozu pre Slovensko (tretí najväčší pôvodca dovozu mimo EÚ).

Zahraničný obchod medzi SR a ČĽR – 2012 až 2017 (v mil. USD)

Rok	dovoz z Číny	vývoz do Číny	bilancia	obrat
2012	2 420	3 660	1 240	6 080
2013	3 080	3 460	380	6 540
2014	2 830	3 380	450	6 210
2015	2 795	2 237	550	5 030
2016	2 860	2 410	450	5 270
2017	2 580	2 730	-150	5 310

Zdroj údajov: Generálna colná správa ČĽR17

Zahraničný obchod medzi SR a ČĽR – 2012 až 2017 (v mil. eur)

Rok	dovoz z Číny	vývoz do Číny	bilancia	obrat
2012	3 673	1 349	-2 324	5 022
2013	4 443	1 596	-2 847	6 039
2014	4 895	1 375	-3 520	6 270
2015	5 429	1 019	-4 410	6 449
2016	5 568	1 141	-4 426	6 709
2017	5 208	1 222	-4 084,5	6 430

Zdroj údajov: MH SR, ŠÚ SR18

¹⁷ Pozri Ministerstvo obchodu ČĽR, „Príručka zahraničnej investičnej spolupráce na Slovensko (2018)“, s. 26, prístupné na <http://fec.mofcom.gov.cn/article/gbdqzn/#>

¹⁸ Pozri Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, „Ekonomická informácia o teritóriu/Čínska ľudová republika“, s. 39, prístupné na: <https://www.mzv.sk/documents/748032/620840/%C4%8C%C3%ADna+-+ekonomick-%C3%A9+inform%C3%A1cie+o+terit%C3%B3riu+2018>

Keď porovnáme štatistické údaje Generálnej colnej správy Číny a Ministerstva hospodárstva SR i Štatistického úradu SR, objemy bilaterálneho obchodu medzi Čínou a Slovenska od roku 2012 do roku 2017 sa výrazne líšia. Podľa údajov Generálnej colnej správy Číny objem bilaterálneho obchodu medzi Čínou a Slovenskom vykazoval od roku 2014 do roku 2015 klesajúci trend a od roku 2016 sa znovu zvýšil. V rokoch 2012 – 2017 si Slovensko stále zachovalo s Čínou obchodný prebytok. Podľa štatistík Ministerstva hospodárstva SR i Štatistického úradu SR je však objem bilaterálneho obchodu medzi Čínou a Slovenskom od roku 2013 stabilný na úrovni viac ako 6 miliárd eur, ale od roku 2012 Slovensko vykazuje negatívne saldo, ktoré sa stále zvyšuje. Spoločným záujmom oboch našich strán je jednoduchá komoditná štruktúra bilaterálneho obchodu. Slovensko exportuje do Číny hlavne vozidlá, jadrové reaktory, elektrické stroje a prístroje, pričom Čína vyváža na Slovensko predovšetkým elektrické stroje a prístroje, jadrové reaktory, optické i fotografické prístroje a obuv.¹⁹

4.3 Rast čínskych investícií na Slovensku

Podľa štatistík Ministerstva obchodu Čínskej ľudovej republiky ku koncu roka 2017 skutočná slovenská investícia v Číne dosiahla 65,01 mil. USD a celková čínska investícia na Slovensku 260 mil. USD.²⁰ Napriek postupnému rastu je podiel čínskych investícií na Slovensku v celkovom úhrne priamych zahraničných investícií veľmi malý. Slovenské investície v Číne sú tiež malé. Pokrok obe krajiny však zaznamenali v oblasti telekomunikácií, výskumu a vývoja, strojárstva, automobilového priemyslu, poľnohospodárstva a využívania nových energií.

Hlavnými čínskymi investičnými projektmi na Slovensku sú:

1. Huawei Technologies (Slovak), s. r. o.,
2. ZTE (Slovak) Co.Ltd,
3. Lenovo (Bratislava) Service Centre,
4. Elastmeall Slovakia, a. s.,
5. IEE Sensing Slovakia, s. r. o.,
6. Yanfeng Slovakia Automotive Interior Systems, s. r. o,
7. MESNAC CO.LTD.,
8. ZVL AUTO, s. r. o.,
9. United Industries, a. s.,
10. Heidelberg Slovensko, s. r. o.,

¹⁹ Pozri Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, “Ekonomická informácia o teritóriu/Čínska ľudová republika”, s. 41 – 42, prístupné na: <https://www.mzv.sk/documents/748032/620840/%C4%8C%C3%ADna+-+ekonomick%C3%A9+inform%C3%A1cie+o+terit%C3%B3riu+2018>

²⁰ Ministerstvo zahraničných vzťahov ČĽR, „Vzťahy Číny so Slovenskom“, október 2018, prístupné na: https://www.fmprc.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679714/sbgx_679718/

11. Guoxin International Slovakia Logistics Co.²¹

Najväčší čínsky investičný projekt na Slovensku je zatiaľ Guoxin International Slovakia Logistics Co. V roku 2017 spoločnosť Guoxin International Investment Co. Ltd. úspešne kúpila druhý najväčší logistický park na Slovensku.

4.4 Realizácia priameho spojenia nákladných vlakov medzi ČER a SR

V auguste roku 2015 bol vypravený prvý priamy nákladný vlak z prístavu Yingkou v provincii Liaoning na Slovensko. Vzdialenosť 11 000 kilometrov absolvoval za 15 dní. Vlak prepravil 50 kontajnerov a do cieľa doviezol kórejské LCD monitory a ďalšie elektronické výrobky.

V júni roku 2017 prišiel nákladný vlak z Changsha v strednej časti Číny a cez Ukrajinu vstúpil na Slovensko. Tu po preklade na úzkokolejnú železničnú trať pokračoval ďalej do Budapešti. Tento vlak mal celkom 41 kontajnerov, naplnených elektronickými výrobkami, obuvou, odevnými a textilnými tovarmi, optickými káblami, hardvérom, náhradnými strojovými dielmi atď.

V novembri roku 2017 prišiel priamo do Bratislavy nákladný vlak z čínskeho prístavu Dalian v provincii Liaoning, ktorý mal 41 kontajnerov. Ich hlavným obsahom boli elektronické výrobky, náhradné diely strojov a výrobky ľahkého priemyslu z východnej a severnej Číny. Vzdialenosť 10 537 kilometrov prekonal približne za niečo viac ako dva týždne.

5. Výzvy hospodárskej a obchodnej spolupráce medzi Čínou a Slovenskom

5.1 Vzájomná neznalosť o sociálnej kultúre druhej strany

V Číne veľa ľudí nepozná Slovensko, ba mnohí ani nevedia, že sa 1. januára 1993 osamostatnilo od bývalého Československa. Naopak mnoho Slovákov nielenže nerozumie Číne, ale má voči nej aj istý stupeň ideologických predsudkov, hlavne preto, že sa na Slovensku vo všeobecnosti uprednostňujú západné hodnoty a ľudia tu majú aj zlé spomienky na komunistický režim. Na Slovensku takmer vôbec neprebíha odborná debata o vzťahoch Slovenska s Čínou, ani o tom, aké sú vlastné záujmy voči Číne. Z veľkej časti je to spôsobené tým, že na Slovensku je akútny nedostatok kapacít so znalosťami o modernej Číne.²² Výskum ukazuje, že slovenské médiá produkujú len pramálo originálneho obsahu o Číne. Väčšinu mediálneho obsahu tvoria články prevzaté zo zahraničných tlačových agentúr. Mediálna debata o Číne je následkom toho

²¹ Údaje sú z obchodného oddelenia Čínskeho veľvyslanectva na Slovensku.

²² Matej Šimalčík, „Drak prichádza z východu: Sme na neho pripravení?“, 11. 6. 2011, prístupné na: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/opinion/drak-prichadza-z-vychodu-sme-na-neho-pripraveni/>

deformovaná a absentujú v nej témy týkajúce sa vlastných vzťahov s Čínou.²³ Aj vzájomná medziľudská výmena názorov je v oboch krajinách na nízkej úrovni. Bolo by preto potrebné posilniť verejnú diplomaciu a mediálnu spoluprácu. Aj priemyselné podniky oboch krajín by mali mať väčší záujem o oboznámenie sa s miestnymi podmienkami, politikami a nariadeniami i bežnými postupmi a investičnými bariérami.

5.2 Takzvaný obchodný deficit Slovenska s Čínou

Podľa štatistík slovenskej strany Slovensko má trvalý obchodný deficit s Čínou a tento deficit sa stále zvyšuje. Slovensko má preto záujem o väčšiu vyváženosť vzájomného obchodu s Čínou. Rozdiel v štatistike medzi Čínou a Slovenskom môže však byť spôsobený nepriamym obchodom, ktorý vedie k nesúladu štatistických metód. Nepriamy obchod zohráva dôležitú úlohu v čínsko-slovenských obchodných vzťahoch. Veľká časť slovenských vývozov nie je evidovaná ako výrobky s pôvodom v SR (napr. automobily), čo značne skresľuje presnosť štatistík.²⁴

Na Slovensku niektorí ľudia navrhli, že prostredníctvom postupného znižovania čínskeho dovozu sa zníži obchodný deficit s Čínou. V skutočnosti značnou časťou vývozu Číny na Slovensko sú polotovary, ktoré sa opätovne vyvážajú po spracovaní alebo montáži na Slovensku do iných krajín EÚ, takže čím viac Čína vyváža na Slovensko, tým lepšie to bude pre Slovensko.

Aby sa zlepšil bilaterálny obchod medzi Čínou a Slovenskom, obe strany by mohli zdokonaľiť prácu v týchto troch aspektoch: Po prvé – je potrebné zmeniť relatívne jednoduchú štruktúru komodít. Po druhé – slovenské výrobky na čínskom trhu nie sú známe a je treba posilniť propagáciu. Po tretie – vlády oboch krajín by mali prijať opatrenia na podporu vzájomnej investície s cieľom zvýšenia exportu výrobkov.

5.3. Pochybnosti EÚ o investíciách Číny a jej posilňovaní vzťahov s krajinami strednej a východnej Európy

Slovensko je členom Európskej únie, preto je hospodárska a obchodná spolupráca medzi Čínou a Slovenskom do značnej miery ovplyvnená Európskou úniou. Únia je presvedčená, že spolupráca 16 + 1 je v rozpore s myšlienkou vystupovania všetkých jej krajín na medzinárodnej scéne pod spoločným hlasom, a teda sa obáva, že to môže podkopať súdržnosť spoločenstva. Nechce preto, aby sa Čína príliš angažovala v krajinách strednej a východnej Európy. Čína však

²³ Ibidem.

²⁴ Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, “Ekonomická informácia o teritóriu/Čínska ľudová republika”, s. 39, prístupné na: <https://www.mzv.sk/documents/748032/620840/%C4%8C%C3%ADna+-+ekonomick%C3%A9+inform%C3%A1cie+o+terit%C3%B3riu+2018>

vždy zdôrazňuje, že spolupráca 16 + 1 nemá za cieľ rozdeliť Európsku úniu a že spolupráca 16 + 1 je otvorená a transparentná. Po pripojení iniciatívy „*Pásmo a Cesta*“ k európskemu investičnému plánu a po pripojení spolupráce 16 + 1 k vzťahom medzi Čínou a EÚ sa oficiálny postoj EÚ uvoľnil, ale obavy niektorých európskych krajín sa stále nerozptýlili. V roku 2017 EÚ opäť navrhla ďalšie posilnenie dohľadu nad strategickými investíciami od tretích krajín mimo EÚ, pričom pod tretou krajinou sa tu predovšetkým myslí Čína. Dňa 20. novembra 2018 Rada EÚ a Európsky parlament dosiahli politickú dohodu o rámci nového mechanizmu priamych zahraničných investícií. Členské krajiny boli požiadané o výmenu informácií o plánovaných PZI v súvislosti s kritickou infraštruktúrou a širokou škálou strategických sektorov, ako je napríklad umelá inteligencia alebo doprava. Tento proces je reakciou na investičnú aktivitu čínskych subjektov.²⁵

5.4 Menej aktívny postoj Slovenska k rozvoju vzťahov s Čínou

Hoci slovenská vláda sa pri mnohých príležitostiach hlásila k posilňovaniu čínsko-slovenských bilaterálnych vzťahov, schválila Koncepciu rozvoja hospodárskych vzťahov medzi SR a Čínou na roky 2017 až 2020 a patrí k najskoršej skupine, ktorá podpísala memorandum o spoločnom budovaní projektu „*Pásmo a Cesta*“, v skutočnosti Slovensko je v rozvoji vzťahov s Čínou v postavení „*late comer*“. Slovensko nie je pripravené na rast čínskej prítomnosti. Chýba tu konsenzus medzi politickými stranami i jednotlivými ministerstvami. Až na niekoľko výnimiek neexistuje ucelený pročínsky tlak, či už zo strany politických strán, firiem alebo lobistov.²⁶

Slovensko tiež nevenovalo dostatočnú pozornosť prvému čínskemu medzinárodnému veľtrhu dovozu, ktorý sa konal začiatkom novembra 2018 v Šanghaji. Málo slovenských podnikov sa zúčastnilo na tomto veľtrhu, ktorý je prvým národným veľtrhom na svete s témou importu.

Okrem toho slovenský prezident Kiska prijal v roku 2016 dalajlámu, čo spôsobilo poškodenie politických vzťahov medzi Čínou a Slovenskom.

5.5 Prekážky pri zvyšovaní objemu investícií čínskych podnikov na Slovensku

Ako člen EÚ a eurozóny má Slovensko priaznivé investičné prostredie, dobrú legislatívu a kvalitnú pracovnú silu. Nemálo Slovákov si však myslí, že Slovensko patrí v strednej a východnej Európe medzi tie krajiny, ktoré sú na chvoste záujmu čínskych firiem napriek tomu, že

²⁵ Justyna Szczudlik, Damian Wnukowski, „Investment Screening Reforms in the U.S. and EU: A Response to Chinese Activity“, January 2, 2019, Available online: <http://www.pism.pl/publications/bulletin/no-1-1247>

²⁶ Richard Q. Turcsányi, „Čína na Slovensku: Sme pripravení na budúcnosť?“, 31. mája 2018, prístupné na http://www.asian.sk/cina_na_slovensku_sme_pripraveni_na_buducnost/

sa v rôznych oblastiach uskutočnili rôzne rokovania. Prekážky pri zvyšovaní objemu investícií čínskych podnikov na Slovensku sú predovšetkým tieto: Po prvé – Slovensko je pomerne malá krajina, ktorá má malú populáciu a malý trh.²⁷ Po druhé – v dôsledku demografického poklesu a odchodu niektorých občanov do zahraničia Slovensko bojuje s nedostatkom pracovnej sily, preto začalo dovážať pracovnú silu. Po tretie – časť Slovákov váha spolupracovať s čínskymi podnikateľmi a čaká na výsledky spolupráce medzi susednými štátmi a Čínou.

6. Záver

Čína a Slovensko sú tradičné priateľské krajiny. Sú od seba dosť vzdialené, v mnohom sú rozdielne a vzájomná znalosť o druhej strane je pomerne malá. Vďaka spolupráci 16 + 1 a iniciatíve „*Pásmo a Cesta*“ dosiahla hospodárska a obchodná spolupráca medzi Čínou a Slovenskom určitý pokrok.

Čínska i slovenská vláda prejavujú politickú vôľu posilniť hospodársku a obchodnú spoluprácu. Slovensko má výhodnú geografickú pozíciu, relatívne stabilnú politickú a ekonomickú situáciu a vysokokvalitnú pracovnú silu. Je členom eurozóny a má silný potenciál pre výskum, vývoj a inovácie (je napr. prvou krajinou, ktorá vyrobila lietajúce auto!). Existuje tu teda veľký priestor pre spoluprácu medzi Čínou a Slovenskom v oblasti dopravy, automobilového priemyslu, strojárstva, výroby elektrických spotrebičov, medicínskeho výskumu, IT technológií, výstavby infraštruktúry, energetiky, poľnohospodárstva, ochrany životného prostredia, financií, spracovania potravín atď.

Doteraz však hospodárska a obchodná spolupráca medzi Čínou a Slovenskom nebola uspokojivá. V roku 2018 Slovensko spadlo z pozície štvrtého najväčšieho obchodného partnera Číny v strednej a východnej Európe na piate miesto a jeho pozíciu obsadilo Rumunsko. Medzi Čínou a Slovenskom je objem vzájomnej investície malý a niektoré projekty investičnej spolupráce trvali len veľmi krátky čas.

Je pochopiteľne, že čínsko-slovenská hospodárska a obchodná spolupráca stojí pred určitými výzvami. Pokiaľ sa obe krajiny zamerajú na dlhodobé záujmy, posilnia komunikáciu a porozumenie, dodržia zásadu vzájomného rešpektu a dôvery, vzájomného prospechu a win-wina, spolupráca medzi nimi môže dosiahnuť oveľa väčšie výsledky.

²⁷ TASR, „Slovensko je v obchode štvrtým najvýznamnejším partnerom Číny v regióne“, 17. 4. 2018, prístupné na: <https://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/466432-slovensko-je-v-obchode-stvrtym-najvyznamnejším-partnerom-ciny-v-regione/>

Referencie:

1. „Celkový hospodársky objem v Číne po prvýkrát prekročil 90 biliónov RMB a rast HDP v 2018 je 6,6 %”, 21. 1. 2019, prístupné na: <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1623239314240993199&wfr=spider&for=pc>
2. Čínski odborníci: spolupráca 16 + 1 otvorí úplne novú kapitolu spolupráce medzi Čínou a strednou a východnou Európou, 24. 11. 2015, prístupné na: http://www.sohu.com/a/43817910_115402
3. „Čínsky premiér se setkal se svým slovenským protějškem Peterem Pellegrinim”, 7. 7. 2018, prístupné na: <http://czech.cri.cn/321/2018/07/07/1s180454.htm>
4. „Finančné pozorovanie: Čína a krajiny strednej a východnej Európy spolupracujú na vytvorení multilaterálneho win-win modelu”, 7. 11. 2018, prístupné na: http://www.gov.cn/xinwen/2018-07/11/content_5305714.htm
5. Justyna Szczudlik-Tatar, “China and the CEE Look for New Development Opportunities”, 12. december 2014. Available on http://www.pism.pl/files/?id_plik=18852
6. Justyna Szczudlik, Damian Wnukowski, “Investment Screening Reforms in the U.S. and EU: A Response to Chinese Activity”, January 2, 2019, Available online: <http://www.pism.pl/publications/bulletin/no-1-1247>
7. „Krajiny strednej a východnej Európy vítajú kontajnerové medzinárodné železničné intermodálne vlaky medzi Čínou a Európou a krajinami pozdĺž Pásma a Cesty”, 10. 7. 2018, prístupné na: http://news.gmw.cn/2018-07/10/content_29768073.htm
8. „Maďarsko vydalo zvrchované pandy dlhopisy v roku 2017”, 27. 7. 2017, prístupné na: <https://www.toutiao.com/i6447315673143050766/>
9. Matej Šimalčík, „Drak prichádza z východu: Sme na neho pripravení?”, 11. 6. 2011, prístupné na: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/opinion/drak-prichadza-z-vychodu-sme-na-neho-pripraveni/>
10. Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky, „Vyhodnotenie výsledkov a tendencií zahraničného obchodu Slovenskej republiky za rok 2016”, prístupné na: http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-209630?prefixFile=m_
11. Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky. „Stratégia hospodárskej politiky slovenskej republiky do roku 2030”, jún 2017, prístupné na: <https://www.economy.gov.sk/uploads/files/zNWXbB54.pdf>
12. Ministerstvo obchodu ČĽR, „Príručka zahraničnej investičnej spolupráce na Slovensko (2018)”, s. 26, prístupné na: <http://fec.mofcom.gov.cn/article/gbdqzn/>
13. Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, „Ekonomická informácia o teritóriu/Čínska ľudová republika”, s. 39, prístupné na: <https://www.mzv.sk/document-s/748032/620840/%C4%8C%C3%ADna++ekonomick%C3%A9+inform%C3%A1cie+o+terit%C3%B3riu+2018>

14. Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, „Ekonomická informácia o teritóriu/Čínska ľudová republika”, s. 41 – 42, prístupné na: <https://www.mzv.sk/document-s/748032/620840/%C4%8C%C3%ADna++ekonomick%C3%A9+inform%C3%A1cie+o+teri-t%C3%B3riu+2018>
15. Ministerstvo zahraničných vzťahov ČLR, „Vzťahy Číny so Slovenskom“, október 2018, prístupné na: https://www.fmprc.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/oz_678770/1206_679714/sbgx_679718/
16. Qu Qingshan, „Prečo prezident Xi Jinping navrhol iniciatívu ‚Pásma a Cesta‘?“, 25. 8. 2017, prístupné na: <http://www.rmlt.com.cn/2017/0825/492218.shtml?source=client>
17. Richard Q. Turcsányi, „Čína na Slovensku: Sme pripravení na budúcnosť?“, 31. mája 2018, prístupné na: http://www.asian.sk/cina_na_slovensku_sme_pripraveni_na_buducnost/
18. TASR, „Budúcnosť vyzerá lepšie. Slovenská ekonomika porastie o vyše 4 percentá“, 18. 12. 2018, prístupné na: <https://www.etrend.sk/ekonomika/buducnost-vyzera-podla-nbs-lep-sie-slovenska-ekonomika-porastie-o-vyse-4-percenta.html>
19. TASR, „Slovensko je v obchode štvrtým najvýznamnejším partnerom Číny v regióne“, 17. 4. 2018, prístupné na: <https://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/466432-slovensko-je-v-obchode-stvrtym-najvyznamensim-partnerom-ciny-v-regione/>
20. Údaje sú z obchodného oddelenia čínskeho veľvyslanectva na Slovensku.
21. “Úplné znenie správy 19. národného kongresu a jeho 19 hlavných bodov”, 19. 10. 2017, prístupné na: http://www.sohu.com/a/198906338_500221
22. “Vláda schválila Koncepciu rozvoja hospodárskych vzťahov medzi SR a Čínou na roky 2017 až 2020”, 11. 4. 2017, prístupné na: <https://www.mhsr.sk/press/vlada-schvalila-koncepciu-rozvoja-hospodarskych-vztahov-medzi-sr-a-cinou-na-roky-2017-az-2020>
23. Pozri webovú stránku Slovensko-čínskej podnikateľskej rady, prístupné na: <http://scjbc.eu/>
24. Zhang Yunling, „40 rokov čínskych zahraničných vzťahov: Retrospektíva a perspektíva“, 18. 8. 2018, prístupné na: http://www.sohu.com/a/248713721_828358

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

SNYDER, T.: **O tyranii. Dvadsať ponaučení z 20. storočia.** Bratislava : Premedia, 2017, 103 s. ISBN 978-80-8159-465-6

Timothy Snyder, americký historik a často citovaný komentátor 21. storočia, sa vo svojej publikácii *O tyranii* zaoberá aspektmi a okolnosťami, ktoré v 20. storočí viedli k deštrukcii národných demokracií, ako ovplyvnili vývoj svetovej politiky a aké spoločné znaky možno pozorovať v aktuálnom dianí. Zbierka ponaučení, pôvodne vytvorená v rámci americkej spoločenskej objednávky, je uchopiteľná aj v európskych kontextoch, avšak z hľadiska rétoriky môžeme pozorovať uhol pohľadu, ktorý je často odlišný od nášho vnútorného, stredoeurópskeho. Práca *O tyranii*, je krátkou publikáciou, ďalšou zo série kníh, v ktorých sa autor venuje európskym dejinám v kontexte holokaustu a povojnového vývoja i postaveniu demokracií v krajinách bývalej východnej Európy.

V úvode sa vracia k odkazu amerických otcov zakladateľov, ktorí – v snahe odtrhnúť sa od britskej koloniálnej nadvlády – uvažujú nad dejinnými súvislosťami, ktoré viedli k zvrhnutiu demokracie a jej nahradeniu tyraniou. Ako príklad im slúžia platónske i Aristotelove texty vystihujúce ducha doby, nerovnosť i slobodu prejavu, ktorá v nesprávnych rukách môže viesť k tyranii. Z tohto dôvodu sa podľa autora otcovia zakladatelia snažili vyhnúť zakolísaniu a sklznutiu k deštrukcii demokratických princípov, a preto považuje za tradíciu americkej spoločnosti uvažovať o histórii demokracie

a iných republík vždy, keď je súčasná demokracia v potenciálnom ohrození.

Súčasný medzinárodný dianie možno z jeho pohľadu interpretovať ako potenciálne ohrozujúce, a preto je adekvátnym príkladom toho, keď musíme obrátiť zrak do minulosti a všímať si podobnosti a okolnosti vzniku tyranii. Súčasní Európania sú však oproti zakladateľom Spojených štátov v rozdielnej pozícii, pretože nemusia podľa Snydera hľadiť do minulosti antických polis, ale naopak, rezonujúce udalosti vedúce k pádu demokracií možno priamo vidieť v predchádzajúcom storočí, ktoré sa stalo míľnikom ukotvenia demokracie, jej následného zlyhania a slabej schopnosti reagovať voči nastupujúcej globalizácii, čo vyústilo k prebratiu moci fašistickými silami a po roku 1945 k ukotveniu ideológie komunizmu vo väčšinej časti východnej a stredovýchodnej Európy.¹ Preto možno 20. storočie považovať za dejisko zásadných prevratov, ukazujúcich vratké postavenie národných demokracií, ku ktorým je dnes podľa autora potrebné sa vracať, pretože „*história môže rozširovať poznanie a môže varovať*“ (s. 10). Z pohľadu stredoeurópskeho čitateľa sa vzápätí otvára pole otázok, pretože tak, ako nás môže história v mnohom poučiť, je aj zmesou rozdielnych interpretácií a výkladov, predovšetkým čo sa týka živej minulosti, ktorá ostáva v historickej pamäti jednotlivých národov.

Prvým z autorových odporúčení a ponaučení je nepodrobiť sa nastupujúcej moci s ab-

¹ Autor používa pomenovanie Central Europe.

solútnou samozrejmosťou ešte predtým, než je samotné podrobenie požadované. Za pomoci experimentu autor poukazuje na ľudské konanie v snahe predchádzať následnej perzekúcii, ktoré vedie k tomu, že sami vytvárame priestor pre stupňujúcu sa agresivitu moci. „*Na samotnom začiatku prebieha podrobenie sa inštinktívne, bez reflexie novej situácie*“ (s. 17). Autor kladie provokačnú otázku: Je spomenuté konanie príznačné iba pre Nemcov (v kontexte prevzatia moci Hitlerom) alebo je črtou ľudského konania vo všeobecnosti? Na základe analyzovaného experimentu dochádza k záveru, že ľudia sú *pozoruhodne prispôsobiví* a podrobenie sa moci preto prebieha často takmer automaticky, v zmysle aktu konformity.

Následnú líniu publikácie tvoria odporúčania, ktoré nás majú varovať pred postupným odkrajovaním z demokratických princípov, keď sa postupne strácajú opory systému vo forme štátnych inštitúcií a politickej plurality, pričom sa namiesto nich objaví extrémna symbolika, ktorú postupne prijmeme za svoju a prestaneme sa voči nej vyhraňovať. Popularitu spomínaných symbolov môžeme skutočne pozorovať aj v rámci nárastu ultrapravicových síl naprieč Európou, ale i v domácich podmienkach, keď sa stávajú – čo spomína aj autor – práve symbolmi, ktoré majú v prvej línii vytyčovať hrdosť a príslušnosť k názorovej skupine, ale postupne sa stávajú prostriedkom stigmatizácie a vylučovania jednotlivcov, menšín či určitej časti populácie na okraj spoločnosti. Následne podľa autora v minulosti viedli k stabilizácii protidemokratických síl, ktorým už nevyjadrujú podporu len ich pôvodní prívrženci, ale prostredníctvom symbolov sa podrobuje aj inak tichá väčšina. Timothy Snyder sa

vo väčšine svojich prác zaoberá práve otázkou totalitných režimov a ich podmienok v európskych dejinách, pričom v mnohom nachádza priesečníky s filozofickým myslením Hannah Arendtovej (je držiteľom Ceny Hannah Arendtovej za politické myslenie), keď taktiež uvažuje o aspektoch profesionálnej etiky a konania v totalitnom režime. V danom bode vychádza práve z apelov na profesionálnu etiku, keď odkazuje čitateľa na zachovávanie zásad svojho povolania a nepodrobenie sa totalitnej moci, pretože podľa neho „*potom neexistuje nič ako ,len som plnil rozkazy*“ (s. 34). V tejto fáze sa čiastočne rozchádza s Arendtovej analýzou spomínaného profesionálneho konania, napr. pri použití pojmu „banality zla“ u Eichmanna, ktorú predložila v súvislosti s jeho procesom v rámci publikácie *Eichmann v Jeruzaleme*. Na druhej strane však Timothy Snyder samotnú myšlienku profesionálnej etiky ďalej rozvádza a opäť sa vracia k analýze nacistického režimu, kde dodáva, že keby sa právnici, lekári či byrokrati držali skutočnej profesionálnej etiky, „*potom by to nacistickému režimu značne komplikovalo páchanie zverstiev, vďaka ktorým si ho pamätáme*“ (s. 34).

Timothy Snyder ako historik predkladá aj v rámci takejto krátkej publikácie viacero historických exkurzov, ktorými čitateľa vracia späť do obdobia nastickej propagandy, čím sa kniha stáva akýmsi manifestom nielen pre odbornú verejnosť, ale skôr jednotlivca zaujímajúceho sa o dianie v súčasnej spoločnosti, ktoré sa snaží analyzovať, hľadať v ňom oporné body a manuál na jeho pochopenie. Z tohto pohľadu môžeme vytyčiť jednotlivé heslá publikácie, ktorými autor čitateľa priamo vyzýva ku konaniu, odporu voči uzurpovaniu

moci a záujmu o veci verejné. Často sa však pohybuje v rovine jednostrannosti, neponúka hlbšiu definíciu toho, čo znamená viacrozmer-
ná mediálna propaganda či alternatívny beh informácií, a ponúka tak pomerne neúplný pohľad na súčasnú spoločnosť, pričom podporuje hľadanie „pravdy“ ako pojmu, ktorý je odhaliteľný, objektívny a bez väčších známok relatív-
nosti. Práca s faktmi, ostávajúca do veľkej miery na povrchu, sa zároveň stáva najväčšou slabinou tejto publikácie.

Podnetným pre americkú literárnu verejnosť je kritika dovnútra, keď sa analýzami jednotlivých bodov spejúcich k tyranii snaží nájsť súvis s postavením amerických republikánov na čele so súčasným americkým prezidentom. Vytvára tak kritické podhubie, čím sa zaraďuje medzi mnohých súčasných autorov, ktorí sú odporcami prezidentského režimu Donalda Trumpa. Kvalita predloženej analýzy spočíva v jednoduchosti vysvetlení, pochopiteľných aj pre laického čitateľa, ktorý sa tak stručne oboznámi s aspektmi a možnosťami súčasného diania v reflexii minulosti, na druhej strane sa daná jednoduchosť stáva aj kameňom úrazu a najväčším mínusom publikácie pre čitateľa požadujúceho hlbšie vysvetlenie a viacroz-
mernosť faktov. Čo sa týka zamerania témy, krátka knižka je súčasťou literárnej produkcie snažiacej sa mapovať medzinárodné dianie v súvislosti s uplatňovaním totalitných režimov v predchádzajúcom storočí. Podobnosti môžeme nachádzať medzi inými napríklad s dielami Tima Marshalla, britského autora taktiež sa venujúceho otázkam nacionalizmu a ohrozenia liberálnych demokracií (*V zajatí geografie, Rozdelený svet*), alebo z inej strany ideového spektra v posledných publikáciách Zygmun-

ta Baumana a Leonida Donskisa (*Tekuté zlo*). V spomínanej kritike dovnútra americkej politiky si môžeme všimnúť analýzy a komentáre z dielne Noama Chomského (*Optimism over Despair*), ktorý svojou kontroverznosťou patrí k často kritizovaným americkým autorom. Sám autor T. Snyder v jednom zo svojich poučení odkazuje čitateľa k čítaniu kníh namiesto zmätočných správ v televízii a odporúča autorov počnúc Georgeom Orwellom cez už spomínanú Hannah Arendtovú až po Milana Kunderu či Timothyho Gartonu Asha.

Jedným z motívov, na ktoré sa autor pri reflexii súčasnej americkej politiky zameriava, je aj pozorovanie rétoriky a slovníka súčasného amerického prezidenta. Skúma jeho marketing a pracovanie s nepravdou, glorifikáciou vodcu, pokrivenou vierou v protiklady, všima si osobnosť politika, pričom ho dáva do súvisu s rétorikou nacistického režimu, s ktorým sa postupne stotožňovala väčšinová časť obyvateľstva už len tým, že si postupne daný slovník osvojovala. Autor pracuje s pojmom „postpravda“, ktorú považuje za nebezpečenstvo súčasného spoločenského diskurzu, keď radšej dôverujeme alternatívnym faktom, prípadne mýtom pred každodennými faktmi. Nezameriava sa už však na pozadie a dôvody nedôvery ľudí v mainstreamové médiá (podľa autora také médiá v podstate ani neexistujú), čím opäť ostáva iba na povrchu problému, na ktorý sa snaží poukázať. Záverečné kapitoly publikácie venuje snahe povzbudiť čitateľa k zapájaniu sa do vecí verejných, združovaniu sa a vytváraní priaznivých susedských vzťahov v spoločnosti, vystúpeniu z komfortnej zóny dvojrozmerného sveta internetu a potrebe čeliť trojrozmernosti ľudskej prítomnosti. Dômyselne poukazuje

na to, že ľudské vnímanie reality sa v dobe informačných technológií radikálne zmenilo, pričom však skutočnosť ľudského kontaktu ostáva stále rovnaká. Preto vyzýva k aktivite a odporu voči nastupujúcej potenciálnej hrozbe tyranských režimov vo forme vlastného angažovania sa vo verejnej sfére, ktoré má podľa neho reálnu podobu len vtedy, ak prejde zo sociálnych sietí do ulíc. Otázne ostáva, či nemožno mať obavy z prevzatia moci rozvášnenou ulicou, a práve týmto spôsobom z potenciálnej straty demokratických princípov. Koniec koncov, jedným z nich je aj rešpektovanie názorov väčšiny, tak ako aj menšiny.

V záverečných kapitolách publikácie autor prechádza od otázok americkej vnútornej politiky k medzinárodnej a zameriava sa na vzťahy s Ruskom. Mapuje cestu ruského prezidenta k moci, pričom dokladá aspekty informačnej i vojenskej hrozby na Ukrajine, opäť však veľmi jednostranne poukazuje na ukrajinsko-ruské vzťahy, keď môžeme časť jeho analýzy prijať ako fakt, na druhej strane však obchádza hlbšie historické skúsenosti, ktoré môžu byť nielen pre amerického čitateľa skryté. V danom bode by si hlbšie zohľadnenie faktov pýtalo aj zdôvodnenie vzťahov v priestore jednotlivých národných štátov Európy a často zvonku iracionálne konanie ich popredných politických predstaviteľov. To sú však aspekty, ktoré tvoria súčasť európskej politickej kultúry a dejín každodennosti, pričom ovplyvňujú medzinárodné dianie do väčšej miery, než by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Daná publikácia nám prezieravo pomenúva problémy, ktorým európske i mimoeurópske demokracie čelia, ale nevenuje väčší priestor často rozhodujúcim detailom.

Finálnu výzvu publikácie, ktorú skutočne možno vnímať ako akýsi manifest ku konaniu v mene demokracie, uzatvára autor slovami „*ak nikto z nás nie je pripravený zomrieť za slobodu, potom všetci zomrieme v tyranii*“ (s. 96). Záverečnú polemiku autor smeruje k aktuálnemu politickému daniu, v ktorom demokracie zlyhali, pretože sme si osvojili Fukuyamovu víziu o konci dejín a prestali byť ostražití, čím vytvárame priestor pre hybridy súčasných európskych demokracií, ktoré podľa autora vedú k uzurpovaniu moci tyranmi. Preto je poslednou a najsilnejšou autorovou výzvou mladej generácií Američanov výzva otočiť sa späť do histórie, spoznať ju a využiť vo svoj prospech, pretože nič, čo bolo vybudované, nie je na večnosť.

Po prečítaní publikácie *O tyranii* nadobúdame pocit, že sme prešli určitou cestou, na ktorej sme na základe predostretých historických faktov zbadali súvislosti súčasného diania a zároveň dostali aj odpovede, ako im prechádzať, prípadne ich riešiť. Ak však poznáme často skloňované problémy aj z európskeho pohľadu, a predovšetkým stredo-európskeho, môžeme pozorovať šedé miesta autorových vysvetlení. Dvadsať ponaučení nás môže naučiť reflektovať súčasnosť cez prizmy minulosti, čo je určite aspekt, ktorý je potrebné kultivovať, na druhej strane sa nazdávame, že v určitých otázkach je potrebné ísť do hĺbky a vnímať spoločenské dianie aj z jeho opačnej strany. Autorove odporúčania sa nám javia ako plné energie a dychtivosť, na druhej strane však obchádzajú dôvody, ktoré vedú často k masovej podpore režimov, ktoré by autor označil za totalitné či tyranské. Publikácia je prínosom predovšetkým v tom

prípade, ak chceme pozorovať, aké body rezonujú v politickom diskurze anglo-amerického intelektuálneho priestoru. Pre tých, ktorí sa však s otázkou destabilizácie vnútorných európskych politík stretávajú zvnútra, je potrebné koncipovať svoje myslenie aj cez historickú pamäť regiónu, sociálne pozadie a vlastné hľadanie identity na mape sveta.

Lucia Hlavatá

LONDÁK, M. – MICHÁLEK, S. a kol.: **Dubček**. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2018, 532 s. ISBN 978-80-224-1651-1

Šesťdesiate roky 20. storočia boli výnimočné mnohými udalosťami nielen na Slovensku (v Československu), ale aj za našimi hranicami. Pre mnohých zostávajú v historickej pamäti ako roky študentských revolt, uvoľnenia a nadšených ilúzií (pod egidou kontrakultúry). Kultúrne to boli roky, ktoré si vyslúžili epiteton „zlaté šesťdesiate“ (Michálek a kol. 2016). Politicky to boli roky pohybu, ktoré po zažehnaní hrozivých kríz (2. berlínska kríza, 1961; karibská kríza, 1962) a napriek politickým vraždám (J. F. Kennedy, 1963; Malcolm X, 1965; Che Guevara, 1967; M. L. King, Jr., 1968; R. F. Kennedy, 1968), ale takisto vďaka masovým hnutiam (proti vietnamskej vojne a za občianske a ľudské práva) či aj vďaka kontroverznému vplyvu maoizmu (čínska „kultúrna revolúcia“ sa začala v roku 1966) vyvolali veľké nádeje na nové, mierové a humánnejšie usporiadanie sveta. Myšlienkovito išlo o revoltu proti obom systémom, ktoré vyhlásili studenú vojnu, – teda proti západnému kapitalizmu i vý-

chodnému komunizmu, v dôsledku nákazlivého „eros-efektu“, ako to nazval sociológ a sociálny aktivista George Katsiaficas (1987; 2018), čím nasledoval svojho učiteľa Herberta Marcuseho, jedného z filozofických inšpirátorov týchto pohybov napríklad v práci *Jednorozmerný človek* (vyšla 1964, pozri Marcuse 1991). Filozoficky išlo o ideu sebaurčenia, ako ju ponímali nielen predstavitelia Frankfurtskej školy, ale aj existencialisti či humanisticky orientovaní marxisti, združení okolo juhoslovanského časopisu *Praxis* (začal vychádzať v roku 1964), ktorý nemohol nemať na Slovensku vplyv (pozri Kopčok 2005).

Súčasťou týchto pohybov – a zároveň unikátnym a v mnohom nepredvídaným príspevkom k nim – bol komplexný spoločenský a politický proces v Československu, ktorí historici poeticky nazvali „predjarie“ (Londák, Sikora, Londáková 2002; 2016). Jeho podstatou bol pokus o zásadnú reformu jednej verzie ľavicového sociálneho poriadku, ktorý sa etabloval pod menom komunizmu, resp. „reálneho socializmu“ po druhej svetovej vojne aj u nás. Išlo o dogmatickú, totalitárnu stalinistickú verziu a rok 1968 bol vyvrcholením tohto pokusu. Jeho politickým a historickým symbolom sa stal Alexander Dubček, osobnosť, životu a politickému dielu ktorého je venovaná syntetická monografia — kolektívne dielo 20 autorov. Nie je to čistá politická biografica, ale podáva ucelený obraz a faktografiu, analýzy a interpretácie politického kontextu doby a udalostí, ba nevyhýba sa ani ideovým otázkam (v ich kontexte uvádza významný podiel spoločenských vied, ktorému Dubček naplno otvoril dvere).

Kniha, ktorú inicioval a ktorej hlavným editorom je historik Miroslav Londák, v 20 kapitolách spolu so samostatným úvodom a záverom podrobne mapuje všetky etapy života a činnosti Alexandra Dubčeka (s akcentom na dramatické udalosti augusta 1968) – od rodinného zázemia a profesionálnej prípravy cez vrcholnú politickú kariéru, normalizačné obdobie až po návrat do politiky v roku 1989. Ide o výsledky dlhodobých výskumov hlavného editora a jeho kolegov (vo väčšine z Historického ústavu SAV). Keďže 50 rokov od udalostí „československej jari“ a jej násilného ukončenia brežnevovským poststalinistickým „riešením“ je ešte dostatok priamych pamätníkov, pre týchto čitateľov má kniha silnú výpovednú hodnotu, no nemenej prínosná je pre mladšie generácie, pre ktoré môže byť meno A. Dubčeka už len „legendou“, opradenou všakovakými kontra-interpretáciami.

Hoci ako ne-historikovi mi neprislúcha podrobne hodnotiť vedecký prínos knihy, zjavné je, že v kompaktnom zväzku prináša vysoko expertný analyticko-syntetický materiál, integrovaný osobnosťou a dielom A. Dubčeka, čím môže uzatvárať jednu a otvárať ďalšiu etapu dubčekovských interdisciplinárnych skúmaní. Napríklad zo sociálno-filozofického hľadiska nastoľuje niekoľko „klasických“ a otvorených tém: úloha osobnosti v dejinách, charakter spoločenského poriadku a možnosti jeho zmeny, „logika“ fungovania politickej moci, otázka strategických vízií a vedeckého riadenia spoločnosti a iné. Zastavme sa pri dvoch z nich: pri otázke kvality a charakteru politickej osobnosti a pri otázke humanizácie politiky. V osobe A. Dubčeka sú obe nerozlučne späté.

Na normatívnu otázku, aká má byť osobnosť človeka, aby bol úspešný v politike, nám už dávno dali odpoveď Machiavelli či Hobbes. Podľa ich noriem Dubček nemal šancu, rovnako ako ani podľa Platónových, keďže nebol filozofom. Vari najviac by jeho naturelu mohol zodpovedať rousseauovský romantický typ „rojka“, akým sa javil napríklad aj V. Havel. Z týchto hľadísk by sme (spolu s ďalšími) mohli urobiť záver, že Dubček si vlastne „zmýlil povolanie“, že sa do politiky dostal „omylom“, a preto v nej musel „zákonite“ stroskotieť. Politika jednoducho nie je oblasť, v ktorej by mali byť úspešní ľudia otvorení, čestní, slušní, kooperatívni, konsenzuálni, slovom takí, ktorým moc „nezachutí“ a dokážu zostať celkom „normálni“. Dubček v konečnom dôsledku nemusel svojou životnou a profesijnou prípravou stačiť na úlohy, ktoré mu politický život priniesol, no označovať za „naivitu“ politickú motiváciu, ktorú Kant označoval za „dobrú vôľu“, je cynizmus až krutosť (rovnako ako sa v politickom slovníku Brežnevovej doktríny agresia nazvala „bratskou pomocou“ či občianska aktivita „kontrarevolúciou“ atď.). Dubček videl v politike službu druhým, spoločnosti a ľuďstvu, a s týmto motívom politiku celkom nezištne aj vykonával. „*Bol ušľachtilý človek, ktorý podnecoval k tolerancii, ľudskej solidarite a spolupráci*“ (Uher 1999, 79). Nositeľom „ľudskej tváre“ v politike môžu byť iba ľudia, ktorí ju robia. V tomto Dubček zostáva inšpiráciou pre politikov budúcnosti.

Politický model, ktorý Dubček reprezentoval, sa zafixoval pod menom „socializmus s ľudskou tvárou“ (za autora konceptu sa označuje R. Richta). Vyjadroval paradigmu, v ktorej presvedčenie o ľudskosti a dobre človeka stojí proti násilíu a nad opojenosťou mocou. Nejde teda ani tak

o socializmus či dokonca kapitalizmus „s ľudskou tvárou“, ale o „politiku s ľudskou tvárou“ ako takú, a to zvlášť v súčasnej ére globálnej krízy politiky, ktorá už stráca akúkoľvek pozitívnu tvár.

Dubček – hoci neintelektuál – zrejme intuitívne vedel, že základnou otázkou filozofie politiky je otázka zmyslu. Odpoveď na túto otázku vyplýva z pojmu politiky, teda z toho, ako politiku chápeme. Nech už sú pojmy a definície politiky akokoľvek rozmanité – od vládnutia cez spravovanie štátu a mocenskú kontrolu až k „umeniu možného“ či „panskému huncútstvu“ –, všetky sa týkajú toho istého: „polis“, teda obce a občanov, verejnosti a verejného života. Politika je od čias Platóna a Aristotela „vec verejná“, jej podstatou je správa vecí verejných, starostlivosť o ne. Všetci politickí aktéri (štátne orgány, stranické grémiá, občianski aktivisti atď.) majú teda v „popise práce“ riešenie problémov verejnosti, t. j. spoločnosti ľudí, ktorí okrem svojich osobných a súkromných životov žijú v spoločnom svete a sú závislí od toho, ako je tento svet zorganizovaný a ako „funguje“. Samozrejme, v reálnej politickej praxi sa tento koncept a zmysel politiky realizuje rôznymi spôsobmi a v rôznej miere. Ak však politickí aktéri konajú inak – či už z neschopnosti alebo z nevedomosti (prípadne platí oboje) –, zasluhujú si radikálnu kritiku a označenie za „nekompetentných“, pretože pôvodné poslanie politiky deformujú tak, že ho obracajú na čosi iné (napríklad na biznis či v súčasnosti na šoubiznis) alebo ho priamo zrádzajú (napríklad zneužívaním svojich pozícií či priamo ich „privatizáciou“ na svoje vlastné účely). Politická moc ako hlavný nástroj na dosahovanie politických – teda verejných – cieľov sa korumpuje a mení na nástroj partikulárnych osobných, súkromných či skupinových cieľov.

Význam politickej osobnosti Alexandra Dubčeka a odkaz jeho politického diela presiahol udalosti roka 1968, ba aj roka 1989. Dokonca presiahol tradičné hranice medzi ľavicou a pravicou, ktoré tiež už prestali platiť. Práca historikov pod vedením M. Londáka Dubčeka neglorifikuje, ani nedegraduje tým, že nezakrýva jeho slabiny. Vychádza z faktov a podáva uvážené interpretácie. Jej čítanie môže byť pre sociálnych a politických filozofov zaujímavé a užitočné.

Literatúra:

KATSIAFICAS, G. (1987): *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968*. Boston : South End Press.

KATSIAFICAS, G. (2018): *The Global Imagination of 1968: Revolution and Counter-revolution*. Oakland, CA : PM Press.

KOPČOK, O. (2005): Recepcia časopisu *Praxis* na Slovensku. *Filozofia*, 60, 10, 723 – 745.

LONDÁK, M., SIKORA, S., LONDÁKOVÁ, E. (2002): *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967*. Bratislava : VEDA.

LONDÁK, M., SIKORA, S., LONDÁKOVÁ, E. (2016): *Od predjaria k normalizácii*. Bratislava : VEDA.

MICHÁLEK, S. a kol. (2016): *“Zlaté šesťdesiate” v rozdelenom svete*. Bratislava : Ottovo nakladateľstvo.

MARCUSE, H. (1991): *Jednorozmerný človek*. Praha : Naše vojsko.

UHER, J. (1999): *Alexander Dubček. Život a doba*. Košice : Oriens.

Emil Višňovský

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

SNYDER, T.: **O tyranii. Dvadsať ponaučení z 20. storočia.** Bratislava : Premedia, 2017, 103 s. ISBN 978-80-8159-465-6

Timothy Snyder, americký historik a často citovaný komentátor 21. storočia, sa vo svojej publikácii *O tyranii* zaoberá aspektmi a okolnosťami, ktoré v 20. storočí viedli k deštrukcii národných demokracií, ako ovplyvnili vývoj svetovej politiky a aké spoločné znaky možno pozorovať v aktuálnom dianí. Zbierka ponaučení, pôvodne vytvorená v rámci americkej spoločenskej objednávky, je uchopiteľná aj v európskych kontextoch, avšak z hľadiska rétoriky môžeme pozorovať uhol pohľadu, ktorý je často odlišný od nášho vnútorného, stredoeurópskeho. Práca *O tyranii*, je krátkou publikáciou, ďalšou zo série kníh, v ktorých sa autor venuje európskym dejinám v kontexte holokaustu a povojnového vývoja i postaveniu demokracií v krajinách bývalej východnej Európy.

V úvode sa vracia k odkazu amerických otcov zakladateľov, ktorí – v snahe odtrhnúť sa od britskej koloniálnej nadvlády – uvažujú nad dejinnými súvislosťami, ktoré viedli k zvrhnutiu demokracie a jej nahradeniu tyraniou. Ako príklad im slúžia platónske i Aristotelove texty vystihujúce ducha doby, nerovnosť i slobodu prejavu, ktorá v nesprávnych rukách môže viesť k tyranii. Z tohto dôvodu sa podľa autora otcovia zakladatelia snažili vyhnúť zakolísaniu a sklznutiu k deštrukcii demokratických princípov, a preto považuje za tradíciu americkej spoločnosti uvažovať o histórii demokracie

a iných republík vždy, keď je súčasná demokracia v potenciálnom ohrození.

Súčasný medzinárodný dianie možno z jeho pohľadu interpretovať ako potenciálne ohrozujúce, a preto je adekvátnym príkladom toho, keď musíme obrátiť zrak do minulosti a všímať si podobnosti a okolnosti vzniku tyranii. Súčasní Európania sú však oproti zakladateľom Spojených štátov v rozdielnej pozícii, pretože nemusia podľa Snydera hľadiť do minulosti antických polis, ale naopak, rezonujúce udalosti vedúce k pádu demokracií možno priamo vidieť v predchádzajúcom storočí, ktoré sa stalo míľnikom ukotvenia demokracie, jej následného zlyhania a slabej schopnosti reagovať voči nastupujúcej globalizácii, čo vyústilo k prebratiu moci fašistickými silami a po roku 1945 k ukotveniu ideológie komunizmu vo väčšinej časti východnej a stredovýchodnej Európy.¹ Preto možno 20. storočie považovať za dejisko zásadných prevratov, ukazujúcich vratké postavenie národných demokracií, ku ktorým je dnes podľa autora potrebné sa vracať, pretože „*história môže rozširovať poznanie a môže varovať*“ (s. 10). Z pohľadu stredoeurópskeho čitateľa sa vzápätí otvára pole otázok, pretože tak, ako nás môže história v mnohom poučiť, je aj zmesou rozdielnych interpretácií a výkladov, predovšetkým čo sa týka živej minulosti, ktorá ostáva v historickej pamäti jednotlivých národov.

Prvým z autorových odporúčení a ponaučení je nepodrobiť sa nastupujúcej moci s ab-

¹ Autor používa pomenovanie Central Europe.

solútnou samozrejmosťou ešte predtým, než je samotné podrobenie požadované. Za pomoci experimentu autor poukazuje na ľudské konanie v snahe predchádzať následnej perzekúcii, ktoré vedie k tomu, že sami vytvárame priestor pre stupňujúcu sa agresivitu moci. „*Na samotnom začiatku prebieha podrobenie sa inštinktívne, bez reflexie novej situácie*“ (s. 17). Autor kladie provokačnú otázku: Je spomenuté konanie príznačné iba pre Nemcov (v kontexte prevzatia moci Hitlerom) alebo je črtou ľudského konania vo všeobecnosti? Na základe analyzovaného experimentu dochádza k záveru, že ľudia sú *pozoruhodne prispôsobiví* a podrobenie sa moci preto prebieha často takmer automaticky, v zmysle aktu konformity.

Následnú líniu publikácie tvoria odporúčania, ktoré nás majú varovať pred postupným odkrajovaním z demokratických princípov, keď sa postupne strácajú opory systému vo forme štátnych inštitúcií a politickej plurality, pričom sa namiesto nich objaví extrémna symbolika, ktorú postupne prijmeme za svoju a prestaneme sa voči nej vyhraňovať. Popularitu spomínaných symbolov môžeme skutočne pozorovať aj v rámci nárastu ultrapravicových síl naprieč Európou, ale i v domácich podmienkach, keď sa stávajú – čo spomína aj autor – práve symbolmi, ktoré majú v prvej línii vytyčovať hrdosť a príslušnosť k názorovej skupine, ale postupne sa stávajú prostriedkom stigmatizácie a vylučovania jednotlivcov, menšín či určitej časti populácie na okraj spoločnosti. Následne podľa autora v minulosti viedli k stabilizácii protidemokratických síl, ktorým už nevyjadrujú podporu len ich pôvodní prívrženci, ale prostredníctvom symbolov sa podrobuje aj inak tichá väčšina. Timothy Snyder sa

vo väčšine svojich prác zaoberá práve otázkou totalitných režimov a ich podmienok v európskych dejinách, pričom v mnohom nachádza priesečníky s filozofickým myslením Hannah Arendtovej (je držiteľom Ceny Hannah Arendtovej za politické myslenie), keď taktiež uvažuje o aspektoch profesionálnej etiky a konania v totalitnom režime. V danom bode vychádza práve z apelov na profesionálnu etiku, keď odkazuje čitateľa na zachovávanie zásad svojho povolania a nepodrobenie sa totalitnej moci, pretože podľa neho „*potom neexistuje nič ako ,len som plnil rozkazy*“ (s. 34). V tejto fáze sa čiastočne rozchádza s Arendtovej analýzou spomínaného profesionálneho konania, napr. pri použití pojmu „banality zla“ u Eichmanna, ktorú predložila v súvislosti s jeho procesom v rámci publikácie *Eichmann v Jeruzaleme*. Na druhej strane však Timothy Snyder samotnú myšlienku profesionálnej etiky ďalej rozvádza a opäť sa vracia k analýze nacistického režimu, kde dodáva, že keby sa právnici, lekári či byrokrati držali skutočnej profesionálnej etiky, „*potom by to nacistickému režimu značne komplikovalo páchanie zverstiev, vďaka ktorým si ho pamätáme*“ (s. 34).

Timothy Snyder ako historik predkladá aj v rámci takejto krátkej publikácie viacero historických exkurzov, ktorými čitateľa vracia späť do obdobia nastickej propagandy, čím sa kniha stáva akýmsi manifestom nielen pre odbornú verejnosť, ale skôr jednotlivca zaujímajúceho sa o dianie v súčasnej spoločnosti, ktoré sa snaží analyzovať, hľadať v ňom oporné body a manuál na jeho pochopenie. Z tohto pohľadu môžeme vytyčiť jednotlivé heslá publikácie, ktorými autor čitateľa priamo vyzýva ku konaniu, odporu voči uzurpovaniu

moci a záujmu o veci verejné. Často sa však pohybuje v rovine jednostrannosti, neponúka hlbšiu definíciu toho, čo znamená viacrozmer-
ná mediálna propaganda či alternatívny beh informácií, a ponúka tak pomerne neúplný pohľad na súčasnú spoločnosť, pričom podporuje hľadanie „pravdy“ ako pojmu, ktorý je odhaliteľný, objektívny a bez väčších známok relatív-
nosti. Práca s faktmi, ostávajúca do veľkej miery na povrchu, sa zároveň stáva najväčšou slabinou tejto publikácie.

Podnetným pre americkú literárnu verejnosť je kritika dovnútra, keď sa analýzami jednotlivých bodov spejúcich k tyranii snaží nájsť súvis s postavením amerických republikánov na čele so súčasným americkým prezidentom. Vytvára tak kritické podhubie, čím sa zaraďuje medzi mnohých súčasných autorov, ktorí sú odporcami prezidentského režimu Donalda Trumpa. Kvalita predloženej analýzy spočíva v jednoduchosti vysvetlení, pochopiteľných aj pre laického čitateľa, ktorý sa tak stručne oboznámi s aspektmi a možnosťami súčasného diania v reflexii minulosti, na druhej strane sa daná jednoduchosť stáva aj kameňom úrazu a najväčším mínusom publikácie pre čitateľa požadujúceho hlbšie vysvetlenie a viacroz-
mernosť faktov. Čo sa týka zamerania témy, krátka knižka je súčasťou literárnej produkcie snažiacej sa mapovať medzinárodné dianie v súvislosti s uplatňovaním totalitných režimov v predchádzajúcom storočí. Podobnosti môžeme nachádzať medzi inými napríklad s dielami Tima Marshalla, britského autora taktiež sa venujúceho otázkam nacionalizmu a ohrozenia liberálnych demokracií (*V zajatí geografie, Rozdelený svet*), alebo z inej strany ideového spektra v posledných publikáciách Zygmun-

ta Baumana a Leonida Donskisa (*Tekuté zlo*). V spomínanej kritike dovnútra americkej politiky si môžeme všimnúť analýzy a komentáre z dielne Noama Chomského (*Optimism over Despair*), ktorý svojou kontroverznosťou patrí k často kritizovaným americkým autorom. Sám autor T. Snyder v jednom zo svojich poučení odkazuje čitateľa k čítaniu kníh namiesto zmlätých správ v televízii a odporúča autorov počnúc Georgeom Orwellom cez už spomínanú Hannah Arendtovú až po Milana Kunderu či Timothyho Gartonu Asha.

Jedným z motívov, na ktoré sa autor pri reflexii súčasnej americkej politiky zameriava, je aj pozorovanie rétoriky a slovníka súčasného amerického prezidenta. Skúma jeho marketing a pracovanie s nepravdou, glorifikáciou vodcu, pokrivenou vierou v protiklady, všima si osobnosť politika, pričom ho dáva do súvisu s rétorikou nacistického režimu, s ktorým sa postupne stotožňovala väčšinová časť obyvateľstva už len tým, že si postupne daný slovník osvojovala. Autor pracuje s pojmom „postpravda“, ktorú považuje za nebezpečenstvo súčasného spoločenského diskurzu, keď radšej dôverujeme alternatívnym faktom, prípadne mýtom pred každodennými faktmi. Nezameriava sa už však na pozadie a dôvody nedôvery ľudí v mainstreamové médiá (podľa autora také médiá v podstate ani neexistujú), čím opäť ostáva iba na povrchu problému, na ktorý sa snaží poukázať. Záverečné kapitoly publikácie venuje snahe povzbudiť čitateľa k zapájaniu sa do vecí verejných, združovaniu sa a vytváraní priaznivých susedských vzťahov v spoločnosti, vystúpeniu z komfortnej zóny dvojrozmerného sveta internetu a potrebe čeliť trojrozmernosti ľudskej prítomnosti. Dômyselne poukazuje

na to, že ľudské vnímanie reality sa v dobe informačných technológií radikálne zmenilo, pričom však skutočnosť ľudského kontaktu ostáva stále rovnaká. Preto vyzýva k aktivite a odporu voči nastupujúcej potenciálnej hrozbe tyranských režimov vo forme vlastného angažovania sa vo verejnej sfére, ktoré má podľa neho reálnu podobu len vtedy, ak prejde zo sociálnych sietí do ulíc. Otázne ostáva, či nemožno mať obavy z prevzatia moci rozvášnenou ulicou, a práve týmto spôsobom z potenciálnej straty demokratických princípov. Koniec koncov, jedným z nich je aj rešpektovanie názorov väčšiny, tak ako aj menšiny.

V záverečných kapitolách publikácie autor prechádza od otázok americkej vnútornej politiky k medzinárodnej a zameriava sa na vzťahy s Ruskom. Mapuje cestu ruského prezidenta k moci, pričom dokladá aspekty informačnej i vojenskej hrozby na Ukrajine, opäť však veľmi jednostranne poukazuje na ukrajinsko-ruské vzťahy, keď môžeme časť jeho analýzy prijať ako fakt, na druhej strane však obchádza hlbšie historické skúsenosti, ktoré môžu byť nielen pre amerického čitateľa skryté. V danom bode by si hlbšie zohľadnenie faktov pýtalo aj zdôvodnenie vzťahov v priestore jednotlivých národných štátov Európy a často zvonku iracionálne konanie ich popredných politických predstaviteľov. To sú však aspekty, ktoré tvoria súčasť európskej politickej kultúry a dejín každodennosti, pričom ovplyvňujú medzinárodné dianie do väčšej miery, než by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Daná publikácia nám prezieravo pomenúva problémy, ktorým európske i mimoeurópske demokracie čelia, ale nevenuje väčší priestor často rozhodujúcim detailom.

Finálnu výzvu publikácie, ktorú skutočne možno vnímať ako akýsi manifest ku konaniu v mene demokracie, uzatvára autor slovami „*ak nikto z nás nie je pripravený zomrieť za slobodu, potom všetci zomrieme v tyranii*“ (s. 96). Záverečnú polemiku autor smeruje k aktuálnemu politickému daniu, v ktorom demokracie zlyhali, pretože sme si osvojili Fukuyamovu víziu o konci dejín a prestali byť ostražití, čím vytvárame priestor pre hybridy súčasných európskych demokracií, ktoré podľa autora vedú k uzurpovaniu moci tyranmi. Preto je poslednou a najsilnejšou autorovou výzvou mladej generácií Američanov výzva otočiť sa späť do histórie, spoznať ju a využiť vo svoj prospech, pretože nič, čo bolo vybudované, nie je na večnosť.

Po prečítaní publikácie *O tyranii* nadobúdame pocit, že sme prešli určitou cestou, na ktorej sme na základe predostretých historických faktov zbadali súvislosti súčasného diania a zároveň dostali aj odpovede, ako im prechádzať, prípadne ich riešiť. Ak však poznáme často skloňované problémy aj z európskeho pohľadu, a predovšetkým stredo-európskeho, môžeme pozorovať šedé miesta autorových vysvetlení. Dvadsať ponaučení nás môže naučiť reflektovať súčasnosť cez prizmy minulosti, čo je určite aspekt, ktorý je potrebné kultivovať, na druhej strane sa nazdávame, že v určitých otázkach je potrebné ísť do hĺbky a vnímať spoločenské dianie aj z jeho opačnej strany. Autorove odporúčania sa nám javia ako plné energie a dychtivosti, na druhej strane však obchádzajú dôvody, ktoré vedú často k masovej podpore režimov, ktoré by autor označil za totalitné či tyranské. Publikácia je prínosom predovšetkým v tom

prípade, ak chceme pozorovať, aké body rezonujú v politickom diskurze anglo-amerického intelektuálneho priestoru. Pre tých, ktorí sa však s otázkou destabilizácie vnútorných európskych politík stretávajú zvnútra, je potrebné koncipovať svoje myslenie aj cez historickú pamäť regiónu, sociálne pozadie a vlastné hľadanie identity na mape sveta.

Lucia Hlavatá

LONDÁK, M. – MICHÁLEK, S. a kol.: **Dubček**. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2018, 532 s. ISBN 978-80-224-1651-1

Šesťdesiate roky 20. storočia boli výnimočné mnohými udalosťami nielen na Slovensku (v Československu), ale aj za našimi hranicami. Pre mnohých zostávajú v historickej pamäti ako roky študentských revolt, uvoľnenia a nadšených ilúzií (pod egidou kontrakultúry). Kultúrne to boli roky, ktoré si vyslúžili epiteton „zlaté šesťdesiate“ (Michálek a kol. 2016). Politicky to boli roky pohybu, ktoré po zažehnaní hrozivých kríz (2. berlínska kríza, 1961; karibská kríza, 1962) a napriek politickým vraždám (J. F. Kennedy, 1963; Malcolm X, 1965; Che Guevara, 1967; M. L. King, Jr., 1968; R. F. Kennedy, 1968), ale takisto vďaka masovým hnutiam (proti vietnamskej vojne a za občianske a ľudské práva) či aj vďaka kontroverznému vplyvu maoizmu (čínska „kultúrna revolúcia“ sa začala v roku 1966) vyvolali veľké nádeje na nové, mierové a humánnejšie usporiadanie sveta. Myšlienkovito išlo o revoltu proti obom systémom, ktoré vyhlásili studenú vojnu, – teda proti západnému kapitalizmu i vý-

chodnému komunizmu, v dôsledku nákazlivého „eros-efektu“, ako to nazval sociológ a sociálny aktivista George Katsiaficas (1987; 2018), čím nasledoval svojho učiteľa Herberta Marcuseho, jedného z filozofických inšpirátorov týchto pohybov napríklad v práci *Jednorozmerný človek* (vyšla 1964, pozri Marcuse 1991). Filozoficky išlo o ideu sebaurčenia, ako ju ponímali nielen predstavitelia Frankfurtskej školy, ale aj existencialisti či humanisticky orientovaní marxisti, združení okolo juhoslovanského časopisu *Praxis* (začal vychádzať v roku 1964), ktorý nemohol nemať na Slovensku vplyv (pozri Kopčok 2005).

Súčasťou týchto pohybov – a zároveň unikátnym a v mnohom nepredvídaným príspevkom k nim – bol komplexný spoločenský a politický proces v Československu, ktorí historici poeticky nazvali „predjarie“ (Londák, Sikora, Londáková 2002; 2016). Jeho podstatou bol pokus o zásadnú reformu jednej verzie ľavicového sociálneho poriadku, ktorý sa etabloval pod menom komunizmu, resp. „reálneho socializmu“ po druhej svetovej vojne aj u nás. Išlo o dogmatickú, totalitárnu stalinistickú verziu a rok 1968 bol vyvrcholením tohto pokusu. Jeho politickým a historickým symbolom sa stal Alexander Dubček, osobnosť, životu a politickému dielu ktorého je venovaná syntetická monografia — kolektívne dielo 20 autorov. Nie je to čistá politická biografica, ale podáva ucelený obraz a faktografiu, analýzy a interpretácie politického kontextu doby a udalostí, ba nevyhýba sa ani ideovým otázkam (v ich kontexte uvádza významný podiel spoločenských vied, ktorému Dubček naplno otvoril dvere).

Kniha, ktorú inicioval a ktorej hlavným editorom je historik Miroslav Londák, v 20 kapitolách spolu so samostatným úvodom a záverom podrobne mapuje všetky etapy života a činnosti Alexandra Dubčeka (s akcentom na dramatické udalosti augusta 1968) – od rodinného zázemia a profesionálnej prípravy cez vrcholnú politickú kariéru, normalizačné obdobie až po návrat do politiky v roku 1989. Ide o výsledky dlhodobých výskumov hlavného editora a jeho kolegov (vo väčšine z Historického ústavu SAV). Keďže 50 rokov od udalostí „československej jari“ a jej násilného ukončenia brežnevovským poststalinistickým „riešením“ je ešte dostatok priamych pamätníkov, pre týchto čitateľov má kniha silnú výpovednú hodnotu, no nemenej prínosná je pre mladšie generácie, pre ktoré môže byť meno A. Dubčeka už len „legendou“, opradenou všakovakými kontra-interpretáciami.

Hoci ako ne-historikovi mi neprislúcha podrobne hodnotiť vedecký prínos knihy, zjavné je, že v kompaktnom zväzku prináša vysoko expertný analyticko-syntetický materiál, integrovaný osobnosťou a dielom A. Dubčeka, čím môže uzatvárať jednu a otvárať ďalšiu etapu dubčekovských interdisciplinárnych skúmaní. Napríklad zo sociálno-filozofického hľadiska nastoľuje niekoľko „klasických“ a otvorených tém: úloha osobnosti v dejinách, charakter spoločenského poriadku a možnosti jeho zmeny, „logika“ fungovania politickej moci, otázka strategických vízií a vedeckého riadenia spoločnosti a iné. Zastavme sa pri dvoch z nich: pri otázke kvality a charakteru politickej osobnosti a pri otázke humanizácie politiky. V osobe A. Dubčeka sú obe nerozlučne späté.

Na normatívnu otázku, aká má byť osobnosť človeka, aby bol úspešný v politike, nám už dávno dali odpoveď Machiavelli či Hobbes. Podľa ich noriem Dubček nemal šancu, rovnako ako ani podľa Platónových, keďže nebol filozofom. Vari najviac by jeho naturelu mohol zodpovedať rousseauovský romantický typ „rojka“, akým sa javil napríklad aj V. Havel. Z týchto hľadísk by sme (spolu s ďalšími) mohli urobiť záver, že Dubček si vlastne „zmýlil povolanie“, že sa do politiky dostal „omylom“, a preto v nej musel „zákonite“ stroskotieť. Politika jednoducho nie je oblasť, v ktorej by mali byť úspešní ľudia otvorení, čestní, slušní, kooperatívni, konsenzuálni, slovom takí, ktorým moc „nezachutí“ a dokážu zostať celkom „normálni“. Dubček v konečnom dôsledku nemusel svojou životnou a profesijnou prípravou stačiť na úlohy, ktoré mu politický život priniesol, no označovať za „naivitu“ politickú motiváciu, ktorú Kant označoval za „dobrú vôľu“, je cynizmus až krutosť (rovnako ako sa v politickom slovníku Brežnevovej doktríny agresia nazvala „bratskou pomocou“ či občianska aktivita „kontrarevolúciou“ atď.). Dubček videl v politike službu druhým, spoločnosti a ľuďstvu, a s týmto motívom politiku celkom nezištne aj vykonával. „*Bol ušľachtilý človek, ktorý podnecoval k tolerancii, ľudskej solidarite a spolupráci*“ (Uher 1999, 79). Nositeľom „ľudskej tváre“ v politike môžu byť iba ľudia, ktorí ju robia. V tomto Dubček zostáva inšpiráciou pre politikov budúcnosti.

Politický model, ktorý Dubček reprezentoval, sa zafixoval pod menom „socializmus s ľudskou tvárou“ (za autora konceptu sa označuje R. Richta). Vyjadroval paradigmu, v ktorej presvedčenie o ľudskosti a dobre človeka stojí proti násilíu a nad opojenosťou mocou. Nejde teda ani tak

o socializmus či dokonca kapitalizmus „s ľudskou tvárou“, ale o „politiku s ľudskou tvárou“ ako takú, a to zvlášť v súčasnej ére globálnej krízy politiky, ktorá už stráca akúkoľvek pozitívnu tvár.

Dubček – hoci neintelektuál – zrejme intuitívne vedel, že základnou otázkou filozofie politiky je otázka zmyslu. Odpoveď na túto otázku vyplýva z pojmu politiky, teda z toho, ako politiku chápeme. Nech už sú pojmy a definície politiky akokoľvek rozmanité – od vládnutia cez spravovanie štátu a mocenskú kontrolu až k „umeniu možného“ či „panskému huncútstvu“ –, všetky sa týkajú toho istého: „polis“, teda obce a občanov, verejnosti a verejného života. Politika je od čias Platóna a Aristotela „vec verejná“, jej podstatou je správa vecí verejných, starostlivosť o ne. Všetci politickí aktéri (štátne orgány, stranické grémiá, občianski aktivisti atď.) majú teda v „popise práce“ riešenie problémov verejnosti, t. j. spoločnosti ľudí, ktorí okrem svojich osobných a súkromných životov žijú v spoločnom svete a sú závislí od toho, ako je tento svet zorganizovaný a ako „funguje“. Samozrejme, v reálnej politickej praxi sa tento koncept a zmysel politiky realizuje rôznymi spôsobmi a v rôznej miere. Ak však politickí aktéri konajú inak – či už z neschopnosti alebo z nevedomosti (prípadne platí oboje) –, zasluhujú si radikálnu kritiku a označenie za „nekompetentných“, pretože pôvodné poslanie politiky deformujú tak, že ho obracajú na čosi iné (napríklad na biznis či v súčasnosti na šoubiznis) alebo ho priamo zrádzajú (napríklad zneužívaním svojich pozícií či priamo ich „privatizáciou“ na svoje vlastné účely). Politická moc ako hlavný nástroj na dosahovanie politických – teda verejných – cieľov sa korumpuje a mení na nástroj partikulárnych osobných, súkromných či skupinových cieľov.

Význam politickej osobnosti Alexandra Dubčeka a odkaz jeho politického diela presiahol udalosti roka 1968, ba aj roka 1989. Dokonca presiahol tradičné hranice medzi ľavicou a pravicou, ktoré tiež už prestali platiť. Práca historikov pod vedením M. Londáka Dubčeka neglorifikuje, ani nedegraduje tým, že nezakrýva jeho slabiny. Vychádza z faktov a podáva uvážené interpretácie. Jej čítanie môže byť pre sociálnych a politických filozofov zaujímavé a užitočné.

Literatúra:

KATSIAFICAS, G. (1987): *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968*. Boston : South End Press.

KATSIAFICAS, G. (2018): *The Global Imagination of 1968: Revolution and Counter-revolution*. Oakland, CA : PM Press.

KOPČOK, O. (2005): Recepcia časopisu *Praxis* na Slovensku. *Filozofia*, 60, 10, 723 – 745.

LONDÁK, M., SIKORA, S., LONDÁKOVÁ, E. (2002): *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967*. Bratislava : VEDA.

LONDÁK, M., SIKORA, S., LONDÁKOVÁ, E. (2016): *Od predjaria k normalizácii*. Bratislava : VEDA.

MICHÁLEK, S. a kol. (2016): *“Zlaté šesťdesiate” v rozdelenom svete*. Bratislava : Ottovo nakladateľstvo.

MARCUSE, H. (1991): *Jednorozmerný človek*. Praha : Naše vojsko.

UHER, J. (1999): *Alexander Dubček. Život a doba*. Košice : Oriens.

Emil Višňovský

• INFORMÁCIE •

Prof. PhDr. Miroslav Kusý, CSc.

(1. 12. 1931 – 13. 2. 2019)

Neuplynulo veľa času od vydania monotematického čísla vedeckého časopisu *Studia Politica Slovaca*, ktoré bolo venované profesorovi Miroslavovi Kusému.¹ Plánovali sme podobné stretnutie, aké sa konalo 6. decembra 2016, keď Ústav politických vied SAV v spolupráci s Katedrou politológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave a Sociologickým ústavom SAV zorganizoval kolokvium *Od filozofie k politológii. Miroslav Kusý a jeho vedecká a publicistická spisba od 60. rokov 20. storočia do súčasnosti*. Naše plány sme však už nemohli realizovať, pretože od večera 13. februára 2019 sa začala šíriť zvesť o úmrtí profesora M. Kusého.² Jeho meno bolo známe nielen odborníkom z humanitných a spoločenských vied, ale vlastne každému, kto zbežne sleduje politiku na Slovensku. K aktuálnym politickým a spoločenským problémom sa vyjadroval od 60. rokov 20. storočia. Vo verejnosti rezonovala najmä jeho politická publicistika, ktorá je, ako to zdôrazňovali napríklad Juraj Fabian a Jozef Kiss, pre politickú vedu veľmi dôležitá.

Nikdy nemal záujem byť politikom, lebo mu na to – ako to povedal stručne a jasne v rozhovore s Raisou Kopsovou – chýbali „*osobné predpoklady a ambície*“. Ale zároveň bol vždy presvedčený o tom, že politikom treba pripomínať dodržiavanie základných princípov občianskej spoločnosti a mravného zákona.³ Skutočne krátky čas bol aktívnym politikom, a to po Novembri 1989. Podľa neho politika „*to nie je džob pre intelektuála, ktorý si všetko trikrát preveruje, aby sa nekopol. Minister musí konať rázne a okamžite zabudnúť, čo bolo včera. Ja som sa na minis-*

¹ V druhom čísle *Studia Politica Slovaca* v roku 2018 boli uverejnené tieto štúdie: KMEŤ, Norbert: Úsilie o humanizáciu človeka a občana. In: *Studia Politica Slovaca*, roč. 11, 2018, č. 2., s. 3 – 19; BÁTORA, Jozef: Kritický inštitucionalizmus Miroslava Kusého a základy slovenskej politológie. In: Tamže, s. 20 – 31; DALBERG, Dirk: Materializmus a machiavellizmus. Pohľad Miroslava Kusého na československú spoločnosť v období normalizácie. In: Tamže, s. 32 – 49; MALOVÁ, Darina – MIHÁLIKOVÁ, Silvia: Vznik a rozvoj politológie na Slovensku v deväťdesiatych rokoch v kontexte pôsobenia Miroslava Kusého. In: Tamže, s. 50 – 68.

² Pozri napríklad <https://dennikn.sk/minuta/1381252/>; <https://domov.sme.sk/c/22052800/vo-veku-87-rokov-zomrel-politolog-miroslav-kusy.html>; <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/502212-miroslav-kusy-ten-co-plaval-vzdy-proti-prudu/>; <https://ujsozom/kozelet/meghalt-miroslav-kusy>; https://www.lidovky.cz/lide/zemrel-slovensky-politolog-a-signatar-charty-77-miroslav-kusy.A190214_161828_lide_cek; <https://www.cas.sk/clanok/803479/zlyhalo-mu-srdce-zomrel-znamy-slovensky-politolog-miroslav-kusy-87/>; <http://www.csd.s/cz/cs/g6/4999-DS.html>

³ Byť marxistom na Slovensku. Rozhovor Raisy Kopsovej s Miroslavom Kusým. In: *Filozofia*, roč. 48, 1993, č. 5, s. 300 – 301.

tra necítil, nechcel som ním byť.“⁴ Ním vykonávaná funkcia vedúceho Ideologického oddelenia ÚV KSS od 21. októbra 1968 do 1. marca 1969 sa nedá považovať za aktívnu politickú činnosť. O úlohe intelektuálov v spoločnosti nielen písal, ale vlastnými aktivitami ukazoval, ako sa treba angažovať, pričom sa vždy snažil zachovať si nestrannosť.⁵ Je zaradovaný k tým intelektuálom, čo uverili v marxizmus-leninizmus, ale postupne sa s týmto myšlienkovým prúdom rozišli. Dogmatizmus totiž obmedzoval ich slobodu, čo M. Kusý tvrdil už v 60. rokoch 20. storočia.

Jeho komunistickú minulosť mu s obľubou pripomínali tí, ktorí na neho útočili, či už v 70. a 80. rokoch 20. storočia, alebo po Novembri 1989. Pre nich navždy zostal napríklad boľševikom, komunistom, revizionistom, dogmatikom, zradcom, zapredancom atď. Podobne ako ďalšie osobnosti z občianskeho disentu, ku ktorým patria o. i. Jozef Jablonický, Ivan Kadlečík, Hana Ponická, Milan Šimečka, Dominik Tatarka, aj M. Kusý viedol nerovný zápas s predstaviteľmi normalizačného režimu. Odmietol prijať pozíciu obeť, ktorá sama môže za to, v akej situácii sa nachádza.⁶

Po Novembri 1989 sa vrátil na akademickú pôdu. Dňa 17. januára 1990 bol zvolený za rektora Univerzity Komenského. O dva dni neskôr 19. januára 1990 mu prezident Československej socialistickej republiky Václav Havel „odovzdal menovací dekrét rektora Univerzity Komenského“.⁷ Od roku 1990 bol tiež vedúcim Katedry politológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (FiF UK). Túto funkciu vykonával do roku 1996.⁸ Zastávanie tohto postu bolo prirodzené, keďže už v 60. rokoch 20. storočia sa zapájal do aktivít súvisiacich s konštituovaním politológie ako samostatnej vednej disciplíny, čo bolo trendom vo všetkých štátoch sovietskeho bloku. Keď vznikala Katedra politológie FiF UK, bol založený aj Politologický kabinet SAV (PK SAV), ktorý sa od 1. marca 2002 premenoval na Ústav politických vied SAV. Riaditeľom PK SAV v rokoch 1990 – 1998 bol Dr. Jozef Jablonický. V 90. rokoch 20. storočia bol profesor M. Kusý členom Vedeckej rady PK SAV. Viac než dve desaťročia mali PK SAV a Katedra politológie FiF UK v Bratislave spoločnú komisiu na udeľovanie vedeckej hodnosti CSc. a neskôr

⁴ KUSÝ, Miroslav: Ako som bol ministrom. In: <https://dennikn.sk/1386230/ako-som-bol-ministrom/>

⁵ Pozri napríklad KUSÝ, Miroslav: Intelektuáli v slovenskej politike pred a po roku 1989. In: *Studia Politica Slovaca*, roč. 1, 2008, č. 1, s. 54 – 73; pozri tiež: https://www.sav.sk/journals/uploads/04031256SPS_1_2008_M%20Kusy.pdf; KUSÝ, Miroslav: Naši intelektuáli za komunizmu. In: KUSÝ, Miroslav: *Na vlnách Slobodnej Európy 1997 – 2001*. Bratislava: Kalligram, 2001, s. 174 – 177; KUSÝ Miroslav: Inteligenti a intelektuáli. In: KUSÝ, Miroslav: *Eseje*. Bratislava: ARCHA, 1991, s. 220 – 224.

⁶ Ivan Kadlečík v liste z 15. januára 1974 vyjadril radosť nad želaním, ktoré mu poslal Michal Gáfrík, „lebo svedčí, že si ešte normálny a nemáš rozum, čo vlastnia viacerí moji priatelia, doporúčajúci mi, aby som nebláznil a držal hubu, lebo taktó si len škodím, čiže podľa nich ja som si na vine, že tu ktosi pácha špinavosť. Je to logika cynická a zbavuje ich zodpovednosti za to, čo sa deje. Čiže ja sám som si odňal niektoré občianske práva.“ In: KADLEČÍK, Ivan – PASTIER, Oleg: *Spytovanie (Román)*. Ivanka pri Dunaji: F.R. & G, 2010, s. 118.

⁷ https://uniba.sk/fileadmin/ruk/nasa_univerzita/NU1989-90/nu1989-90_06_07-februar-marec.pdf

⁸ SZOMOLÁNYI, Soňa: Katedra politológie na FiF UK. In: *Studia Politica Slovaca*, roč. 2, 2009, č. 1, s. 105; pozri tiež: https://www.sav.sk/journals/uploads/04121458SPS_1_2009_%20KPol%20FiF%20UK.pdf; https://uniba.sk/detail-aktuality/back_to_page/univerzita-komenskeho/article/zomrel-byvaly-ректор-uk-prof-miroslav-kusy/

akademického titulu PhD. V týchto komisiách boli uznávaní odborníci aj z ďalších vedeckých inštitúcií a on bol ich predsedom.

Profesor M. Kusý sa dlhé roky zaoberal problematikou individuálnych a kolektívnych ľudských práv. Ich dôležitosť a význam pre jednotlivca i spoločnosť začal zdôrazňovať od roku 1968 a čoraz intenzívnejšie po podpise Charty 77.⁹ Patril k významným odborníkom vo výskume a propagovaní ľudských práv a slobôd. Bol spoluzakladateľom Československého helsinského výboru (ČSHV), ktorý oficiálne začal pôsobiť 5. novembra 1988. Bolo to v čase, keď disidenti a nezávislí aktivisti museli každodenne čeliť represívnemu aparátu socialistického Československa, najmä Štátnej bezpečnosti. Medzi zakladajúcich členov ČSHV patria okrem iných Ján Čarnogurský, Jiří Dienstbier, Václav Havel, Milan Šimečka, Petr Uhl.¹⁰ Po roku 1989, ako uviedol M. Kusý v jednom rozhovore zo 14. novembra 2008, „z čisto pragmatických dôvodov sme Československý helsinský výbor rozdelili na český a slovenský“. Po úmrtí Júliusa Strinku (7. 4. 1928 – 10. 2. 1997), ktorý bol v rokoch 1990 – 1994 riaditeľom Filozofického ústavu SAV, prevzal v roku 1997 vedenie Slovenského helsinského výboru (SHV). V 90. rokoch 20. storočia nastali v SHV konflikty, ktoré súviseli so vznikom Slovenskej republiky a s vtedajšou polarizáciou spoločnosti, najmä v otázke štátnotvornej a politickej. Časť členov SHV sa nazdávala, že treba zaujať miernejšie stanovisko k vládam Vladimíra Mečiara v oblasti dodržiavania ľudských práv. Miroslav Kusý bol však presvedčený o potrebe „*tvrdso sledovať všetky prešľapy a upozorňovať na ne, burcovať verejnosť*“. Z tohto pramenil aj jeho konflikt s Júliusom Strinkom a Hanou Ponickou, ktorá mu „*vykričala: Miro, ty nie si náš! Ty nepatríš k nám. S veľkým N. My Slováci si musíme pomáhať.*“¹¹ Predsedníckeho postu v SHV sa vzdal asi v roku 2004 a túto funkciu v ďalších rokoch vykonával Lajos Grendel.¹²

Profesor M. Kusý bol zakladateľom a dlhoročným odborným gestorom Olympiády ľudských práv pre stredoškolskú mládež. V školskom roku 2018/2019 sa konal 21. ročník tejto súťaže.¹³ Predsedníčkou celoštátnej komisie spomínanej olympiády je v súčasnosti Dagmar Horná.¹⁴ Tento rok udelili po prvýkrát Cenu profesora Miroslava Kusého.¹⁵ M. Kusý sa pričínil tiež o to, aby bola UNESCO katedra výchovy k ľudským právam „*ustanovená 26. októbra 1992 na zá-*

⁹ <http://diskriminacia.sk/miroslav-kusy-aj-v-tej-najdemocratickejsj-spolocnosti-su-nevyhnutne-obcianske-zaujmy-a-tlaky-aby-sa-nieco-dosiahlo/>

¹⁰ *Zpravodaj*. Československý helsinský výbor, roč. 1989, č. 1, s. 2 – 3.

¹¹ <http://diskriminacia.sk/miroslav-kusy-aj-v-tej-najdemocratickejsj-spolocnosti-su-nevyhnutne-obcianske-zaujmy-a-tlaky-aby-sa-nieco-dosiahlo/>; pozri aj napríklad KUSÝ, Miroslav: Čo ty máš vlastne s tými Maďarmi? In: KUSÝ, Miroslav: *Na vlnách Slobodnej Európy*, s. 153; KUSÝ Miroslav: Útok na Slovenský helsinský výbor. In: KUSÝ, Miroslav: *Na vlnách Slobodnej Európy*, s. 192 – 196.

¹² <http://diskriminacia.sk/miroslav-kusy-aj-v-tej-najdemocratickejsj-spolocnosti-su-nevyhnutne-obcianske-zaujmy-a-tlaky-aby-sa-nieco-dosiahlo/>

¹³ Bližšie pozri <http://www.olp.sk/>; <https://www.iuventa.sk/sk/Olympiady/Olympiady-a-sutaze/OLP.alej>

¹⁴ <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/508659-skola-moze-byt-laboratoriom-demokracie/>

¹⁵ <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/508773-pravda-ocenila-stredoskolakov/>; <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/508443-olympiada-ludskych-prav-pripomenie-revoluciu/>; <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/508659-skola-moze-byt-laboratoriom-demokracie/>

klade dohody medzi UNESCO a UK v Bratislave“.¹⁶ Bol aj členom Rady vlády pre ľudské práva, ktorá mala prvé zasadnutie pod vedením podpredsedu vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny Rudolfa Chmela 12. apríla 2011.¹⁷ Členstvo v nej ukončil na zasadnutí 20. novembra 2013, keď do nej Miroslav Lajčák, minister zahraničných vecí SR, vymenoval profesora Pavla Mešťana, riaditeľa Múzea židovskej kultúry Slovenského národného múzea v Bratislave.¹⁸ Na podporu M. Kusého vydali 25. novembra 2013 vyhlásenie, ktoré signovali Kálmán Petőcz, Silvia Miháliková, Laco Oravec a podporili ho aj ďalšie osoby.¹⁹

S profesorom M. Kusým sa nám vždy spolupracovalo vynikajúco, a skutočne to nie je fráza. Keď mohol, vždy pomohol; rád a zanietene diskutoval nielen o politicko-spoločenskej problematike. Nikdy sme od neho nepočuli, že sa niečo nedá realizovať. Vždy hľadal spôsob, ako danú záležitosť úspešne zavŕšiť. O jeho výnimočnom prístupe k ľuďom a veľkej tolerancii by mohli rozprávať mnohí. Zároveň si vedel priznať, že sa napríklad zmýlil, že pochybil..., čo považoval za prirodzené. Takto si získal prirodzenú autoritu. Mnohí naňho slovne útočili. On svojim oponentom však neostával nič dlhý, ako hovorieval Jozef Jablonický: „Padni, komu padni.“ Prof. M. Kusý bol zástancom názorovej tolerancie aj preto, lebo je nevyhnutná pre zdravý rozvoj spoločnosti, čo je možné len vtedy, keď existuje slobodná spoločnosť.²⁰ Jeho činnosť majú svojich pokračovateľov, ktorí budú naďalej nadväzovať na jeho prácu a zápasy o slobodu, pravdu a spravodlivosť.

Češ' jeho pamiatke!

Norbert Kmet'

¹⁶ <https://uniba.sk/o-univerzite/fakulty-a-dalsie-sucasti/unescosphere/>; KUSÝ, Miroslav: Počiatky politológie na Slovensku po Novembri 1989. In: KUSÝ Miroslav: *Na vlnách Slobodnej Európy 1997 – 2001*, s. 430.

¹⁷ <https://domov.sme.sk/c/5848100/rada-vlady-pre-ludske-prava-zasadla-po-prvy-raz.html>

¹⁸ <https://domov.sme.sk/c/7013683/isiel-proti-antikomunistom-teraz-je-v-rade-pre-ludske-prava.html>; K sporu M. Kusého a P. Mešťana pozri napríklad KUSÝ, Miroslav: Jedno zasadanie, jedna správa, jedno uznesenie. In: KUSÝ Miroslav: *Na vlnách Slobodnej Európy*. Bratislava : SMENA 1990, s. 103 – 104; KUSÝ, Miroslav: Kto robil normalizáciu na Slovensku? Prípadová štúdia k profilu hlavného slovenského normalizátora. In: KUSÝ, Miroslav: *Na vlnách Slobodnej Európy 1997 – 2001*, s. 418 – 421; Nová taktika protisocialistických exponentů. Příloha k DSZ z 12. 4. 1989, s. 1 – 2. In: Federální ministerstvo vnitra. Č. j.: OV – 039/A – 89, 12. IV. 1989. Denní situační zpráva č. 22; <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/svodky/dsz022-04-1989.pdf>

¹⁹ <http://www.ssn.sk/7889/vyhlasenie-k-odstupeniu-miroslava-kuseho-z-rady-vlady-pre-ludske-prava/>

²⁰ KUSÝ, Miroslav – ŠIMEČKA, Milan: *Veľký brat a veľká sestra. O strate skutočnosti v ideológii reálneho socializmu*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2000, s. 205.